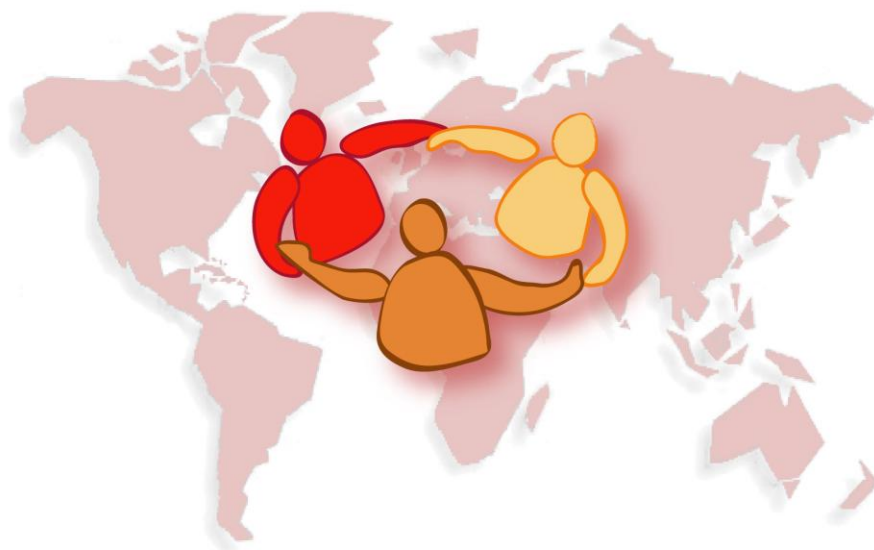

DIJALOGOM DO REŠENJA

Priručnik za mirno rešavanje sukoba

Auswärtiges Amt

i f a

Institut für Auslands-
beziehungen e. V.

Izdavač: Nansen dijalog centar Srbija

DIJALOGOM DO REŠENJA
Priručnik za nenasilno rešavanje sukoba

Štampanje priručnika omogućila je donacija Nemačkog ministarstva spoljnih poslova i ifa Project zivik.

BEOGRAD 2008.

Dijalogom do rešenja, Priručnik za nenasilno rešavanje sukoba
Prvo izdanje, 2008.
Nansen dijalog centar Srbija

Dizajn korica: Ana Mandić
Fotografije: Dimitrije Popović
Štampa: GRID Studio Beograd
Tiraž: 600.

DIJALOGOM DO REŠENJA

Priručnik za nenasilno rešavanje sukoba

Autori:

Steinar Bryn

Dan Smith

Dragana Ćuk Milankov

Sue Williams

Nataša Stojanović

Prevod sa engleskog i izbor tekstova:

Dragana Šarengaća, Tatjana Popović, Maja Vitas

Lektor:

Aleksandar Baljak

Sadržaj:

Predgovor	1
I Nansen dijalog	3
1. Nansen dijalog	3
2. Ako želite da saznate šta međunarodna zajednica želi, pitajte je!	9
II Razumevanje sukoba	13
III Alati za analizu sukoba	26
1. Vremenska linija	29
2. Analiza sukoba pomoću mape – "mapiranje" sukoba	31
3. ABC trougao	35
4. Drvo sukoba	38
5. Luk	40
6. Ciklus odučavanja i ponovnog učenja	42
7. Piramida	44
IV Važne teme	46
1. Moć	47
2. Kultura	50
3. Identitet	53
V Društvena rekonstrukcija: građenje odnosa	56
VI Rad na društvenoj strukturi	63
VII Mirovno obrazovanje u školama	73
1. Participativna drama kao sredstvo transformacije sukoba u školama	73
2. Program vršnjačke medijacije u školi, uloga, značaj, prednosti i prepreke u realizaciji programa	77

Predgovor

Nansen Dijalog Centar Srbija (deo NDN mreže) postoji već osam godina i deluje u okviru polja Mirnog rešavanja sukoba i kreiranja mira. Međuetnički dijalog i saradnja na regionalnom nivou na Zapadnom Balkanu su teme po kojima nas prepoznaju kolege i saradnici. Tokom svog rada saradivali smo sa različitim grupama koje svaka na svoj način daju doprinos društvenim promenama. Među njima su: predstavnici lokalnih vlasti i političkih partija, predstavnici sindikata, nastavnici i đaci, koji žive i rade u multietničkim zajednicama na jugu Srbije, u Sandžaku (Raškoj oblasti) i u Vojvodini. Naš doprinos ogledao se u kreiranju programa koji odgovaraju na potrebe svake grupe, a u okviru tema *Dijalog, Konstruktivno rešavanje sukoba i Medijacija*.

Nansen Dijalog Mreža (NDN) je od 2003. godine regionalni inicijator za Balkan u okviru Globalnog partnerstva za prevenciju oružanih sukoba (GPPAC). Ovo je mreža koja okuplja organizacije koje promovišu ulogu i osnažuju kapacitete civilnog društva i drugih učesnika kao što su vlade, međunarodne organizacije i akademski krugovi u kreiranju mira i prevenciji oružanih sukoba. Globalna mreža deluje u 15 regiona širom sveta sa verom da je mir moguć i da smo jači zajedno. Njeno osnivanje je inicirala holandska organizacija Evropski centar za prevenciju sukoba, prihvativši na taj način poziv tadašnjeg Generalnog sekretara UN-a Kofi Anana za aktivnijim učešćem organizacija civilnog društva u kreiranju mira i bezbednosti kroz povezivanje sa vladama, agencijama UN-a i regionalnim organizacijama na lokalnom, državnom, regionalnom i globalnom nivou. Cilj partnerstva je promena politike od reakcije na sukobe ka prevenciji sukoba. Među političkim argumentima za ovu promenu izdvaja se činjenica da jedan oružani sukob u proseku košta koliko i godišnji svetski program pomoći za razvoj.¹

2004. godine tokom regionalnog procesa koji se odvijao u svim delovima Zapadnog Balkana, uključujući Albaniju i Bugarsku, održan je niz konsultativnih sastanaka tokom kojih su nevladine organizacije (NVO) imale priliku da razmene iskustva, formulišu preporuke za vladine institucije i međunarodne organizacije i kreiraju zajedničku strategiju za buduće aktivnosti.

U novembru 2004. godine održana je *Balkanska konferencija o prevenciji sukoba i izgradnji mira*, na kojoj je učestvovalo oko 150 predstavnika celog regiona.

Na konferenciji su obrađivane sledeće teme: *Obrazovanje za mir, Tranzicioni procesi i Evropske integracije, Suočavanje sa prošlošću, Povratnici i reintegracija, Interetnički dijalog i ljudska prava, Manjine i bezbednost ljudi, Uloga žena u izgradnji mira, Uloga verskih zajednica u izgradnji mira, Interakcija različitih nivoa i aktera - međunarodnih organizacija, vlada i organizacija civilnog društva*. Okupljeni u radne grupe, kolege koje rade na istim temama imale su priliku da razmene iskustva, dogovore se o prekograničnoj saradnji i formulišu *Balkanski plan akcije* u kome su naglasile da su saradnja na svim nivoima društva i konstatno ulaganje neophodni za ostvarivanje održivog mira.

U okviru saradnje na regionalnom nivou, Mirovno obrazovanje je izdvojeno kao prioritetna tema. NDN centri rade na Mirovnom obrazovanju u celom regionu,

---

¹ Izvor: Preventing violent conflict, DFID, p.1, <http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/preventing-conflict.pdf>

dok NDC Srbija pruža podršku sredinama u Srbiji gde postoje tenzije često izazvane narušenim među-etničkim ili političkim odnosima.

Kao rezultat regionalne saradnje u aprilu 2007. godine u Beogradu je održana *Balkanska konferencija o mirovnom obrazovanju i mirnom rešavanju konflikata u školama*. Predstavnici Zapadnog Balkana, kao i međunarodni predstavnici, davali su predloge kako da se poboljšaju postojeći programi, kakva vrsta evaluacije je potrebna, kako sistematizovati i unaprediti gradivo i zaključili da je neophodno pospešiti saradnju sa Ministarstvima prosvete. Kao nastavak tog procesa, organizovana su 3 regionalna seminarara na temu *Tehnike rešavanja sukoba i Medijacija u školama* za grupu predstavnika škola, NVO-a i Ministarstava prosvete.

Tokom svih ovih godina rada u regionu, naši učesnici su isticali da je važno sistematizovati iskustva i osmisлити materijale neophodne za rad u školama koji bi bili na lokalnim jezicima, kako bi oni uspešno preneli znanja kolegama i učenicima.

Pred vama se nalaze *Sredstva za analizu sukoba* koja su zbog svoje jednostavnosti i univerzalnosti prihvaćena u konfliktinim i postkonfliktnim situacijama u raznim delovima sveta. Na taj način su obogaćena iskustvima ljudi koji rade direktno na terenu, a koji su koristeći ih došli do novih spoznaja o odnosima među ljudima koji žive u podeljenim zajednicama, kao i o tome kako im pomoći da te podele prevaziđu.

Želimo da izrazimo specijalnu zahvalnost organizaciji Responding To Conflict (RTC) koja nam je dozvolila da prevedemo deo knjige *Kako raditi sa konfliktom* (Working With Conflict) i na taj način poklonimo dragoceni materijal našim nastavnicima i edukatorima. Našoj dragoj kolegici Sue Williams se posebno zahvaljujemo što je kreirala *Ciklus odučavanja i ponovnog učenja*, izuzetno koristan za sve predavače.

U priručniku ćete naći i 4 teksta iskusnih predavača i trenera u kojima opisuju interesantna i jedinstvena iskustva stečena tokom rada sa multietničkim grupama u regionu. To su Dan Smith i Steinar Bryn, zahvaljujući čijoj hrabrosti je Nansen Dijalog zaživeo u regionu. Takođe, tu su i Nataša Stojanović i Dragana Ćuk Milankov koje su dale dragoceni doprinos radu sa nastavnicima u okviru Medijacije u školama.

Našim dragim nastavnicima želimo da im rad na analizi i rešavanju sukoba postane zadovoljstvo i da i dalje uspešno sarađujemo i lepo se družimo.

U Beogradu, januar 2008.

Tatjana Popović, koordinator programa Mirovnog obrazovanja i NDC tim

I NANSEN DIJALOG

1. Nansen dijalog

Steinar Bryn

Dijalog nije teorija već aktivna komunikacija između dve ili više strana. U ovom predavanju opisacu dijalog na način na koji se on razvio kroz Nansen dijalog mrežu, sa posebnom pažnjom na međuetnički dijalog u podjeljenim zajednicama. Ovi osvrti na dijalog uglavnom su nastali iz rada na terenu, iako je kao glavna inspiracija poslužila mala knjiga "Ja i Ti" Martina Bubera. Govoreći Ti "drugome" Vi mu/joj dajete ljudskiji karakter i on/ona postaje ravnopravan/ravnopravna sa istim pravima i obavezama kao i Vi. Ja ću (1) ukratko da opišem istorijat Nansen mreže, zatim (2) da pružim argument u korist potrebe za dijalogom u izgradnji mira. Nastaviću (3) da opisujem srž Nansen dijaloga i kako (4) on funkcioniše, reći ću i nekoliko reči (5) o dobrom Nansen fasilitatoru. Konačno, kazaću i neku reč o potrebi za dijalogom u sveukupnom radu na pomirenju u bivšoj Jugoslaviji. Nadam se da će ovaj osvrt inspirisati smislen dijalog među nama.

NANSEN DIJALOG će, primenjujući ideje i veštine dijaloga, osnažiti ljude koji se nalaze u konfliktnim situacijama da doprinesu mirnoj transformaciji konflikta i demokratskom razvoju sa afirmisanjem ljudskih prava.

NANSEN DIJALOG karakteriše želja da pruži neutralan prostor otvoren za različite učesnike koji su u ozbiljnom sukobu da se sretnu licem u lice u iskrenoj i istinitoj komunikaciji. Cilj je razbiti sliku o neprijatelju, kao i povećati razumevanje svačije pozicije, bilo čijeg interesa i ma čijih potreba. Fasilitatori i predavači pokušavaju da stimulišu kognitivne analize samog sukoba i iskustva iz pozicije „drugoga“. Fokus nije na tome ko je u pravu ili ko je više kriv, već kako izgraditi poštovanje demokratskih principa, ljudskih prava i mirnog rešenja sukoba za buduće unapređenje društva. Ovi principi bi u političkim organizacijama morali biti alternativna šovinizmu i etničkoj privrženosti.

1. Istorijat

Godine 1995. Nansen Akademija je započela projekat "Demokratija, ljudska prava i mirno rešavanje sukoba" usmjeren da motiviše i ojača potencijalne lidere iz bivše Jugoslavije da aktivno rade na demokratizaciji, pomirenju i miru. Ubrzo smo otkrili da je jedan od najjačih aspekata ovog projekta upravo to što je pružao prostor gde su učesnici mogli da uporede beleške, da uporede svoje „nacionalne istine“ i da slušaju "priče druge strane", rušeći time jednodimenzionalnu sliku o neprijatelju koju je izgradilo kućno i školsko obrazovanje, a propagirali nacioanlistički mediji. U Lillehammeru je postalo moguće za učesnike da analiziraju raspad Jugoslavije zajedno i da razviju zajedničko polje rada i otvore mogućnosti za pomirenjem, rekonstrukcijom i preventivnim razrešenjem sukoba. Godine 1999. iniciran je Balkan Dijalog Projekat.

Ovo je bio ozbiljan napor da se kanališe znanje i iskustvo učesnika u Lillehammeru u konkretnu akciju po povratku kući. Seminar u Lillehammeru bio je previše ekskluzivan za nekolicinu odabranih, i sami učesnici su pokrenuli otvaranje dijalog centara u regionu. Sve je započelo sa osam srpsko-albanskih seminara, takozvanih hercegnovskih seminara iz perioda 1997-1999, a prvi Nansen Dijalog Centar otvoren je 1998. u Prištini. Projekat menja ime u Nansen Dijalog Mrežu 2003. i danas se sastoji od 9 Nansen Dijalog Centara. To su Skopje, Beograd, Bujanovac, Podgorica, Kosovo (Priština, Severna i Južna Mitrovica), Banjaluka, Mostar, Sarajevo i Osijek. Mreža ima oko 70 stalno zaposlenih koordinatora i povremenih asistenata, 800 učesnika koji su prošli obuku o dijalogu u Lillehammeru, i na hiljade učesnika dijalog aktivnosti koje Centri organizuju. Mnogi od njih smatraju se aktivnim delom Nansen Dijalog Mreže. Ovi centri su registrovani lokalno i takvim se i smatraju, sa podrškom i finansiranjem iz Norveške.

Sl.1.1 (Model Dan Smith, 2002.)

2. Uloga međuetničkog dijaloga u izgradnji mira

U sledećem modelu sl.1.1, koji je razvio Dan Smith (2002), prikazana je potreba za

- 1) jačanjem bezbednosti,
- 2) ekonomskim razvojem,
- 3) demokratizacijom i
- 4) dijalogom i pomirenjem u procesu izgradnje mira.

Međunarodna zajednica želi da prostor bivše Jugoslavije bude stabilan, miran i demokratski sa temeljima za ekonomski razvoj. Stablnost ovog prostora u interesu je i država nastalih raspadom Jugoslavije. Trebalo je da međunarodna zajednica podrži sve ove komponente izgradnje mira, međutim, to nije bio slučaj. Međunarodne humanitarne organizacije najčešće su se fokusirale na hitne potrebe: hrana, lekovi i rekonstrukcija porušenog. Lokalne i međunarodne vlasti fokusiralr su se više na bezbednost i rekonstrukciju ekonomije. Dijalog i pomirenje često nisu bili u prvom planu među prioritetima u izgradnji mira. Događaji u martu 2004. na Kosovu dobar su primer šta se može desiti kada se zanemari dijalog i pomirenje.

Dugoročni cilj Nansen Akademije jeste podrška procesu međuetničkog dijaloga i pomirenja na Balkanu. Nansen Akademija nije učesnik na terenu poput drugih organizacija. Ona je uključena zbog prirodnog puta razvoja jednog projekta. Glavni izazov nije razviti lokalnu nevladinu organizaciju koja dobro funkcioniše, već se Nansen Dijalog Centri moraju shvatiti kao sredstvo podrške procesu demokratizacije

i doprinos rušenju dominantne etničke politike na Balkanu. Širi cilj je stabilizacija zapadnog Balkana koji se ne može dostići samo diplomatskim zalaganjima i sporazumima. Potrebno je raditi na raznim nivoima društva da bi se pripremila osnova za dalju integraciju ovog regiona u Evropu.

3. Šta je Nansen dijalog?

Osim inspiracije uzete iz knjige Martina Bubera "Ja i Ti" (1922), koncept Nansen dijaloga je uglavnom sastavljen od iskustava sa terena. Jednostavno, to je način komunikacije koji se bazira na razumevanju "druge strane" umesto na ubeđivanju drugih da ste Vi u pravu. Razumevanje je preduslov za uspešnu medijaciju i pregovaranje. U dijalog radionicama, pokušavamo da stvorimo prostor podrške i sigurnosti, gdje se omogućuje učesnicima da iskreno saopšte svoja iskustva, osećanja i misli. Tokom dijaloga o statusu Kosova, cilj nije bio naći rešenje, već ispitati različita stanovišta i poboljšati razumevanje razloga za ovako suprotstavljene poglede ljudi. To znači praktikovati toleranciju i aktivno slušanje umesto deljenja moralnih etiketa ili traženja slabih tačaka u argumentima protivnika. Tada će sledeći korak (utemeljen na dubljem razumevanju obostranih stavova) biti pokušaj da se nađe prihvatljivo rešenje za sve umešane strane i na taj način osigura više održivih rešenja. Razlike između sučeljavajuće debate i dijaloga, kako smo ga mi iskusili, mogu se ilustrovati sledećim modelom sl.1.2:

DEBATA Cilj je pobediti	DIJALOG Cilj je razumeti
Ubediti/dokazivati Govoriti Loviti slab argument Učiniti nesigurnim protivnika Donositi moralni sud Suprostaviti se govorom tela Promena mišljenja je znak slabosti	Objasniti/ispričati svoju priču Slušati Tražiti snagu u drugome Učiniti protivnika sigurnim Biti tolerantan/samodisciplinovan Otvoriti se govorom tela Promena mišljenja je znak snage

Međutim, nije moguće živeti samo u dijalogu. Postoji vreme i za debate, ali postajanje pripadnikom neke strane u političkim debatama ne predstavlja svrhu ovih centara i teško je zauzeti poziciju u raspravi a da ne budete smatrani delom jedne ili druge strane. Ipak, Nansen Dijalog Centri su svesni da su debate važan deo političkog života i neohodne su da bi se obezbedila rasprava o nekim veoma važnim pitanjima. Političke debate u mnogim krajevima zapadnog Balkana imaju ozbiljnih manjkavosti, što predstavlja jedan od fundamentalnih problema tog regiona. Strateški izbor koji su Nansen Dijalog Centri napravili jeste da pokušaju da utiču na javne debate o važnim pitanjima, naročito na ton tih debata. Upuštajući se u debatu, centri se u prvom planu fokusiraju na izlaganje činjenica, davajući prostor za sve argumente, zalažući se za obostrano poštovanje debatnih strana. Centri ukratko promovišu dijaloški način vođenja debate. Ovaj način je alternativa sučeljavačkoj debati naročito stoga što naglašava potrebu da se razume protivnik. Kada centri imaju za cilj afirmaciju dijaloga i pomirenja u svom okruženju, ovo ih vodi ka stimulisanoj demokratskog načina razmišljanja, poštovanja ljudskih prava (naročito manjinskih) i svesti o načinima mirnog razrešenja sukoba. Ovim centri postaju ključni igrači u građanskom društvu u sopstvenim sredinama. Sa tačke dijaloga naglašava se razumevanje demokratije kao nečeg mnogo većeg od pukih izbora i glasačkih sistema. Srž demokratije se nalazi u prepoznavanju da tumačenja stvari.

možda poprilično grešite i zbog toga su neophodne javne debate u otvorenom prostoru. Parafraziraću John Stuart Mill-a – ne poznajete svoje argumente sve dok ne čujete kontraargumente na vaš stav. Centri bi trebalo da daju svoj prostor predviđen za dijalog važnim diskusijama u svojim lokalnim zajednicama, čak i kada diskusije nisu u potpunosti međuetničke (kao diskusija o statusu Crne Gore 2005). Moje iskustvo osobe koja radi na dijalogu govori mi da je lakše ljudima u konfliktu da se upuste u iskren dijalog nego u pregovore. Ovaj model funkcionise kao instrument. Učesnici razumeju razliku. U dijalogu ne morate napustiti svoje pozicije, a možete slobodnije ispitati i neke alternativne načine razmišljanja. Nansen dijalog se razlikuje umnogome od ostalih pristupa u vezi sa ovim (pogledati dati link).

4. Kako Nansen dijalog radi?

U podeljenim društvima informacioni sistemi su paralelni. Sasvim je moguće odrastati na jednoj obali reke uz kućno vaspitanje, školsko obrazovanje i, kasnije, medije koji će obezbediti određenu "nacionalnu istinu". Ukoliko nema interakcije sa ljudima s one druge obale reke, koji razvijaju skoro sasvim suprotan sklop nacionalnih istina, nećije sagledavanje sveta će se retko dovesti u pitanje. U prostoru za dijalog, ljudi jednostavno mogu uporediti *zabeleške*, razmeniti objašnjenja kako je došlo do određenih događaja, suprostaviti se jedni drugima predstavljanjem drugačijeg.

Zbog toga dijalog funkcioniše. Može se ispostaviti da upravo dijalog koji je često smatran "mekanim" i koji ne predstavlja izazov za dublju strukturu – ima radikalne efekte zato što dovodi u pitanje sliku o sebi i pogledu na svet onih koji u njemu učestvuju. Naše iskustvo stečeno kroz rad govori nam da suprostavljene strane veruju da poseduju iste podatke. To znači da oni veruju da različita pitanja (Šta se desilo? Ko je to uradio?) jesu pitanja sa jasnim odgovorima. Problem se svodi na to da ona druga strana negira činjenice. Julie Mertus (1999) opisuje kako albanske demonstracije 1981, masakr u Paraćinu, slučaj Martinović, navodno trovanje u kosovskim školama, imaju veoma različitu etničku interpretaciju. I ona tvrdi da su te različite interpretacije doprinele ratu. U okruženju dijaloga postaje očigledno da strane poseduju prilično različito tumačenje stvarnosti, različite nizove "činjenica" i činjenica ("činjenica" koje su toliko puta ponovljene da se veruje da su istinite). Problem nije toliko što druga strana negira stvarnost, već je u tome što druga strana ima potpuno drugačiju analizu istorije i sadašnjosti, i posve drugačije nade za budućnost. Dijalog grupe pružaju unakrsno obogaćivanje paralelnih sistema informacija i tako "ludo" ponašanje protivnika dobija na smislu kada se interpretira u okviru njegovog ili njenog kulturnog i političkog konteksta. Prvi korak je često shvatanje da "druga strana" sebe takođe vidi kao žrtvu koju prati neprijateljska slika kao agresora. Neretko se dešava da se otkrije jedna zajednička stvar kod sukobljenih ljudi – slika o drugome kao neprijatelju. Ovakvo otkriće se u početku odbacuje kao iskrivljavanje realnosti od suparničke strane. Ipak, kroz vežbe dijaloga postaje očigledno da su obe strane platile cenu konflikta, i na neki način obe su žrtve sa zajedničkim ciljem borbe protiv onih profitera koji sukob održavaju u životu. Ljudi u dubokom sukobu često nisu otvoreni za rešenje kojim dobijaju obe strane. Oni žele da jedna strana izgubi, a neki su čak spremni i da obe strane izgube dokle god "oni drugi" ne plate za to što su počinili. Neka probaju malo što su sami zakuvali. Patnja druge strane retko se

uzima u obzir u nečijem propagandnom sistemu. Kroz rad na dijalogu učesnici mogu naučiti da je druga strana već dovoljno *platila* i doći do zaključka da su obe strane već dovoljno propatile. Praktikovanjem aktivnog slušanja i tolerancije postaje jasnije da nečiji ljuti neprijatelj takođe sebe vidi kao žrtvu sila koje su van njegove/njene kontrole, i da on od svojih političkih ciljeva očekuje da ga izvuku iz nesreće. Dublje priznavanje opravdanosti pozicija i jednih i drugih hrani međusobno poštovanje i olakšava upuštanje u pregovore. U ovom momentu strane u dijalogu mogu shvatiti da, iako zauzimaju fundamentalno različite pozicije, njihove ljudske potrebe i interesi imaju mnogo toga zajedničkog. Kvalifikovani fasilitator može pomoći u pomeranju fokusa sa pozicije na interese i učiniti da učesnici prepoznaju zajednički interes u ekonomskom razvoju, kvalitetnom obrazovanju, bezbednosnom sistemu na koji se mogu osloniti, povećanju mogućnosti zapošljavanja, razbijanju korupcije, nezavisnijim medijima, jasnijem razdvajanju politike od poslovanja – i u ispijanju jutarnje kafe u miru. Sledeći korak je ka demokratskoj poziciji da se može prihvatiti borba i za i protiv moćnih političkih stanovišta kao što je "nezavisnost". Neko može smatrati da se politička pozicija rađa iz nečije situacije u društvu. Veoma je logično da je norveški farmer veoma skeptičan u pogledu članstva Norveške u EU, kao što je veoma logično da norveški biznismen bude za to. Na isti način veoma je logično da Albanac bude za nezavisno Kosovo a Srbin za to da Kosovo nekako ostane deo Srbije. Političke debate nose jaku dozu zaglupljivanja "onih drugih". Ukoliko se ne slažete sa mnim, to je zato što ste manje racionalni, slabije informisani ili jednostavno gluplji od mene. Demokratija pretpostavlja određeno ravnopravno poštovanje različitih političkih opcija. Dijaloška komponenta može pospešiti taj proces. Poslije dijalog-sastanka Srba i Albanaca, Srbi su bolje razumeli zašto Albanci žele nezavisnost a Albanci bolje razumeli zašto Srbi to ne mogu prihvatiti. Kada su pregovori bazirani na boljem razumevanju druge strane, ti pregovori imaju veće šanse da rezultiraju nekim održivim rešenjima. Na taj način ja ću obrazlagati da je dijalog preduslov za uspešne pregovore.

Uloga Nansen fasilitatora

Iz našeg iskustva i naše forme mirovnog obrazovanja, opšti princip je (a i od esencijalne važnosti je) da osoba koja vodi učenje o miru stekne *poverenje* i proizvede *pouzdanje* ljudi koje obučava, naročito kada su teme diskusije osetljive i ljudi ranjivi. Bez poverenja u trenera oni se neće osećati sigurnim da podele informacije jedni sa drugima. Postoji nekoliko načina da trener stekne poverenje grupe: dobar trener mora da poseduje solidno *znanje* o situaciji u kojoj ljudi koje obučava žive i konfliktu u kojem je ti ljudi nalaze. On/ona takođe treba da pokazuje *poštovanje za sve strane* u sukobu, ne zauzimajući stranu u sukobu i ne pokazujući jednostrane simpatije jednoj grupi ljudi.

Strpljenje je takođe esencijalni kvalitet za trenera. Ne postoji nikakvo "brzo rešenje" u dubokim konfliktima i trener mora da shvati da mu je za takve procese potrebno vreme da bi održao motivaciju i strpljenje prema drugima. To podrazumeva i davanje vremena ljudima da ispričaju svoje priče i izraze svoje misli i osećanja. *Empatija* je esencijalna da bi se pravilno razumelo šta se dešava u grupi ljudi i da bi se steklo poverenje tih ljudi. *Samopouzdanje* je takođe važno kada se obrađuju teške teme. Ako ne postoje vera da trener može doprineti pozitivnim promenama, teško će on steći pouzdanje drugih ljudi. Trener mora imati *kapacitet i energiju* da održi pažnju kroz emotivno izazovne procese. Dobra mreža podrške sa kojom on/ona može diskutovati o izazovima obrazovnog procesa veoma je korisna u ovom slučaju. Drugi bitan kvalitet koji jedan trener treba da poseduje jeste da on sam "*živi onako kako propoveda*", tj. ako je dijalog glavni cilj edukacije, važno je da trener bude dobar slušalac i da poseduje dobre veštine u komunikaciji. Isto tako, ako je demokratija tema, veoma je važno da trener teži da sprovodi demokratsku praksu. Kada je teorija u skladu sa praksom, lakše je verovati u ono što trener pokušava da saopšti grupi. Trener će ostvariti mnogo jači efekat ako *veruje* u vrednosti i principe koje podučava, čak i više ako izgleda predan borbi za te

vrednosti. (Pogledati tekst Nansen Dijalog za dalji opis konteksta i principa našeg funkcionisanja.) Mnogi ljudi me pitaju da li je moj posao težak. Teško je prikupiti prave učesnike, ali kada se ljudi skupe u prostoriji za dijalog veoma verujem u taj dijalog. Taj proces zblizavanja ljudi povećava njihovo međusobno poštovanje i razumevanje. Taj proces omogućava pronalaženje zajedničke osnove. Dijalog po sebi ima oslobađajući efekat na učesnike. Štaviše, dijalog stimuliše delovanje. Kao instrument u pravljenju mostova među ljudima, slama političke/etničke organizacije i stimuliše međuetničko delovanje. Većina projekata u koje su uključeni Nansen Dijalog Centri imaju jasnu višenacionalnu dimenziju. Dijalog je više od reči. Glavna ciljna grupa za rad na dijalogu jesu prosvetni radnici, novinari i opštinski političari, administratori i radnici. Važno je ukoreniti dijalog u institucijama da bi se obezbedili prostori za buduću saradnju i primenu značajnih promena.

Uloga dijaloga u budućnosti bivše Jugoslavije

Iako su međudržavni sukobi obustavljeni u bivšoj Jugoslaviji, izazovi ostaju vezani za povratak izbeglica i raseljenih lica, međuetničke odnose, održivost već ostvarenih povrataka, kao i razvoj otvorenog i nesukobljivačkog političkog diskursa. Konstantna snaga uskog nacionalizma u političkom diskursu i konstantnog navođenja u etnički isključivu politiku veoma je vidljiva u svakoj zemlji i u celom regionu. Povećana etnička tenzija u regionu Sandžaka, nestabilnost i međuetnička podeljenost u Makedoniji, Kosovu i južnoj Srbiji, kao i uporno nepoverenje u međuetničku saradnju u Hrvatskoj i BiH, naglašavaju potrebu za nastavkom prevencije sukoba i naporima u pomirenju na nivou zajednice u celom regionu. Rad na dijalogu i pomirenju biće neophodan u godinama koje nam predstoje. Dijalog je potcenjeni instrument zato što ne proizvodi trenutne efekte. Uobičajavao sam da naglasim da ne smemo zaboraviti dijalog i pomirenje! Posle desetogodišnjeg iskustva u izgradnji mira još više se za to zalažem. Kako je upošte moguće izgraditi mir ako to ne uključuje jaku komponentu dijaloga i pomirenja?

Dr Steinar Bryn trenutno radi kao direktor projekta "Dijalog i izgradnja mira" u Nansen Akademiji u Lillehameru. Takođe je viši konsultant u Nansen dijalog mreži, predavač i fasilator u dijalogu, kao i gostujući profesor na programu "Konflikt i komunikacija", na Pacifičkom luteranskom univerzitetu u Takomi, Vašington (Pacific Luteran University, Tacoma, Washington). Titulu doktora nauka stekao je na polju Američkih

studija na Univerzitetu Minesote. Gostujući je profesor na sledećim univerzitetima: University of Texas, University of Washington, Georgetown University, Washington DC, Amherst University, Columbia University, Concordia College, Fargo, Luther College, Augustana College, Sioux Falls... Dobitnik je brojnih nagrada. Gospodin Bryn je oženjen i ima četvoro dece.

2. Ako želite da saznate šta međunarodna zajednica želi, pitajte je!

Dan Smith

Kao prirodni nastavak kursa *Demokratija, ljudska prava i mirno rešavanje sukoba*, koji se održavao u Nansen akademiji u Lilehameru, u zimu 1997, otpočele su sa radom dijaloške radionice u bivšoj Jugoslaviji. Prvu radionicu organizovao je Nansen centar u Prištini za Srbe i Albance sa Kosova. Nakon završetka rata iz 1999, osnovani su Nansen centri u Beogradu, Podgorici i Skoplju, kao i u Prištini.

U toku naredne dve godine osnovani su i centri u Bosni i Hercegovini (u Sarajevu, Mostaru i Banja Luci) i u Hrvatskoj (u Osijeku), kao i još jedan centar na Kosovu (u Mitrovici). Najvažniji cilj svih ovih centara bilo je promovisanje dijaloga i razumevanja između zavađenih grupa, kako bi se pronašla manje opasna rešenja za etničke i političke tenzije, nego što je to bio slučaj tokom prvih godina raspada bivše Jugoslavije. Moja uloga u ovom poslu od 1999. do 2004. bila je da vodim dijaloške seminare kao fasilitator, a pune dve godine bio sam i direktor projekta.'

Ima puno prepreka koje se pojavljuju da bi narušile i komplikovale dijalog. U godini posle NATO bombardovanja iz 1999. usmerenog protiv tadašnje Jugoslavije i nakon ulaska NATO trupa na Kosovo, tema koja se često pojavljivala bila je nerazumevanje uloge međunarodne zajednice, uz izražene jake pozicije za ili protiv onoga što se podrazumevalo da je politika međunarodne zajednice. Svako ko dovoljno prati međunarodnu politiku zna da termin "međunarodna zajednica" upućuje na pogrešnu stvar, a tako je bilo čak i krajem devedesetih i u godinama pre invazije na Irak. Politika moći ne dozvoljava upotrebu reči "zajednica" da bi se objasnilo šta se dešava. Stoga je najbolje i najtačnije da mislimo o različitim međunarodnim zajednicama ili međunarodnim grupacijama, koje su ponekad udružene zbog nekog cilja ili politike, ali u većini slučajeva nisu. Bez obzira na to, na pragu novog veka, za

puno ljudi sa Zapadnog Balkana, zabrinutih za budućnost svojih novih država, pitanje: "Šta međunarodna zajednica želi?" bilo je veliko pitanje, i ono je često predstavljalo prepreku razgovoru o tome šta su oni, građani tih zemalja, želeli. Tokom dijaloške radionice, perspektiva fasilitatora se znatno razlikuje od perspektive učesnika. To nije samo zato što on zastupa neutralno stanovište i zadržava sve lične stavove o onome o čemu postoji neslaganje van diskusije. To je i zato što je on neko ko dolazi sa strane. To mu daje neophodnu distancu uz pomoć koje on može da proceni prepreke dijalogu i usmeri se na njihovo prevazilaženje. I to je upravo ono što omogućava da se dijalog pokrene i odvija, a što nije uvek moguće ako fasilitator preuzme pasivnu ulogu ili samo ulogu onoga koji razume i pruža empatiju.

Kao strancu, meni je izgledalo da je koncentrisanost na međunarodnu zajednicu služila kao alibi da se ne razgovara o temama zaista važnim za ljude koji žive u regionu. Kao proučavalac međunarodne politike, mogao sam da vidim uporno preceñjivanje, bilo ono odobravajuće ili osporavajuće, uloge, moći i dostignuća međunarodne zajednice. Izgledalo je kao da mnogi učesnici dijaloških seminara misle da je međunarodna zajednica svemoguća viša sila koja može da učini bilo šta dobro ili loše; tako da je neizbežan zaključak bio da se inicijative i trud pojedinaca malo isplate. Uz to, postojalo je i uporno preceñjivanje važnosti regiona bivše Jugoslavije. Kada bi razmišljali o regionu, učesnici bi često analizirali međunarodnu zajednicu, koncentrišući se samo na ono što su glavni akteri radili na Balkanu ili govorili o Balkanu. Iz toga je proizašao utisak da je region bio od izuzetnog strateškog značaja. U skladu sa tim, glasilo je argument: strane sile ulagale su veliku energiju i trud u region i u suštini kontrolisale ono što se dešavalo. Po ovom mišljenju, raspad bivše Jugoslavije

osmislio je Zapad u potrazi za ostvarivanjem sopstvenih interesa.

Biću potpuno otvoren: takva vrsta analize je potpuna glupost. Jugoslavija je prestala da bude strateški važna po završetku hladnog rata 1989. Strane sile imale su mnogo veće brige o kojima su morale da brinu, kojima su posvećivale mnogo više energije i davale politički prioritet. Ako želite da Zapad i međunarodnu zajednicu optužite za bilo šta vezano za odvijanje regionalne tragedije 90-ih, optužite ih za nedelanje, za nedovoljno posvećivanje pažnje; a onda kada su se konačno probudili, tendencija da se pokuša previše bila je pogoršana kratkotrajnom pažnjom. Zapad je dobijao prilike, jednu za drugom, da razvije integrisanu i ustaljenu politiku prema regionu i sve ih je odbacio.

Dok je političko oslabljivanje pojedinaca bilo ozbiljan problem u skoro svakom delu bivše Jugoslavije, i dok su aktivnosti i stavovi međunarodne zajednice često doprinosili tome, mnogo važniji izvor problema nalazio se u regionu. Njegov izvor je u političkoj kulturi koja uključuje ponašanje političkih lidera i institucija, kao i stil i suštinu političkog liderstva.

Postoji puno tehnika koje fasilitator može da koristi u pokušaju da prođe ili prevaziđe sve blokade tokom procesa vođenja dijaloga. U ovom slučaju, one nisu bile od pomoći. Sredstva koja se najčešće koriste fokusiraju se na poboljšanje dijaloških veština i motivisanje volje učesnika da slušaju i razgovaraju što je moguće pažljivije. Upotreba ovih tehnika podrazumeva da se rešenje za blokade nalazi u grupi učesnika, i da fasilitator samo treba da ih vodi do otkrića. Ali, u ovom slučaju, u kome je fokus bio na pogrešnoj predstavi spoljnog faktora, problem nije bio kako će se učesnici odnositi jedni prema drugima, već kakva će shvatanja i pozicije doneti za dijaloški sto. Prema tome, ne bi bilo dovoljno da se radi na poboljšanju veština slušanja i jasnog izražavanju. Takođe, izgledalo je da bi i druga stara dobra vežba bila isto tako neproduktivna: vizija ili zamišljanje kako bi stvarnost trebalo da izgleda za 10 ili 15

godina, bilo na nekom određenom mestu ili u zamišljenoj realnosti negde u svetu.

Problem sa ovom vežbom je sledeći: onog momenta kad bi počela, prvo pitanje bilo bi šta bi međunarodna zajednica mislila i uradila u tom slučaju.

Tokom jedne radionice u Neumu 2000. godine, mom kofasilitatoru i meni palo je na pamet da učesnicima – ako oni žele da se suoče sa međunarodnom zajednicom i saznaju šta ona zaista hoće – treba pružiti šansu. Tako smo rešili da im zadamo vežbu tokom koje će u malim grupama pripremati pitanja koja bi postavili predstavniku međunarodne zajednice kada bi za to imali priliku. Zadatak je bio da spreme četiri do pet pitanja. Onda bih ja preuzeo ulogu predstavnika međunarodne zajednice i odgovarao na njih.

Vremenom, ja sam usavršio lik, a zajedno smo usavršili tehniku. Osoba u koju bih se ja „pretvorio“ bio je Politički direktor Britanskog ministarstva inostranih poslova komonvelta. Objasnio bih učesnicima do kog nivoa ja imam pristup Ministru inostranih poslova, uz napomenu da ja ne kreiram spoljnu politiku već je primenjujem, i takođe u kojim međunarodnim telima ja predstavljam svoju zemlju. Bio bih predstavljen učesnicima kao čovek koji nema puno vremena, ali je voljan da provede dragocenih sat vremena sa njima. U skladu sa tim, moj stil tokom odgovaranja bio je vrlo oštar. Povremeno sam bio ne samo oštar već i neprijatan kada bih odbacivao neke od briga i stavova učesnika, smatrajući ih nevažnim, neprihvatljivim ili očigledno opasnim. Ovo je bilo prihvatano prilično dobro zato što su učesnici tokom definisanja pitanja za zvaničnika međunarodne zajednice vrlo često smišljali retorička i pitanja tipa slogana. Zvaničnik bi brzo prozreo i razotkrio njihovo pretvaranje, stavljajući i njih i njihove probleme u svetsku perspektivu, i savetovao ih da se potrudu da iskoriste priliku koju im je dala međunarodna zajednica, jer ona neće trajati dugo (zvaničnik je i te kako bio u pravu!).

Iako je ovaj lik bio sposoban da arogancijom udalji ljude od sebe, on nije bio neljubazan. U suštini, njegove vrednosti bile su moralnost i demokratičnost i imao je vrlo pragmatičan pristup. To je iznenadilo mnoge učesnike. Pošto njegovi stavovi nisu bili daleko od njihovog razumevanja, odgovori zvaničnika pokazali su im kako oni sami izgledaju posmatrani sa strane. On nije predstavljao region u najboljem svetlu. Objašnjavao je kako bi on i njegove kolege više voleli da nikad nisu morali da budu uključeni u poslove u regionu, ali da nisu imali izbora, s obzirom na veliki broj izbeglica i na šokirajuća stradanja izazvana ratom.

Kada bi ga upitali šta međunarodna zajednica želi da se desi sa regionom, on je odgovarao da bi on lično želeo da region postane dosadan. „Suviše ste interesantni,“ rekao bi, „i to je vaš problem već čitavu deceniju. Obratite pažnju na to koliko se stručnjaka za Balkan odjednom pojavilo. Jedva da ih je bilo nekoliko 1990. i 1991. godine, na početku krize. Naša politika u to vreme bila je bez uticaja zbog pritisaka koje su donela druga bitna dešavanja, kao što su invazija Iraka na Kuvajt i raspad SSSR-a. A sada ima stotine i hiljade stručnjaka za bivšu Jugoslaviju. Zašto ih ima tako mnogo? Zato što vas je samodestrukcija učinila fascinantnim. Budite dosadni. Maknite se sa mog dnevnog reda.”

Stalno je zahtevao od učesnika da usmere energiju na kolektivnu akciju da bi rešili svoje probleme. “Ne ostavljajte to nama”, govorio je. “Ako budete aktivno radili na tome da region bude miran i da vlada demokratija, mi vam nećemo stajati na putu.”

Bilo je moguće ostvariti ovaj igrokaz zato što sam se zaista trudio da ne kažem bilo šta što sam mislio da nije mišljenje većine poštenih i kompetentnih međunarodnih zvaničnika. Sreo sam ih puno tokom svog rada na Balkanu i verovao sam da mogu da ih prilično tačno opišem. A što se tiče odgovora na pitanja, imao sam prilično dobro znanje o Balkanu, o pozadini rata, znao sam događaje, kao i aktivnosti koje je preduzimala međunarodna zajednica, a takođe i posledice tih aktivnosti. Kada bih dobio pitanje vezano za detalje nekog

događaja ili temu koju nisam znao, zvaničnik bi slegnuo ramenima i rekao da to nije na monitoru njegovog radara. Ukoliko je nešto bilo zaista važno, on bi to zapisao i angažovao nekog da se o tome raspita.

Reakcije na igrokaz su se razlikovale. Niko nikada nije izašao iz sale, ali često se dešavalo da ljudi budu ljuti. Jednom je jedan od učesnika nacrtao vulgarnu karikaturu i pustio da kruži u grupi. Ali, vrlo često se dešavalo da prva reakcija učesnika bude iznenađenost razumnošću zvaničnika, čak i kada se nisu slagali sa njim. Takođe, često je ta ljutnja bila tipa “ubi glasnika”: bili su ljuti na zvaničnika zato što im je pokazivao ono što bi bilo ugodnije ne videti. Sлагali su se sa njim mnogo više nego što su želeli. Jedan prijatelj i kofasilitator Srbin koji je prisustvovao izvođenju igrokaza puno puta je rekao da mrzi zvaničnika jer je shvatio da se s njim u mnogo čemu.

To je bila poenta igrokaza i razlog zbog koga sam često imao stroge stavove: da bih izbacio učesnike iz sigurne zone u kojoj su krivili međunarodnu zajednicu. Na taj način bio je stvoren prostor za jasnije razumevanje problema i otkrivanje rešenja. Ali, naravno ne uvek; ponekad je igrokaz bio samo malo više nego zabava. Ali, dovoljno često je bio svrsishodan pa smo ga koristili duže vreme.

Nažalost, to nije igrokaz koji bih ja preporučio drugima da ga sada koriste. Razlog je jednostavan. Jedan od načina na koji je zvaničnik uspevao da iznenadi učesnike bila je kombinacija jasnog moralnog stava i pragmatizma. Bilo da ste se slagali sa njim ili ne, uvek je imao argument koji bi vam pokazao da nije bilo ničeg značajnog što bi međunarodna zajednica mogla da dobije od Balkana: ni nafte, ni ruda ili drugih prirodnih resursa, kao ni teritorije od geostrateškog značaja po okončanju hladnog rata. On je mogao da pokaže da je međunarodna zajednica imala lični interes u prevenciji događaja koji bi mogli da proizvedu ogroman broj izbeglica, koje bi to bile duže vreme. U skladu s tim, mogao je da pokaže da je međunarodna zajednica pokušala da spreči odvijanje takvih strahota, praveći pri tom greške, ali je mogla pre da reaguje i da uradi više. U tom specifičnom smislu

bila je moralna suština, kao i lični interes u srži politike međunarodne zajednice koju je zvaničnik bio dužan da primenjuje. Posle invazije na Irak, više nije bilo moguće portretirati takvu vrstu međunarodnog zvaničnika, bar ne paradirajućeg predstavnika Britanskog ministarstva inostranih poslova. Arogantni stavovi, očigledna rešenost da se ignorišu međunarodni zakoni i samozavaravanje u vezi oružja za masovno uništavanje nudile su se kao lake mete za retorička pitanja učesnika i intervencije zvaničnika pokazale su se kao manje produktivne u izvlačenju učesnika iz zone komforne igre optuživanja. Bio sam baš tužan; na neki čudan način zavoleo sam zvaničnika međunarodne zajednice i bilo je tužno kada sam morao da ga pošaljem u penziju.

Dan Smith je generalni direktor organizacije International Alert. To je međunarodna organizacija koja radi na polju kreiranja mira, a sedište joj je u Londonu. Dan je preuzeo dužnost generalnog direktora krajem 2003. godine. Od 1993. do 2001. bio je direktor Međunarodnog instituta za istraživanje mirovnih inicijativa u Oslu (Peace Research Institute Oslo), a od 2001. do 2003. bio je Stariji savetnik. Takođe, 2002. i 2003. bio je i direktor programa: *Dijalog na Balkanu*, koji je PRIO radio u saradnji sa Nansen akademijom iz Lillehamera (Nansen Academy, Lillehammer).

II Razumevanje sukoba

Konceptualni okvir

SADRŽAJ

U ovom poglavlju upoznaćemo vas sa osnovnim idejama koje se vezuju uz sukob. Glavne teme koje ćemo predstaviti su:

- Razumevanje sukoba
- Rad na sukobima
- Različiti pristupi u radu sa sukobima: upravljanje, rešavanje ili transformacija sukoba?
- Teorije o različitim pristupima intervencije kod sukoba
- Nasilje je više od ponašanja: uključuje kontekst i stavove
- Nasilje i nenasilje kao načini postizanja promene
- Mir kao proces
- Šta je izgradnja mira?
- Kako je najbolje da se počne?

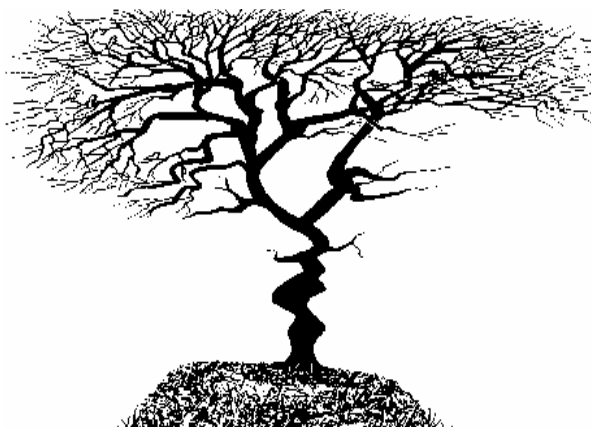
Kako objasniti sukob

PERCEPCIJE

Ljudi različito doživljavaju život i probleme koje on donosi:

- Svako od nas ima ličnu istoriju i karakter.
- Svako od nas je rođen kao muško ili kao žensko.
- Svako od nas je rođen u specifičnom okruženju: npr. pastiri nomadi iz severne Kenije i urbani stanovnici Kuala Lumpura imaju veoma različita iskustva i razmišljanja o svetu, a različito vide i svoje uloge na ovom svetu.
- Svako od nas usvaja vrednosti koje oblikuju naša usmerenja i ponašanje. Te vrednosti nas takođe motivišu da preduzmemo određene radnje ili da se od nekih radnji uzdržimo.

U tom smislu nije iznenađujuće da kroz upoznavanje i rad sa drugim ljudima shvatimo da oni često stvari vide drugačije nego mi. Pogledajte za trenutak prikazanu sliku sl.2.1.

Sl.2.1

- Šta vidite?
- Kada ponovo pogledate sliku, da li vidite nešto drugo?

Kao što se na ovoj slici vide različiti likovi i oblici, tako i ljudi različito vide društvenu i političku situaciju. Okruženje nas navodi da stvari posmatramo na drugačiji način.

Razlike u pogledima su neminovne i često nas obogaćuju. Kada ljudi zajednički proučavaju problem, često pretpostave da bi svi trebalo da se slože oko zajedničke analize, ukoliko su im iste činjenice na raspolaganju. No, to se ne dešava.

Skoro je nemoguće postići jednoglasnost ako uzmemo u obzir ove 'prirodne' razlike. Međutim, postoje i one razlike koje se odnose na status, moć, bogatstvo, godine, pol, pripadnost različitoj društvenoj grupi, itd.

Ovi pokazatelji statusa u društvu često znače da ljudi žele postići različite stvari u nekoj situaciji; ponekad su ti ciljevi u potpunosti sukobljeni ili su neusaglašeni. Tada dolazi do sukoba.

Razlike u mišljenjima i u ciljevima često se posmatraju kao problem koji će biti rešen samo ako svi imamo iste namere, ili kada jedno mišljenje prevlada nad drugima.

Razlike takođe mogu poslužiti i kao sredstvo pomoću kojeg ćemo bolje razumeti problem i koje će nam pomoći da poboljšamo postojeću situaciju.

SUKOB I NASILJE SU RAZLIČITE STVARI

Predložimo sledeće radne definicije sukoba i nasilja:

- SUKOB je odnos između dve ili više strana (pojedinaca ili grupe) koje imaju ili misle da imaju različite, neusaglašene ciljeve.²
- NASILJE se sastoji od radnji, reči, ponašanja, struktura ili sistema koji uzrokuju štetu fizičke, psihološke, društvene ili ekološke prirode i/ili sprečavaju ljude da dosegnu svoje pune ljudske potencijale.

Sukobi su sastavni deo života, neizbežni i često kreativni. Sukobi izbijaju kada ljudi tragaju za ciljevima koji se ne podudaraju. Neslaganja i sukobi često se rešavaju bez nasilja, i često dođe do poboljšanja situacije za sve koji su uključeni u sukob.

To je i prirodno, jer su sukobi deo našeg života. Polazeći od mikro, interpersonalnog nivoa do grupnog, organizacionog nivoa zajednice ili države, svi ljudski odnosi (društveni, ekonomski i odnosi moći) prolaze kroz određen razvoj, promenu i sukob.

Kada navedeni odnosi nisu izbalansirani dolazi do sukoba, tj. do nejednakog društvenog statusa, nejednake raspodele dobara i pristupa resursima, kao i do nejednake vladavine moći, koja opet dovodi do problema kao što su diskriminacija, nezaposlenost, siromaštvo, ugnjetavanje, kriminal. Svi ovi nivoi su međusobno povezani i čine snažne potencijale koji mogu biti usmereni ili ka konstruktivnoj promeni ili destruktivnom nasilju.

Ovaj priručnik se fokusira na nivoe društva koji se odnose na lokalnu zajednicu i državu.

Međutim, treba imati na umu da su i događaji koji se odvijaju na ostalim nivoima – interpersonalnom i

porodičnom, kao i regionalnom i globalnom – veoma važni.

Na primer, zlostavljanje dece i porodično nasilje imaju snažan uticaj na porodično okruženje, a na globalnom nivou multinacionalne ekonomske organizacije kao što su Međunarodni monetarni fond (MMF), Svetska trgovinska organizacija i Svetska banka vrše ogroman uticaj na lokalne aktere u društvu.

- **Koliko sukoba trenutno postoji, a da znate za njih?**
- **Da li vidite povezanost između sukoba na različitim nivoima?**

Ukoliko nam je jasno da smo, hteli mi to ili ne, okruženi sukobima, sledeći korak je da uočimo da su nam sukobi u stvari potrebni. Postoji dosta literature, a posebno one koja se bavi svetom poslovanja, koja se fokusira na korisne efekte sukoba. Takva literatura ukazuje na probleme, promovise potrebne promene, pronalaženje boljih rešenja, podizanje morala, osnaživanje ličnog razvoja, povećanje samopouzdanja, razvoj psihološke zrelosti – i zabavu, na kraju krajeva.³

Možda se na osnovu vašeg ličnog iskustva nećete složiti sa prednostima koje su gore pomenute, ali je korisno da razmislite o pozitivnim stranama koje sukobi mogu doneti, ne samo u okviru organizacija u kojima radite nego i na svim nivoima.

Sl.2.2

Simulacija sukoba u porodici, učesnici Regionalnog seminara

² Chris Mitchell, *The Structure of International Conflict*, Macmillan, London, 1981, poglavlje 1.

³ Dean Tjosvold, *The Conflict-Positive Organisation-Stimulate Diversity and Create Unity*, Addison Wesley, 1992.

Zamislite šta bi se dogodilo kada ne bi bilo sukoba: pojedinci ne bi bili stimulisani, grupe i organizacije bi stagnirale i ugasile se, a društva bi doživela kolaps pod vlastitim teretom zbog nemogućnosti da se prilagode novim okolnostima i izmenjenim odnosima moći.

Za Rimsko carstvo se npr. obično kaže da je propalo zato što nije moglo da se prilagodi i izmeni.

- **Možete li da se setite situacije iz vlastitog iskustva u kojoj je sukob imao pozitivan uticaj na odnose među ljudima?**
- **Na koji način je sukob pomogao da se promeni ta situacija?**
- **Da li se sada slažete da sukob može pomoći kako bi se stimulisala neophodna promena?**

Suočavanje sa sukobom

INTENZIVIRANJE SUKOBA

Ponekad je neophodno da se sukob intenzivira. Na primer, kada ljudi žive dobro i poseduju dovoljno moći i sredstava da ispune svoje potrebe, oni ne primećuju, ili odbijaju da priznaju da su ostali obespravljani i marginalizovani.

U ovom slučaju, sukob je potreban ili mora da se desi kako bi došlo do potrebnih promena.

Aktivisti koji rade na razvoju lokalnih zajednica i ljudskih prava često se nađu u situaciji u kojoj ne rešavaju sukob, već ga intenziviraju i učine vidljivijim kako bi određeni problem bio širom prepoznat sa ciljem da se preduzmu efikasne aktivnosti.

To može značiti da se oni stavljaju na stranu obespravljenih grupa i da koriste strategije za njihovo osnaživanje.

Na primer, aktivisti koji su u Južnoj Africi tokom dvadesetog veka radili na promenama težili su da prikriiveni ili latentni sukobi izađu na videlo kako bi se moglo suočiti sa njima i raditi na njima.

U ovom priručniku napravljena je jasna razlika između:

- **INTENZIVIRANJA SUKOBA**, što znači da se prikriiveni sukob učini vidljivijim i otvorenijim radi njegovog nenasilnog rešavanja, i
- **ESKALACIJE SUKOBA**, što se odnosi na situaciju u kojoj nivo tenzija i nasilja raste.

Neki od aspekata sukoba su ilustrovani u dijagramu prikazanom dole (Slika 2.3).⁴

Razlikovanje sukoba se pravi na osnovu dva pokazatelja: ciljeva i ponašanja.

Ova razlikovanja su u skladu sa našim radnim definicijama u kojima je 'sukob odnos dveju ili više strana koje imaju ili misle da imaju neusaglašene ciljeve.'

Četiri kvadrata na slici gore prikazuju ciljeve i ponašanja kao i njihove posledice u odnosu na sukob. Cilj je da se ilustriju tipovi sukoba kako bi se ukazalo na mogućnosti intervencije. Kada analiziramo scenario pravog sukoba, nema idealne situacije, ali svaki od ova četiri tipa ima svoje mogućnosti i loše strane.

• **BEZ SUKOBA:** Uobičajeno shvatanje je da je situacija koja se nalazi u gornjem levom uglu najpoželjnija. Međutim, ukoliko želi da opstane, svaka grupa ili društvo koje živi u miru mora biti dinamično i nositi se sa sukobima koji izbijaju oko ponašanja i različitih ciljeva na kreativan način.

• **LATENTNI SUKOB** se odvija 'ispod površine' i kao što je pomenuto, može da se dovede na površinu i postane otvoren pre nego što počnemo efikasno raditi na njemu.

• **OTVORENI SUKOB** je duboko ukorenjen i očigledan. Zahteva akcije koje se tiču uzroka i posledica sukoba.

• **POVRŠINSKI SUKOB** nije dubok i nema korene. Može da se odnosi samo na nerazumevanje ciljeva, a to nerazumevanje može da se razreši poboljšanjem komunikacije.

SUZBIJANJE SUKOBA

Ukoliko se sukob suzbija, to može dovesti do još većih problema u budućnosti.

Sam sukob može biti deo rešenja, ali i deo problema. Sukob prerasta u nasilje kada:

- postoje neodgovarajući načini da se uspostavi dijalog i otklone uzroci neslaganja
- ne mogu da se iskažu neslaganja među ljudima i duboko ukorenjeni problemi, i kada ne može da se radi na njima
- postoji nestabilnost, nepravda i strah u široj zajednici i društvu.

⁴ Prvi put smo se susreli sa ovim dijagramom dok smo radili sa Dr. Hizkias Assefom, koji je sada predavač na

Trauma i rane iz prošlosti kao što su lična i kolektivna nesreća, gubitak, bol, možda i nasilje, blokiraju ljude. Njihov je značaj često potcenjen. Svi ljudi imaju iskustva sa ovakvim traumama, ali je evidentno da su one najrazornije i najduže traju kroz ratove i genocid.

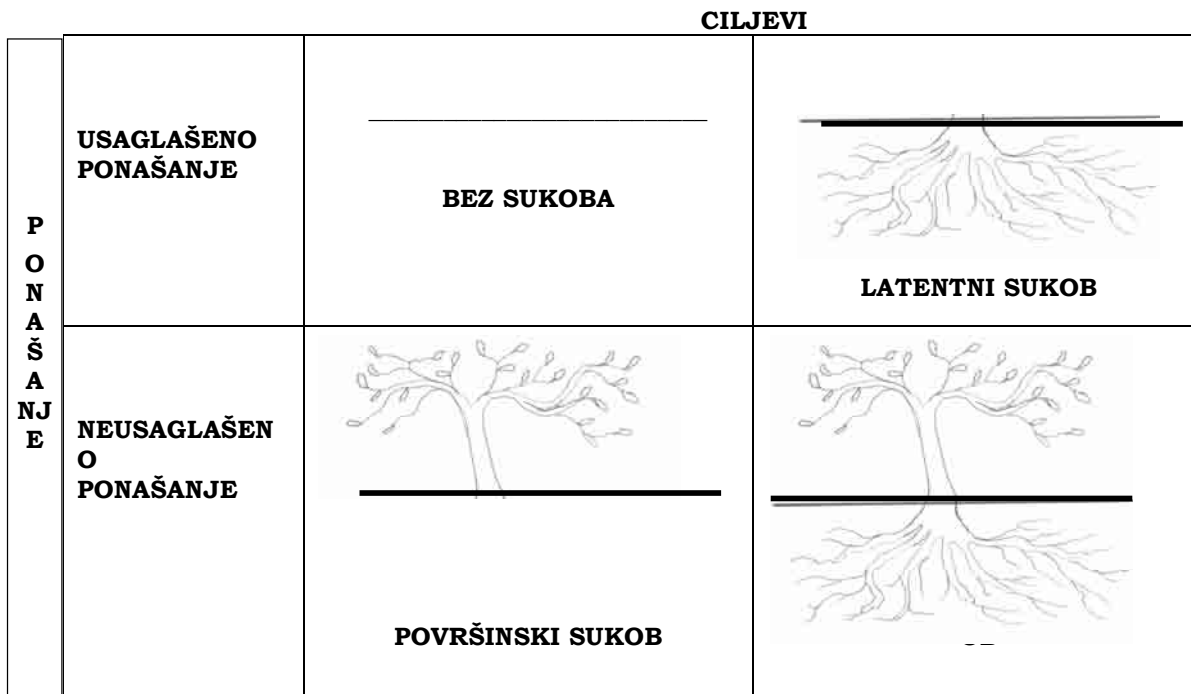
Ukoliko se ne prizna postojanje trauma ili se ne radi na njima, one nastavljaju da nas svesno ili nesvesno destabilišu. U najjednostavnijem obliku, traume često doživljavamo kao blokadu u kreativnom razmišljanju, u odnosima s drugima i u radu.

U drastičnijoj formi, one se javljaju kroz demonizaciju drugih ljudi ili etničkih grupa i doživljavaju kao legitimno pravo za uništenje drugih, čime se još više pojačava patnja.

Na sličan se način traume ispoljavaju na nivou društva. Narodi koji su u prošlosti imali loš tretman ili su bili žrtve, pamtiće te nepravde, možda sa strahom da se iste ne ponove, a možda će tražiti i priliku da se osvete onima koje smatraju agresorima. Takve blokade, kada su uvezane od ličnog do kolektivnog nivoa, stvaraju uslove u kojima ljudi lako pribegavaju sili.

Ovde možemo primeniti slogan ženskog pokreta „Lični problem je polička stvar“.

Diskriminirani i obespravljeni suzbijene sukobe doživljavaju na ličnom nivou, što može da ih navede da politički deluju na državnom nivou. Suzbijanje sukoba takođe obezbeđuje plodno tlo za političare, paravojne formacije i ratne profitere da regrutujući diskriminisanu dođu na vlast i vrše uticaj na državnom nivou upotrebom sile. Kultura nasilja je u porastu, a u takvom kontekstu sukobi se obično rešavaju silom.

Sl.2.3: ciljevi i ponašanje

Univerzitetu Eastern Mennonite u Harrisonburg-u, Virginia, SAD.

Različiti pristupi: upravljanje, rešavanje ili transformacija sukoba

U današnje vreme mnogo se radi na rešavanju sukoba. Većina ratova do kraja osamdesetih godina prošlog veka vodila se na nivou država. Savremeni ratovi su većinom građanski, oni izbijaju unutar država, a žrtve su uglavnom civili. Dok muškarci ginu, „nestaju“ ili učestvuju u vojnim akcijama, žene i deca čine većinu raseljenog i izbegličkog stanovništva. Mnogi pripisuju rast broja građanskih ratova kraju Hladnog rata i buđenju nacionalizma i etničkih identiteta koji su se javili nakon kolapsa „bipolarnog“ svetskog poretka.

Nerestriktivna globalizacija kapitalizma pojavila se kao rezultat kolapsa Sovjetskog socijalističkog sistema, što je dalje imalo uticaja na izgradnju demokratskih društava i ekonomije.

Međunarodne finansijske institucije, kao što su Svetska banka i Međunarodni monetarni fond (MMF), sada imaju uticajnu i odlučujuću ulogu u političkom, ekonomskom i društvenom životu manje razvijenih i siromašnih zemalja. Ekonomska liberalizacija često podgrejava tenzije i sukobe unutar takvih država.

Porast unutrašnjih sukoba, uporedo sa globalizacijom sukoba koji su izmakli kontroli pojedinih zemalja, imalo je takođe za posledicu porast pratećih trendova kao što su paravojne formacije, politička korupcija i kriminalitet u ekonomiji. Kraj Hladnog rata je, na neki način, otvorio prostor za mnoge globalne tenzije koje su pre bile ugušene na silu.

Kao odgovor na ovu situaciju, došlo je do rasta broja istraživanja i praktičnih aktivnosti koje vode smanjenju nasilja. Vlade i civilno društvo podjednako pokušavaju naći odgovore na probleme koji ometaju društveni razvoj na mnogim poljima ili ga potpuno koče.

Stvaraju se nove organizacije, rađa se nova terminologija. U ovoj ranoj fazi vode se žive rasprave o tome šta ovi termini zapravo znače. Na dole prikazanoj slici ponudili smo tipologiju koja je usklađena, ali za koju ne tvrdimo da treba da bude opšte prihvaćena. Termini opisuju različite pristupe u radu na sukobima. Ponekad se doživljavaju kao logični koraci u određenom procesu. Svaki od preduzetih koraka uključuje i prethodni (npr. rešavanje sukoba sporazumom uključuje mere za prevenciju sukoba, ukoliko je to neophodno).

U ovom priručniku koristimo termin transformacija sukoba u generalnom smislu kako bi se ovo polje opisalo u celini.

PORAST NASILJA

L I N I J A R A S T A ↓		LATENTNI SUKOB	POVRŠINSKI SUKOB	OTVORENI SUKOB
	PREVENCIJA SUKOBA			
	REŠAVANJE SUKOBA SPORAZUMOM			
	UPRAVLJANJE SUKOBOM			
	REŠAVANJE SUKOBA			
	TRANSFORMACIJA SUKOBA			

Sl.2.4 Reakcije na sukobe: vodič kroz nejasnu terminologiju

- **PREVENCIJA SUKOB** ima za cilj prevenciju izbijanja oružanih sukoba.
- **REŠAVANJE SUKOB** **SPORAZUMOM** ima za cilj prekid nasilja putem postizanja mirovnih sporazuma.
- **UPRAVLJANJE SUKOBOM** ima za cilj da se limitira i izbegne buduće nasilje podsticanjem pozitivnih promena u ponašanju strana koje su u sukobu.
- **REŠAVANJE SUKOB** je proces u kome se radi na uzrocima sukoba i teži izgradnji novih i održivih odnosa između grupa u sukobu.
- **TRANSFORMACIJA SUKOB** je proces u kome se radi na širim društvenim i političkim izvorima sukoba i teži transformaciji negativne energije, koja je posledica rata, u pozitivnu društvenu i političku promenu. Slika 2.4 ne služi da bi se objasnilo "kad šta treba uraditi", već da se učine jasnijim termini.

Tako se, na primer, termin **prevencija sukoba** odnosi na strategije pomoću kojih se radi na sukobu u onoj fazi dok je još latentan, u nadi da neće doći do eskalacije nasilja.

Rešavanje sukoba, s druge strane, odnosi se na strategije kojima se radi na otvorenom sukobu, u nadi da će se postići ne samo dogovor kako bi se prekinulo nasilje (**rešavanje sukoba sporazumom**), nego da će doći i do razrešenja sukoba oko neusaglašenih ciljeva. **Transformacija sukoba** je najdetaljnija i najdugoročnija strategija, ali istovremeno zahteva najduže i najšire angažovanje.

Kao primer ovde može da posluži sukob na Kosovu 1999. godine: to je bio otvoren sukob u kojem su očigledno postojali neusaglašeni ciljevi i ponašanja, a posledica su mnoge žrtve i raseljeno stanovništvo. Ispravnom intervencijom treba da se radi i na sporazumu i na rešavanju sukoba. Mnogi pokušaji za uspostavljanjem mira su kao jedini cilj

imali postizanje sporazuma i okončanje nasilja. Međutim, postoje i dugoročnije inicijative koje otvaraju dijalog o zajedničkoj budućnosti između različitih grupa u zajednici. Nakon završetka rata, takve inicijative predstavljaju vrednu bazu za rad na budućim odnosima u zajednici i izgradnji strukture javnih institucija. Dugoročni zadatak aktera u tom procesu jeste rad na transformaciji sukoba.

Teorije o uzrocima sukoba

Kako bismo vam pomogli u analizi rada na sukobu, nudimo sledeći pregled⁵ glavnih teorija o uzrocima sukoba, od kojih svaka ukazuje na različite metode i ciljeve.

TEORIJA O ODNOSIMA U ZAJEDNICI

govori da je sukob uzrokovan tekućim podelama, nepoverenjem i neprijateljstvom koje postoji među različitim grupama u jednoj zajednici. Ciljevi zasnovani na **teoriji o odnosima u zajednici** su:

- da se poboljša komunikacija i razumevanje među grupama koje su u sukobu
- da se promoviše veća tolerancija i prihvatanje različitosti u zajednici

TEORIJA PRINCIPIJELNOG

PREGOVARANJA govori da je sukob uzrokovan neusaglašenim stavovima i stavovima strana u sukobu da je nemoguće pronaći rešenje. Ciljevi zasnovani na **teoriji principijelnog pregovaranja** su:

- da se pomogne stranama u sukobu da odvoje ličnosti od problema i spornih pitanja kako bi sukobljene strane bile spremne da pregovaraju na osnovu vlastitih interesa, a ne na osnovu čvrsto ukorenjenih stavova
- da se pomogne u postizanju dogovora koji nude zajedničku korist obema/svim stranama

⁵ Ova lista je preuzeta iz beleški sa kursa Working with Conflict, sa predavanja "Teorije o sukobu" koji je vodio Hugo van der Merwe iz Johannesburga, Južna Afrika, 1997. godine i iz eseja Marc Ross-a "Kreiranje uslova za ostvarenje mira: teorije praksi u rešavanju etničkih sukoba", *Ethnic and Racial Studies*, 2000.

TEORIJA O LJUDSKIM POTREBAMA govori da je duboko ukorenjeni sukob uzrokovan neispunjenim, osnovnim ljudskim potrebama – fizičkim, psihičkim i društvenim. Sigurnost, identitet, uvažavanje, učestvovanje u društvu i autonomija potrebe su koje se često navode kao primeri. Ciljevi zasnovani na **teoriji o ljudskim potrebama** su:

- da se pomogne stranama u sukobu da identifikuju svoje neispunjene potrebe, razgovaraju o njima i nađu mogućnosti za ispunjenje tih potreba
- da strane postignu dogovor koji ispunjava osnovne ljudske potrebe svih u sukobu.

TEORIJA O IDENTITETU govori da je sukob uzrokovan osećanjima o ugroženosti identiteta koja su često ukorenjena u patnji i gubicima iz prošlosti, a o kojima se nije govorilo. Ciljevi zasnovani na **teoriji o identitetu** su:

- da strane u sukobu identifikuju pretnje i strahove koje osećaju i da se ostvari empatija i pomirenje među njima kroz radionice i dijalog
- da se zajednički dođe do dogovora koji će zadovoljiti osnovne potrebe svih strana.

TEORIJA O INTERKULTURALNOM NERAZUMEVANJU govori da je sukob uzrokovan neusaglašenim, različitim kulturološkim stilovima u komunikaciji. Ciljevi zasnovani na **teoriji o interkulturalnom nerazumevanju** su:

- da se poveća znanje o različitim kulturama strana u sukobu
- da se smanje negativni stereotipi koje strane imaju jedna o drugoj
- da se poboljša efikasnost u interkulturalnoj komunikaciji

TEORIJA O TRANSFORMACIJI SUKOBA govori da je sukob uzrokovan stvarnim problemima vezanima za nejednakost i nepravdu. Ti problemi se ispoljavaju kroz društvene, kulturne i ekonomske sfere, koje međusobno predstavljaju konkurenciju jedna drugoj.

Ciljevi zasnovani na teoriji transformacije sukoba su:

- da se promene strukture i sistemi koji uzrokuju nejednakost i nepravdu, uključujući i ekonomsku preraspodelu
- da se poprave dugoročni odnosi i poboljša ponašanje među stranama u sukobu
- da se razvijaju procesi i sistemi koji promovišu osnaživanje, pravdu, mir, praštanje, pomirenje i poštovanje

- **Koje od ovih teorija, ukoliko smatrate da su prihvatljive, odgovaraju vašem pristupu kada radite na sukobima?**
- **Da li se vaši ciljevi slažu sa ciljevima koji su pomenuti u ovim teorijama?**
- **Da li vam teorije pomažu da bolje razumete kako drugi rade na tom istom sukobu?**
- **Da li postoje drugačiji pristupi koje vi koristite (ili koristi neko drugi) a koji nisu objašnjeni nijednom od pomenutih teorija?**
- **Da li možete predložiti neku teoriju koju bismo mogli dodati na ovu listu?**

Nasilje je više od ponašanja: ono uključuje kontekst i stavove

Koliko god ove teorije bile korisne ili ne, u stvarnosti se pokušavate nositi sa stvarnim sukobom. Takva stvarnost često uključuje neke oblike nasilja koji predstavljaju glavnu prepreku da se interveniše u određenoj situaciji.

Ubijanje, batinanje, tortura, sakaćenje itd., primeri su fizičkog nasilja koje se javlja u zajednicama, društvima i zemljama širom sveta. Ovo nasilje se jasno vidi i snažno ispoljava u ratovima. Mnogo je nasilja i u privatnoj sferi, npr. u porodicama u kojima se zlostavljaju žene i deca. Razumevanje nasilja ukazuje i na činjenicu da oni koji rade na rešavanju društvenih i političkih sukoba moraju biti jasni u definisanju vlastitih vrednosti i dugoročnih ciljeva.

NASILJE KAO KONTEKST ILI STRUKTURA

Naše razumevanje nasilja produbilo se tokom proteklih godina; sada uvidamo manje očigledne oblike nasilja koji mogu biti jednako razorni a možda čak i teži za razumevanje od vidljivijih oblika nasilja.

Teško je napraviti jasnu razliku između npr. ubijanja oružjem i ubijanja ljudi usled nedostatka hrane ili drugih životnih namirnica. U svakom od ovih slučajeva, jedna grupa ljudi nanosi patnju drugoj. Ovakvo nasilje može biti namerno ili je posledica zanemarivanja potreba drugih grupa. Postoje mnogi **sistemi i strukture** koji funkcionišu na ovaj način.

Trendove u međunarodnim finansijskim sistemima mnogi smatraju **strukturnim** nasiljem, u kojem jedna grupa ili nacija namerno nameće patnju drugoj. Na primer, mnoge međunarodne institucije ohrabruju siromašne zemlje Afrike, Azije i Latinoamerike da uzimaju ogromne kredite. Umesto da ispune osnovne potrebe naroda, dugovi i uslovi vraćanja novca koje sada nameće MMF naterali su mnoge siromašne zemlje da restruktuišu svoju ekonomsku politiku kako bi vratile dugove.

Posledice, u smislu smrtnosti i razorenih života, često su teže nego posledice ratova. Ovakva situacija se pogoršava zbog toga što se ekonomski i politički lideri severa i juga međusobno dogovore oko kreiranja tih dugova. Dok većina ljudi pati, lideri finansijski profitiraju. Sami ratovi su često rezultat sistema koje namerno osnažuju oni koji imaju koristi od razaranja, npr. proizvođači oružja, rasturači oružja i paravojska. Gde god sistemi diskriminišu etničke grupe, zajednice i nacije do tačke u kojoj su im ugroženi životi i imovina, kao rezultat se javlja **strukturno ili institucionalno nasilje**.

PONAŠANJA I VREDNOSTI U VEZI SA NASILJEM

Postoji, međutim, drugi nivo u razumevanju nasilja, koji se odnosi na manje uočljive, mentalne procese: osećanja, stavove i vrednosti koje ljudi imaju. Ovi procesi sami po sebi nisu nasilni, ali mogu vrlo lako postati izvor nasilja, ili u najmanju ruku otvaraju put

ka nasilničkom ponašanju i nasilničkim strukturama.

Razumevanje nasilja ukazuje i na činjenicu da oni koji rade na rešavanju društvenih i političkih sukoba moraju biti jasni u definisanju vlastitih vrednosti i dugoročnih ciljeva.

Mržnja, strah i nepoverenje osećanja su koja nam dozvoljavaju da klasifikujemo ljude kao inferiorne ili superiorne, u smislu kategorija kao što su rasa, pol, religija, etnička pripadnosti, mentalne i fizičke sposobnosti, politička ideologija ili seksualna orijentacija. Takva osećanja mogu uzrokovati netoleranciju određene grupe ljudi prema svim ostalim grupama koje nemaju jednu ili više karakteristika koje poseduje narečena grupa. Polazeći od takvog stava i uz pomoć pogrešnog informisanja, takva grupa je samo na korak od toga da počne doživljavati druge ljude kao nečovečne.

Na taj način grupa aktivno učestvuje u nečovečnim postupcima prema drugim grupama ili takve postupke indirektno opravdava.

Na slici 2.5 ova tri elementa (ponašanje, kontekst i stavovi) prikazani su kao međusobno povezani. Aktivnost koja je najvažnija i koja za cilj ima smanjivanje nasilja mora biti praćena aktivnostima koje su usmerene i na kontekst i na stavove, ukoliko se teži stvarnom ili pozitivnom miru. Negativni mir, odnosno odsustvo nasilja neće potrajati ukoliko se ne radi na ostalim dimenzijama piramide. Aktivnosti koje uključuju sve tri dimenzije potrebne su kako bi se podsticao pozitivni mir. Ovakvo šire razumevanje nasilja može biti korisno zato što:

- pokazuje kako su nasilje i rat, u većini slučajeva, samo mali deo onoga što čini jedan sukob
- pokazuje uzajamnu povezanost sve tri dimenzije: intervencija na jednom polju ima lančanu reakciju na drugim poljima
- pokreće nas da identifikujemo organizatore nasilja i one koji na sukobu profitiraju, ponekad poznate i kao "ratni profiteri".

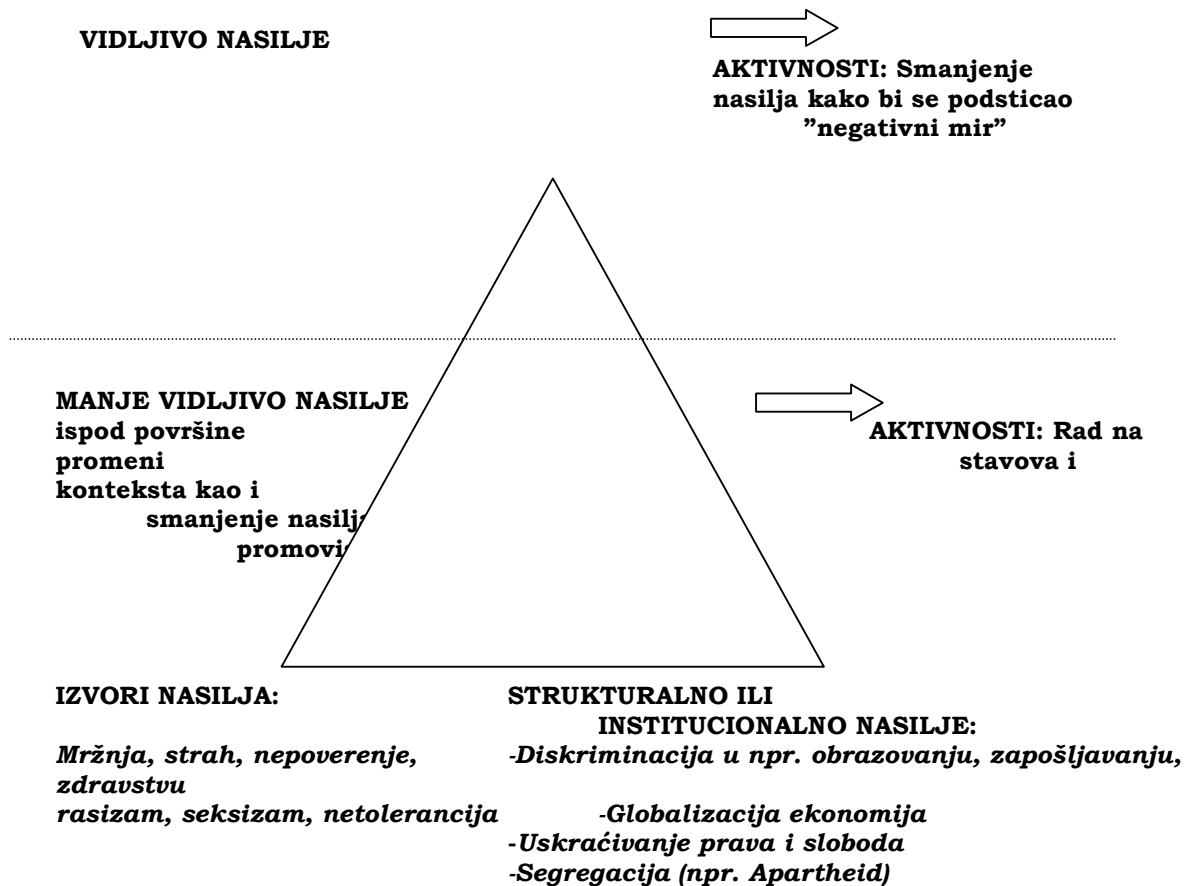
Njihov je interes da nasilje traje što duže.

ukazuje na polazne tačke u radu na transformaciji sukoba, koje se odnose i na kontekst i na stavove u određenoj situaciji.

- **Da li možete identifikovati strukture nasilja i stavove koji promovišu nasilje u sukobima na kojima radite?**
- **Da li uvidate kako ovi faktori sprečavaju stvarnu promenu i rad na stvaranju pozitivnog mira?**

DIREKTNO FIZIČKO NASILJE: PONAŠANJE

Ubijanje, telesne povrede, zastrašivanje, mučenje

Dijagram razvijen prema modelu Johana Galtungu u knjizi „Kulturno nasilje“ objavljenoj u JOURNAL OF PEACE RESEARCH, izdanje 27, br. 3, 1990.

Slika 2.5: PONAŠANJE, KONTEKST, STAVOVI

Nasilje i nenasilje kao načini za postizanje promena

Radeći sa ljudima u različitim situacijama, otkrili smo velike razlike u mišljenjima oko potencijala koje nasilje ili nenasilje imaju u smislu ostvarenja promene. Dva najšire rasprostranjena stava su:

ONI KOJI SE SLAŽU SA PRISILNOM UPOTREBOM SILE, uključujući i nasilje. Ukoliko svi ostali pokušaji propadnu, upotrebom sile se ispunjavaju želje onih koji silu nameću. Postoje različita mišljenja o tome kada nasilje može biti opravdano. Razvijene su i teorije koje se bave problematikom opravdanog rata. Na primer, mnogi veruju da je Drugi svetski rat koji je trajao od 1939 do 1945 godine bio opravdan kao sredstvo da se zaustavi strašno nasilje koje su Hitler i nacistička Nemačka činili nad Jevrejima i ostalim manjinskim narodima. Međutim, u savremenom dobu nuklearnog naoružanja gde pretila opasnost od nuklearnog holokausta, ti isti ljudi koji podržavaju upotrebu sile složili bi se da rat širih razmera više ne može biti opravdan. Drugi sledbenici veruju da je upotreba nasilja opravdana kako bi se narodi oslobodili od autoritarnih i represivnih režima koji vrše torturu, ubijanje stanovništva i ozbiljna kršenja ljudskih prava i sloboda. Pokreti koji podržavaju ovu strategiju često se usmeravaju na uništavanje imovine i nastoje da ne povrede ljude/stanovništvo čija im je podrška potrebna.

ONI KOJI ZAUZIMAJU STAV NENASILNOG DELOVANJA i veruju da nasilje ni pod kojim uslovima ne može doneti pravedan ishod, a samim tim ne može biti ni opravdano.

U praksi, nenasilno delovanje provode oni koji bezuslovno podržavaju ovaj stav i oni koji prihvataju metode nenasilnog delovanja zbog toga što smatraju da će tako najuspešnije razrešiti situaciju u kojoj se nalaze.

Lideri izbeglica sa Tibeta predvođeni Dalaj Lamom veoma su posvećeni nenasilnom načinu delovanja. Nenasiljem su sprečili oružani otpor pokreta koji su

se razvili sa ciljem da oslobode Tibet od kineske okupacije.

S druge strane, Palestinska oslobodilačka organizacija je odabrala oružanu borbu, iako je bila u sličnoj situaciji.

AKTIVNO NENASILJE

Postoji još jedan pristup koji se nalazi negde između ova dva prethodno pomenuta.

Sila i prisiljavanje dolaze u obzir kao sredstva za one koji praktikuju "aktivno nenasilje". Čak se smatraju i neophodnima, iako sledbenici ove prakse odbijaju da koriste nasilje i ne žele povrediti druge ljude i odnose sa njima. Cilj aktivnog nenasilja je da se poremećeni međuljudski odnosi korenito promene kako se ne bi platila prevelika cena nepodnošljivog i neodrživog stanja. Na primer, Gandijeva kampanje u Južnoj Africi i Indiji ili kampanje za ravnopravnost žena praktikovale su aktivno nenasilje i silu kako bi postigli promene. Aktivnim nenasiljem teži se ojačavanju i razvijanju svesti o zajedničkim ljudskim vrednostima kod svih aktera uključenih u sukob, uključujući i protivnike.

Njime se pokušava poboljšati mogućnost iskrene komunikacije, a u isto vreme traži se prekid ili sprečavanje destruktivnog ponašanje učesnika sukoba.

Naravno, u praksi, većina pokreta koji se bore za promene u društvu koristi mešavinu taktika koje praktikuju i jedno i drugo: i nasilje i nenasilje. Krajem dvadesetog veka procvetali su pokreti koji su koristili neke oblike aktivnog nenasilja, bilo iz pragmatičnih ili principijelnih razloga.

Sl. 2.6 Učesnici Balkanske regionalne konferencija o mirovnom obrazovanju i rešavanju konflikata u školama, april 2007.

Tu kao primere ubrajamo revolucije u kojima su građani ustali protiv vlasti na Filipinima ili u istočnoj Evropi, antinuklearne i ekološke pokrete u zapadnoj Evropi i delovanje organizacije Ujedinjeni demokratski front u Južnoj Africi (kao što je prikazano u dole navedenom članku), itd.

IZJAVA NELSONA MANDELE NA POČETKU SUDENJA U SLUČAJU „IZDAJE U RIVONIJI“⁶

„...Moram odmah da se detaljno osvrnem na pitanje nasilja. Neke stvari koje su do sada iznesene u ovoj sudnici su istinite, a neke nisu. Međutim, ja ne poričem da sam isplanirao sabotazu. Nisam je isplanirao lakomisleno, ni zato što volim nasilje. Odluka o sabotazi je donesena smireno i trezveno nakon procene političke situacije koja je posledica dugogodišnje tiranije, iskorišćavanja i ugnjetavanja koju belci vrše nad mojim narodom.

„Priznajem da sam bio jedan od onih koji su pomogli da se osnuje organizacija Umkhonto we Sizwe i da sam igrao važnu ulogu u njenom delovanju sve dok nisam uhapšen u augustu 1962.“

„...Ja i ostali koji su osnovali organizaciju učinili smo to iz dva razloga. Prvo, smatrali smo da je, kao posledica vladine politike, nasilje među Afrikancima postalo neizbežno. Ukoliko ne bi postojalo odgovorno rukovodstvo koje bi usmerilo i kontrolisalo osećanja našeg naroda, došlo bi do izbijanja terorizma koji bi među različitim rasama koje žive u ovoj zemlji prouzrokovao ogorčenost i neprijateljstvo čiji bi intenzitet bio tako jak da se ne bi mogao porediti sa ratom. Drugo, smatrali smo da bez nasilja Afrikanci ne mogu uspeti u borbi protiv beličke dominacije. Svi zakoniti načini da se izrazi neslaganje sa politikom Vlade su onemogućeni kroz zakonodavstvo i tako smo se našli u poziciji u kojoj nije bilo drugog izbora osim da prihvatimo trajni status inferiornosti ili da prkosimo Vladi. Odlučili smo da prkosimo zakonu. Prvo smo prekršili zakon na način koji je

isključivao bilo kakvu upotrebu nasilja; zatim smo optuženi za kršenje zakona, a onda je Vlada odlučila da pokaže silu i slomi neistomišljenike. Tek tada smo odlučili da na nasilje odgovorimo nasiljem.“

Mir je proces

Mir je proces koji predstavlja višestranu, neprestanu borbu da se transformiše nasilje. Svi govore da žele mir: oni koji podržavaju upotrebu sile (uključujući nasilje), oni koji u potpunosti slede nenasilje i mnogi drugi, čiji se stavovi nalaze negde na pola puta između navedenih. Činjenica je da se njihovo viđenje mira prilično razlikuje.

Stabilan mir se relativno retko ostvaruje. Mnoga društva i zajednice ne žive u miru zbog raznih ekonomskih, političkih i društvenih faktora. Mir se često poredi sa zdravljem, u smislu da se mnogo više ceni kad shvatimo da smo ga izgubili. Kao i u slučaju zdravlja, svi imaju pravo na mir. Međutim, za razliku od zdravlja, priča o miru podleže različitim raspravama i mnogi se ne slažu oko toga šta to znači "mirno društvo".

Dosta ljudi smatra da mir znači odsustvo rata. Naravno, ovo objašnjenje je od vitalnog značaja. Drugi smatraju da je mir samo prvi korak u postizanju viših ideala i koriste definicije kao što su: isprepletenost odnosa između pojedinaca, grupa i institucija koje cene različitost i osnažuju puni razvoj ljudskih potencijala.

Kao primer navodimo sledeće: žene Avganistana koje žive u "mirnom" društvu pod kontrolom Talibana lišene su prava na obrazovanje i prava na rad.

Odsustvo rata često se opisuje kao negativan ("hladan") mir i u suprotnosti je sa pozitivnim ("toplim") mirom koji obuhvata sve aspekte prosperitetnog društva u kakvom zamišljamo da živimo. Karakteristike takvog društva su: poštovanje univerzalnih prava, ekonomsko blagostanje, ekološki balans i sve ostale glavne vrednosti.

Uvek ima onih koji se plaše mira. Imaju i dobar razlog za to jer bi posledica bili gubitak bogatstva, statusa i vlasti. Organizacija Oxfam je u regiji Roga Afrike razvila koncept "dinamične stabilnosti" kako bi opisala viziju mira u kojem bi sukobi izbijali u kontinuitetu, ali ne bi dolazilo do nasilja.

⁶ Pogledajte website Afričkog nacionalnog kongresa : www.anc.org.za/ancodcs/history/

Šta je izgradnja mira?

Ujedinjene nacije prave razliku između različitih oblika intervencije kojima se postiže mir. Pored programa **humanitarne pomoći** ili onih u situacijama **vanrednog stanja** koji su napravljeni kako bi se omogućila direktna pomoć za preživljavanje ugroženog stanovništva, glavne kategorije intervencija su:

- **POSTIZANJE MIRA:** odnosi se na intervencije koje imaju za cilj prekid neprijateljstava i postizanje sporazuma uz pomoć diplomatskih, političkih i vojnih sredstava, ukoliko je to potrebno.
- **OČUVANJE MIRA:** odnosi se na nadgledanje i primenu sporazuma uz korišćenje vojne sile, ukoliko je to potrebno. Ova intervencija uključuje proveru poštivanja mirovnog sporazuma i nadgledanje dogovorenih aktivnosti koje vode ka izgradnji poverenja između bivših strana u sukobu.
- **IZGRADNJA MIRA:** odnosi se na realizaciju programa koji se bave uzrocima sukoba, traumama iz prošlosti i podrškom dugoročnoj stabilnosti i institucionalnoj pravdi.

Kroz izgradnju mira, u prvom redu se ne bavimo konfliktnim ponašanjem već radimo na postojećem kontekstu i stavovima iz kojih je nasilje proizašlo. Tu se bavimo sledećim problemima: nejednakim mogućnostima za zaposlenje, diskriminacijom, odgovornošću za zločine iz prošlosti o kojima se nije govorilo i za koje nije bilo procesa praštanja, predrasudama, nepoverenju, strahu i neprijateljstvu među grupama. Dakle, radi se o procesu "iz senke" koji može trajati tokom svih faza sukoba, makar tako kaže teorija.

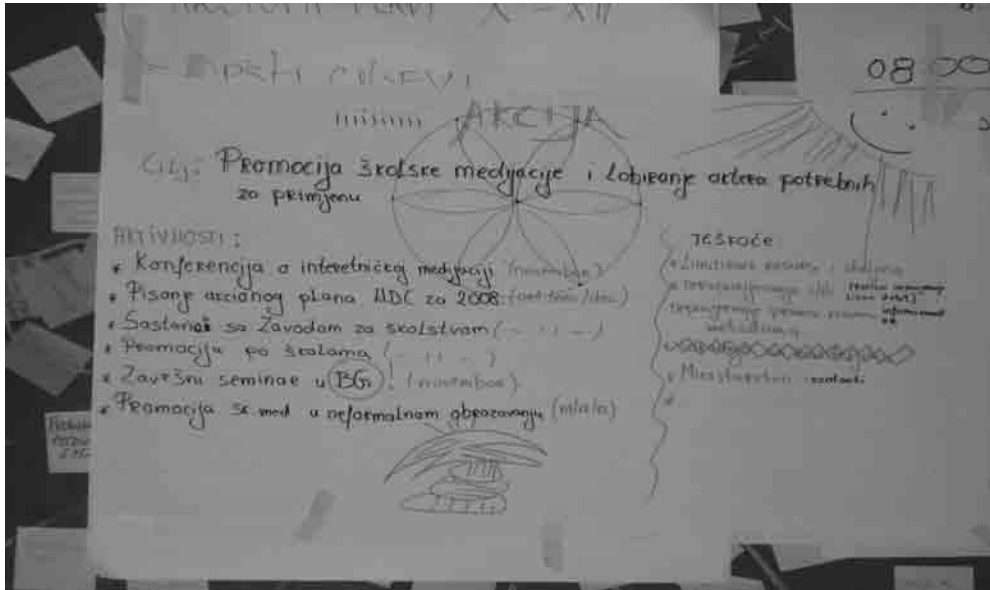
Međutim, velika je verovatnoća da ovaj proces daje najbolje rezultate ili u kasnim fazama sukoba (nakon postizanja mirovnog sporazuma ili smanjenja nasilja) ili u ranim fazama, tj. pre nego što izbije otvoren sukob. Izgradnja mira se najčešće koristi kako bi se opisale aktivnosti koje za **rezultat** imaju jačanje mira i ukazuje na veliki značaj znanja o tome **kako** stvari treba da se odvijaju. Drugim rečima, tu se radi kako o **procesu**, tako i o samim aktivnostima i rezultatima.

Na primer, izgradnja mosta u Kabulu, nakon što je porušen u ratu, mogla bi se na najjednostavniji način opisati kao obična fizička rekonstrukcija. Međutim, agencije UN-a koje su bile uključene u rekonstrukciju uvidele su nove mogućnosti i namerno razvile potencijale za izgradnju mira. To su uradile uključujući prethodno zaraćene strane u planiranje rekonstrukcije mosta, fizičke radove, održavanje i kontrolu nad građevinom u budućnosti.

MIR JE TU I SADA - NEKA POČNE OD MENE

Ako pokušavate da izvršite uticaj u sukobima na kojima radite, da gradite mir i društvenu pravdu u svojoj zajednici, trebate analizirati grupe i organizacije sa kojima radite, kao i njihove aktivnosti. Da li u tim grupama pronalazite ljude koji se bore za mir i žele saradnju? Ako je odgovor pozitivan, postoji velika šansa da vašu viziju budućnosti proširite. Ukoliko vaši partneri pokažu drugačije osobine i prakse (imaju neodgovorno rukovodstvo, nepravilne i konfuzne organizacione procedure, žele se dokazati, ostvariti reputaciju...), verovatno je da će se oni i dalje držati takvih vrednosti i jačati ih još više.

- **Kada iskreno analizirate vašu aktivističku grupu ili organizaciju, kako je u stvari doživljavate?**
- **Da li imate ljude sa dovoljno kapaciteta, veština i kvaliteta da rade na ostvarivanju mira i pravednog društva?**

Sl. 2.7 Akcioni plan grupe učesnika regionalnog seminara o mirovnom obrazovanju

- **Da li uočavate neke prepreke u načinu na koji vaša grupa funkcioniše?**
- **Da li smatrate da vaša organizacija ima pozitivnu ulogu u podsticanju promena u vašoj zajednici, društvu, državi?**

da se vi promenite kako biste mogli efikasno da intervenišete u sukobu.

Rad na ovome je veoma važan i predstavlja kontinuirani proces, kakve god da su vaše namere u vezi sa uticajem na širu zajednicu. Sredstva koje objašnjavamo u Poglavlju V mogli bi vam pomoći u tome.

Mnogo toga je moguće uraditi ukoliko postoji volja da se nešto promeni. Na sukobe se može uticati i moguće je preduzeti korake koji vode ka miru i pravdi ukoliko u obzir uzmete sledeće: koliko je važno **ŠTA** radite, toliko je važni i **KAKO** radite.

Kao što je rekao Gandhi: "Mi sami moramo **BITI** deo promene koju želimo da **OSTVARIMO** u svetu."

Kako je najbolje početi?

STANI: "Misli pre nego što počneš delovati!"

Ovo je osnovni princip u radu na sukobima, pod uslovom da nam okolnosti to dozvoljavaju. Napravite analizu pre nego što krenete delovati. Ukoliko su vaše namere da intervenišete u sukobu i pokušate izvršiti pozitivan uticaj, vaša analiza mora uzeti u obzir različite stavove i perspektive.

GLEDAJ: "Počisti ispred svoje kuće!"

Prvo dobro analizirajte sebe i svoju organizaciju i razmislite da li je potrebno

SLUŠAJ: "Šta kažu drugi i šta vam govori vlastita intuicija?"

Pokušajte da zamislite šta bi se moglo dogoditi u budućnosti: za tri ili šest meseci, ili još kasnije. Ako možete da predvidite i planirate moguće prepreke ili promene, lakše je preduzeti odgovarajuće poteze ili možda sprečiti nasilje.

KRENI: "Počni od mesta na kojem si sada i kreni u novu akciju!"

Aktivnosti na kojima trenutno radite mogu biti polazne tačke u vašem radu na ostvarivanju mira i pravednog društva. Nema potrebe da pravite poseban imidž organizacije ili da se svrstavate u određene kategorije. Štaviše, bolje je da to ne radite. Takođe, imajte na umu da uvek ima mnogo saveznika i saradnika koji žele da vam pomognu.

Bitno je prepoznati ih kao takve, a ne doživljavati kao suparnike ili "smetnju" na putu ka naprednijem društvu.

III SREDSTVA ZA ANALIZU SUKOBA

SAŽETAK: Poglavlje započinjemo istraživanjem o tome zašto analiziramo sukob -analiza može biti intervencija, ali isto tako i priprema za akciju. Nakon toga predstavljamo sredstva za analizu sukoba koja vam mogu pomoći da:

- **saznate više o tome šta se dešava u sukobu**
- **identifikujete polja delovanja o kojima trebate više da naučite**
- **uočite načine na koje možete da utičete na situaciju**

Uvod

Radeći sa ljudima koji se bave političkim i društvenim sukobima, shvatili smo da im bolje razumevanje dinamike, odnosa i problema u određenoj situaciji, pomaže da planiraju i sprovedu bolje akcije i strategije. Da bismo razumeli sukobe treba da:

- provodimo detaljne analize sukoba iz različitih perspektiva
- istražujemo konkretne teme i probleme vezane za sukob.

U ovom poglavlju objašnjavamo i prikazujemo mnogo praktičnih sredstava i tehnika koje su ocenjene kao korisne u radu na sukobima. Ova sredstva koriste pojedinci u samostalnom radu, grupe koje pokušavaju da rade na sukobu sa kojim su bile suočene i grupe koje su bile na različitim stranama sukoba i sada pokušavaju da razumeju jedna drugu. Isprobajte i sami ova sredstva i tehnike. Otkrili smo da ljudi često jedino isprobavanjem ovih sredstava u praksi potpuno shvate i razumeju kako ona mogu da im pomognu.

U Poglavlju 3 (WWC) istraživaćemo neke od problema i tema koji su izašli na videlo kroz već urađene analize. Ovo takođe mogu da budu problemi kojima se i vi bavite, iako ćete verovatno identifikovati i druge nakon što počnete analizirati situaciju u kojoj se nalazite.

Šta je analiza sukoba?

Za mnoge ljude koji se na terenu bave radom na sukobu, koncept analize sukoba može da izgleda prilično daleko od njihovog ličnog iskustva. Ponekad se čini da analiza sukoba zahteva objektivnost i neutralnost, a ne lično iskustvo i snažne emocije. Naše razumevanje koncepta se razlikuje od navedenog. Mi analizu sukoba doživljavamo kao praktičan proces istraživanja i razumevanja realnosti sukoba, u kojem se uzimaju u obzir različita gledišta. Ovakvo razumevanje čini temelj za razvoj strategija i planiranje akcije.

Analiza sukoba može da se uradi uz pomoć mnogih jednostavnih, praktičnih i prilagodljivih sredstava i tehnika. Neka od sredstava koja smo prikazali u priručniku osmislili smo zajedno sa našim kolegama, dok smo ostala preuzeli iz drugih izvora.⁷

Sredstva i tehnike koje obrađujemo u ovom poglavlju ne predstavljaju fiksirane procese. Ohrabrujemo vas da sredstva, ako je potrebno, prilagodite specifičnim okolnostima koje analizirate. Ne osećajte obavezu da se pridržavate koraka koje smo predložili, ukoliko smatrate da nisu od koristi u kontekstu u kojem radite.

ZAŠTO RADIMO ANALIZU SUKOBA?

- Da razumemo uzroke sukoba, istoriju situacije kao i aktuelne događaje.
- Da identifikujemo sve relevantne grupe koje su uključene u sukob, a ne samo one glavne i očigledne.
- Da razumemo gledišta svih grupa i da se više sazna o njihovim međusobnim odnosima.
- Da identifikujemo faktore i trendove koji su u osnovi sukoba.
- Da učimo kako iz grešaka, tako i iz uspeha.

⁷ Odnosi se na kolege iz raznih konfliktnih/postkonfliktnih područja širom sveta koji su prošli kurseve "Working With Conflict" kao i kolege koji su saradivali sa Responding To Conflict, Birmingham (prim.prev.).

Analiza sukoba nije vežba koja se uradi samo jednom. Analiza treba da bude proces koji traje uporedo sa razvojem situacije, kako biste vaše akcije prilagodili promenama, dinamici i karakterističnim okolnostima.

Sredstva za analizu konfliktnih situacija

Možda su vam neka od sredstava i tehnika koja smo predložili za analizu sukoba već poznata od pre. Međutim, kao što ćete primetiti, u ovom priručniku smo ih prilagodili i koristili na nove načine. Ostala sredstva vam možda nisu poznata, ali su ih na našim kursevima isprobali, više puta i sa uspehom koristili učesnici koji su radili u različitim konfliktnim situacijama. U mnogim slučajevima, grupe su prilagođavale sredstva da bi odgovorile na specifične potrebe konteksta u kojem rade. Primeri koje smo prikazali su iz stvarnog života ljudi širom sveta. Zato je svaki primer urađen na osnovu percepcija ljudi koji su radili na njemu.

Ono što sledi su objašnjenja sredstava za analizu sukoba i primeri kako se koriste u konkretnim slučajevima:

- FAZE SUKOB
- VREMENSKA LINIJA
- ANALIZA SUKOB POMOĆU MAPE – "MAPIRANJE SUKOB"
- ABC TROUGAO
- LUK ANALIZA
- DRVO SUKOB
- PIRAMIDA

Redosled kojim ćete koristiti sredstva je fleksibilan i biće u skladu sa situacijom koju analizirate. Često je najbolje da se sredstva kombinuju tako da pomoću jednog sredstva izdvojite određene faktore, probleme ili vremenske periode, a onda ih analizirate pomoću drugog sredstva. Imajte na umu da svi primeri koje predstavljamo oslikavaju shvatanja ljudi koji su učestvovali u izradi analiza. Nije nam namera da ove analize prikazemo kao "ispravne/tačne" ili "jedine prave". Vaše će lične analize i analize ljudi sa kojima radite oslikavati lična iskustva, shvatanja i vrednosti i možda će da budu različita od onih iz primera. Sredstva koja smo prikazali ovde nemaju naučni karakter, ali

otvaraju mogućnosti za aktivno uključivanje i efikasno delovanje.

PRILAGODLJIVOST SREDSTAVA ZA ANALIZU SUKOB

Muškarci i žene različitih društvenih klasa i stepena obrazovanja efikasno prilagođavaju sredstva za analizu. To rade tako što crtaju na papiru hemijskom olovkom i markerom, crtaju kredom po tabli ili pišu po prašini drvenim štapovima. Koriste reči, simbole i predmete da predstave ljude, događaje ili ideje u vezi sa kontekstom koji analiziraju. Ohrabrujemo vas da, ukoliko je prihvatljivo i potrebno, prilagodite sredstva kako biste analizirali situaciju koju želite da obradite. Bilo bi nam drago da nas obavestite kako ste prilagodili sredstva. Vaši predlozi o tome kako sredstva mogu da budu efikasnije korišćena su dobrodošli i podelićemo ih sa drugim ljudima.

UČESTVOVANJE

Sredstva takođe mogu da koriste grupe kada rade na zajedničkom razumevanju određene situacije. Korisno je da se sredstva upotrebljavaju kada se analizom pripremamo da preduzmemo neku akciju. Zajedničkim radom i upotrebom sredstava, pojedinci iz neke organizacije ili grupe mogu da uoče kako situaciju vidi grupa u celini, na temelju kolektivnih percepcija njenih pripadnika. Kada grupu čine obe strane koje su učestvovala u sukobu, sredstva mogu da otvore put da svaka strana razume i poštuje gledišta druge, a u isto vreme produbi vlastitu analizu prethodnih događaja.

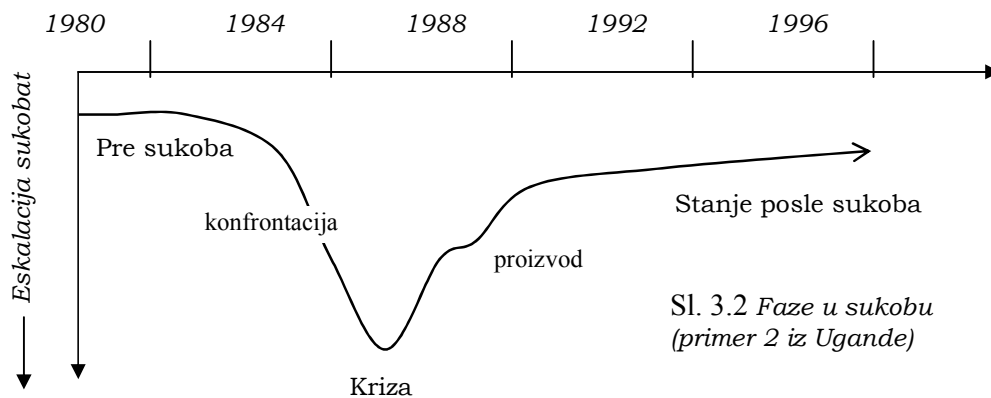
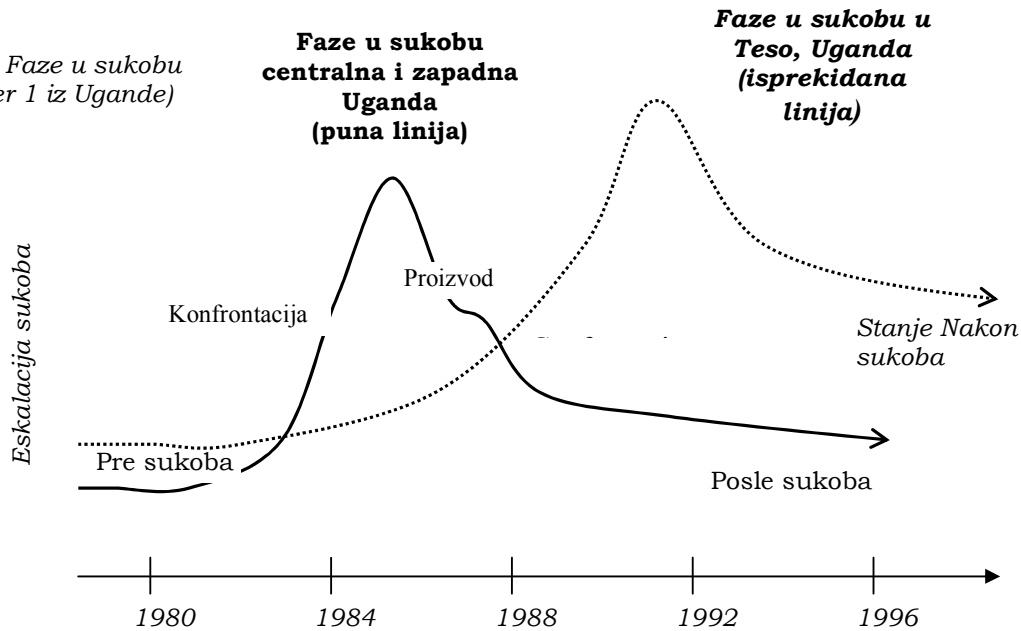
JEZICI

Kolege iz raznih delova sveta su prevele ova sredstva, tako da objašnjenja takođe mogu da se nađu na francuskom, španskom, kmerskom, farski, somalijskom i drugim jezicima.

Mislim da je glavni rezultat ove analize to što je ona okupila ljude, jer za početak svi su uvideli da su bili pogođeni sukobom, bez obzira kojoj su strani pripadali. Bilo da podržavaju pobunjenike, vladu, pripadaju nekoj verskoj zajednici ili pripadaju nekoj sasvim drugoj grupi – svi su pogođeni na sličan način i shvatili su da u ratu niko ne dobija. To je bilo najvažnije okriće sa radionice.

Sl. 3.1 Faze u sukobu
(primer 1 iz Ugande)

Sl. 3.2 Faze u sukobu
(primer 2 iz Ugande)

Faze sukoba

Sukobi se menjaju tokom vremena, prolaze kroz različite faze, imaju različit intenzitet, tenziju i stepen nasilja.

Korisno je da se ove faze uoče i koriste zajedno sa ostalim sredstvima da se analiziraju dinamika i događaji koji su vezani za svaku fazu sukoba.

Osnovna analiza se sastoji od pet različitih faza, koje se generalno odvijaju po redosledu koji predstavljamo (iako može da bude i varijacija u određenim situacijama) i mogu da se ponavljaju u sličnim ciklusima. Ove faze su:

PREDKONFLIKTNA FAZA: Ovo je period kada postoji neusaglašenost ciljeva između dveju ili više strana i u kojem može da dođe do otvorenog sukoba. Sukob je skriven od javnosti, mada su jedna ili više strana svesne da postoji potencijal da dođe

do sukobljavanja. U ovoj fazi možda postoje tenzije u odnosima između strana i/ili želja da se izbegnu međusobni kontakti.

SUKOBLJAVANJE: U ovoj fazi sukob je postao otvoreniji. Ako samo jedna strana oseća da postoji problem, simpatizeri te strane mogu da organizuju demonstracije ili druge aktivnosti kojima se suprotstavljaju drugoj strani. Između strana u sukobu mogu da izbiju sporadične borbe ili neka druga vrsta nasilja niskog intenziteta. Svaka od strana počinje da okuplja svoje pristalice i možda pokuša da nađe saveznike jer se očekuje porast sukoba i nasilja. Odnosi između strana u sukobu postaju veoma napeti i vode polarizaciji između simpatizera različitih strana.

1. Vremenska linija

VREMENSKA LINIJA

Šta je?

Grafičko sredstvo koje prikazuje događaje podeljene po određenoj vremenskoj skali.

Svrha:

Prikazati različita gledišta o istoriji sukoba;
Razjasniti i razumeti percepciju događaja svake od strana;
Identifikovati koji su događaji naivazniji za svaku stranu.

Kada se koristi:

*Na početku procesa, zajedno sa drugim sredstvima za analizu;
Kasnije u procesu da bi se potpomoglo kreiranje strategije;
Kada se ljudi ne slažu o tome šta se zaravo dogodilo, ili kada jedni ne poznaju istoriju drugih;
Kao pomoćni metod da bi ljudi prihvatili sopstvenu perspektivu samo kao deo "istine".*

Varijacije u upotrebi Vremenske linije:

Koriste ih same strane u sukobu ili ih jedna sa drugom razmenjuju;
-Prati je diskusija o događajima koje je istakla svaka strana;
-Dodavanje linije koja se odnosi na mirovne inicijative koje traju u istom periodu.

U suštini, Vremenska linija je vrlo jednostavno sredstvo. To je grafikon koji prikazuje događaje prema njihovom vremenskom redosledu. Na njoj su obeleženi datumi (godine, meseci ili dani, u zavisnosti od mere) i opisani događaji po hronološkom redu. Ovaj metod možete da koristite da biste, na primer, prikazali sled događaja u vašem životu, ili istoriju svoje zemlje. U ovom slučaju, možete da iskoristite Vremensku liniju da biste prikazali istoriju sukoba.

Tokom sukoba različite grupe ljudi često imaju različita iskustva i percepcije: oni vide i razumeju sukob na prilično različite načine. Oni često imaju i različite istorije. Ljudi na suprotnim stranama u sukobu mogu da primećuju ili naglašavaju različite događaje, da ih opisuju različito i da vezuju suprotne emocije za njih.

Cilj korišćenja Vremenske linije, na ovaj način, nije da se utvrdi „ispravna“ ili „objektivna“ istorija, već da se razumeju različite percepcije ljudi o kojima se radi.

Zato su različite verzije događaja, koje kazuju suprotstavljene grupe, važan element procesa razumevanja sukoba.

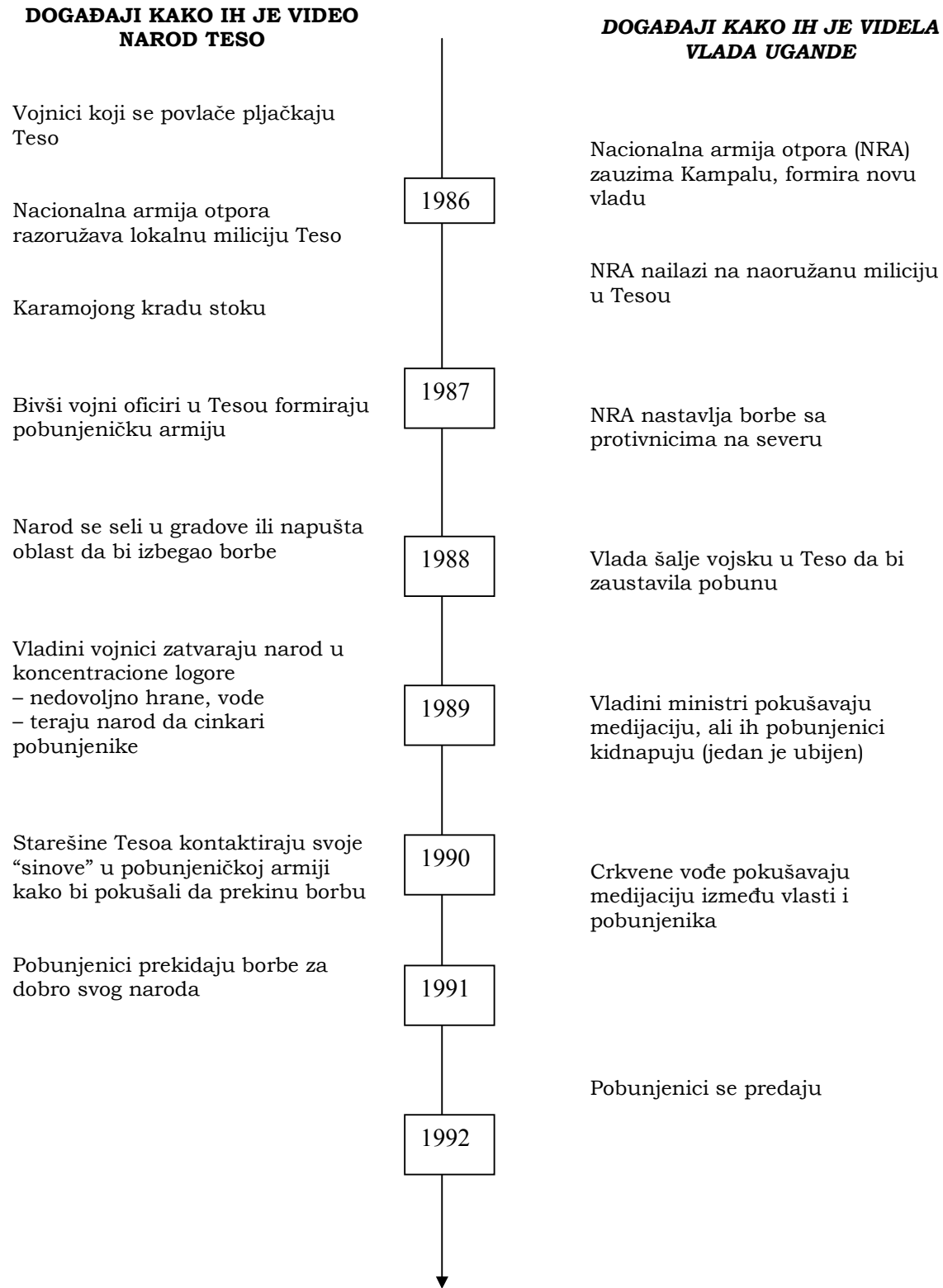
Vremenska linija je takođe sredstvo pomoću koga ljudi uče istoriju jedni od drugih. A kroz diskusiju o različitim percepcijama sukoba i događaja, koje svaka grupa iskazuje, oni će razviti bolje razumevanje zajedničke situacije.

Kako koristiti Vremensku liniju?

Vremenska linija na način na koji je mi koristimo nije istraživačko sredstvo, već način da se inspiriše diskusija i učenje. Tokom sukoba, može se očekivati da se ljudi neće slagati oko toga koji su događaji važni i kako ih treba opisati. Naš cilj je da dođemo do toga da strane u sukobu mogu da prihvate da su percepcije drugih važne, čak i kada su potpuno suprotne od njihovih.

Tabela 3.1.1 prikazuje primer kako je ovo sredstvo iskorišćeno da bi se analizirali događaji u Ugandi i kako te događaje vide ljudi iz Teso regiona, a kako vlada. Obratite pažnju na to kako svaka strana pamti različite događaje i različito ih tumači. Verovatno će biti isti slučaj i kada budete kreirali Vremensku liniju vaših primera sukoba na osnovu različitih perspektiva. Primenite ovu analizu pa ćete utvrditi da li se slažete.

Vremenska linija – primer 3.1.1:

2. Analiza sukoba pomoću mape – "mapiranje" sukoba

Tehnika analize sukoba pomoću mape koristi se kako bi se strane u sukobu grafički prikazale i kako bi se odredio njihov odnos prema problemu, kao i odnos jedne strane prema drugoj.

Za vreme izrađivanja mape, osobe sa različitim stavovima zajednički analiziraju situaciju, razmenjuju iskustva i opažanja.

Sl.3.2.1 Tatjana Popović, NDC Srbija prezentuje mapiranje sukoba

KAKO SE SUKOB ANALIZIRA POMOĆU MAPE?

1. Odlučite **koji** sukob želite da analizirate, **kada** i sa **koje tačke gledišta**.

Odaberite određeni momenat u određenoj situaciji. Ako odlučite da uradite celokupnu i detaljnu analizu političkog sukoba u regionu, izgubićete mnogo vremena trošeći ga na veoma složenu analizu. Analiza će u tom slučaju biti neproduktivna.

Često je veoma korisno da se uradi nekoliko mapa koje analiziraju isti sukob, ali sa različitim viđenjima situacije. Na taj način analiziraju se gledišta različitih strana.

Pokušaj da se pomire različita gledišta je realno moguće tokom rada na sukobu.

Kao primer dobre prakse potrebno je da pitate pojedince sa određenim stavom da li prihvataju vaš opis njihovih odnosa sa drugim stranama u sukobu.

2. **Ne zaboravite da pozicionirate sebe i svoju organizaciju na mapi.**

Kao podsetnik da ste vi deo sukoba, a ne iznad njega, prikažite i sebe na mapi, čak i kada je samo analiza u pitanju. Vas i vašu organizaciju različiti akteri doživljavaju na različite načine. Možda imate kontakte i ostvarujete odnose koji otvaraju mogućnosti i prostor za rad sa stranama koje su direktno uključene u sukob.

3. Analiza sukoba pomoću mape je dinamičan proces – ona ukazuje na specifično mesto na kojem se **sukob može izmeniti** i upućuje na **akciju** rešavanja te situacije. Ova vrsta analize nudi nove mogućnosti. Šta se može uraditi? Ko to najbolje može uraditi? Kada je pravi momenat? Koje pripreme se moraju prethodno obaviti, koje strukture se moraju oformiti nakon pripreme? Ovo su neka od pitanja koja morate da postavite tokom analize pomoću mape.

4. Osim "objektivnih" aspekata, korisno je da se uradi mapa **problema** koji postoje između strana u sukobu. Zbog čega postoji sukob? Problemi mogu da se prikažu pravougaonikom, kao što smo to uradili u sledećim primerima, a možda vi imate i bolji način prikazivanja. Takođe je korisno da se razmišlja o pozicioniranju strana u sukobu. Kakva su njihova viđenja ostalih grupa koje su uključene u sukob?

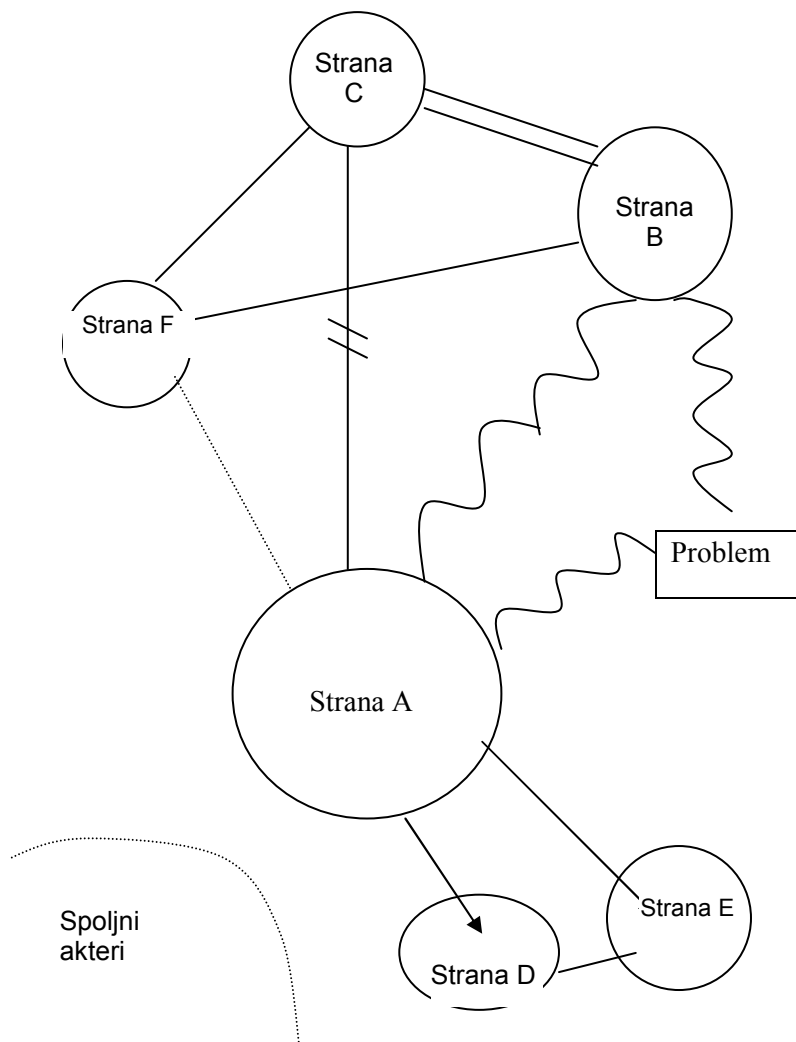
PRIMERI ANALIZE SUKOPA POMOĆU MAPE

Ovde su prikazana tri primera Analize sukoba pomoću mape

- Prvi primer, Slika 3.2.3, prikazuje kako treba da izgleda osnovna analiza sukoba pomoću mape. Pokušajte da napravite mapu situacije na kojoj trenutno radite.

SLIKA 3.2.3: MAPIRANJE SUKOBA

Primer osnovnog mapiranja sukoba

ANALIZA SUKOBA POMOĆU MAPE

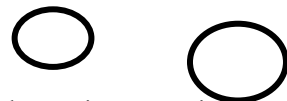
ŠTA JE TO?

- Vizuelna tehnika za prikazivanje odnosa između strana u sukobu

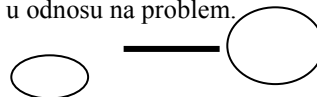
SVRHA

- Da se bolje razume situacija
- Da se jasnije vide odnosi između strana u sukobu
- Da se razjasni gde leži moć/uticaj
- Da se proveri balans između aktivnosti koje se provode i kontakata koji se ostvaruju
- Da se uoči ko su saveznici ili potencijalni saveznici
- Da se identifikuju tačke sa kojih može da se uradi intervencija ili pokrene akcija
- Da se proceni šta je već urađeno

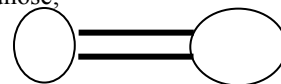
LEGENDA: Kod mapiranja koristimo određena pravila. Možete da izmislite i vlastita.

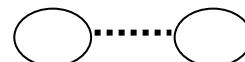
- krugovi označavaju strane u sukobu.
Veličina kruga označava uticaj/moć u odnosu na problem.

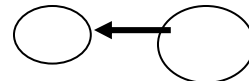
-prave linije označavaju veze, bliske odnose;

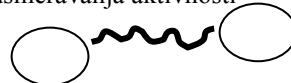
- dupla linija označava savez

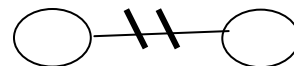
- isprekidana linija označava neformalne ili prekinute veze

- strele označavaju dominantan pravac nečijeg uticaja ili usmeravanja aktivnosti

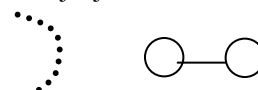
- linije sa oblikom munje označavaju neslaganje, sukob

-dupla linija koja prekida osnovnu liniju označava prekinute veze/odnose

- kvadrat ili pravougaonik označava problem, temu ili neku stvar. Ne predstavlja ljude.

- senka označava spoljne aktere/strane koji imaju uticaj na sukob, ali nisu direktno uključeni

KADA SE KORISTI MAPA

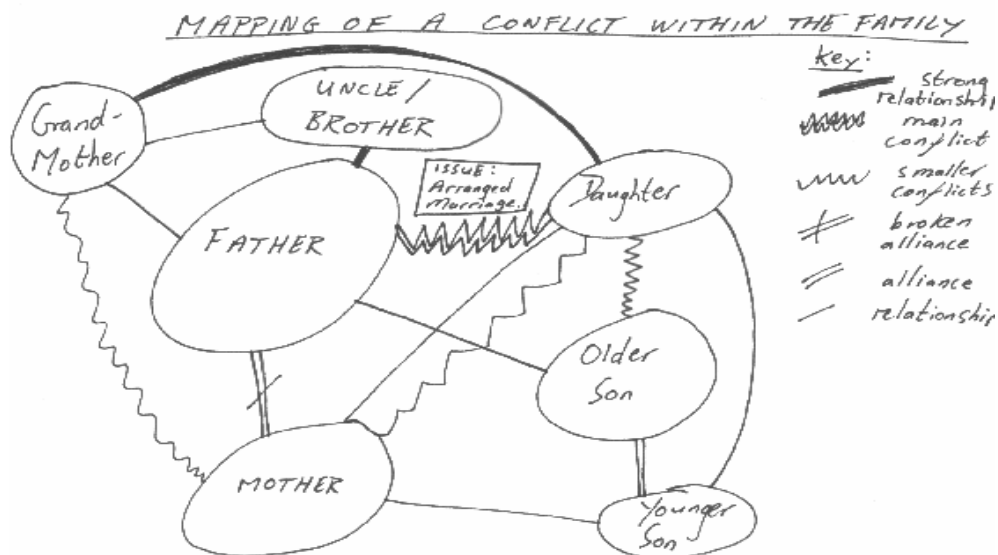
- U početnoj fazi analize sukoba, zajedno sa ostalim sredstvima za analizu
- Kasnije, da bi se identifikovao potencijalni prostor za akciju ili da se pomogne u procesu izrade strategije

Ovo su neka od pitanja koja biste mogli da postavite:

- Ko su glavne strane u sukobu?
- Recite ko su ostale strane koje su uključene i na neki način povezane sa sukobom, ne izostavljajući u nabranjanju ni marginalizovane grupe i spoljne aktere?
- Kakvi su odnosi između svih tih strana i na koji način se oni mogu prikazati na mapi? Kao savezi? Bliski kontakti? Prekinuti odnosi? Sukobi?
- Koji su glavni problemi između strana, a koje treba prikazati na mapi?
- Gde se nalazite vi i vaša organizacija u odnosu na te strane? Da li imate neke specijalne veze koje bi otvorile mogućnost da se radi na rešavanju sukoba?
- Drugi primer, Slika 3.2.4, se odnosi na sukob unutar porodice. Sukob je između oca i ćerke, a odnosi se na odluku da li da ćerka stupi u ugovoreni brak ili ne. Obratite pažnju koliko je debela crta kojom je prikazana jaka veza između bake i unuke, pokidana veza između oca i majke i načine na koji su dva brata podeljena oko toga koga u porodici da podrže u ovom sukobu, uprkos jakoj povezanosti koja postoji među njima.

VARIJACIJE MAPE

- Geografske mape koje predstavljaju konfliktna područja i strane u sukobu
- Pravljenje mape sa problemima koji postoje
- Pravljenje mape koje prikazuju uticajne/moćne saveze
- Pravljenje mape koja predstavlja potrebe i strahove
- Pravljenje mape u obliku ljudskog tela kako bi se razgovaralo o osećanjima i odnosima

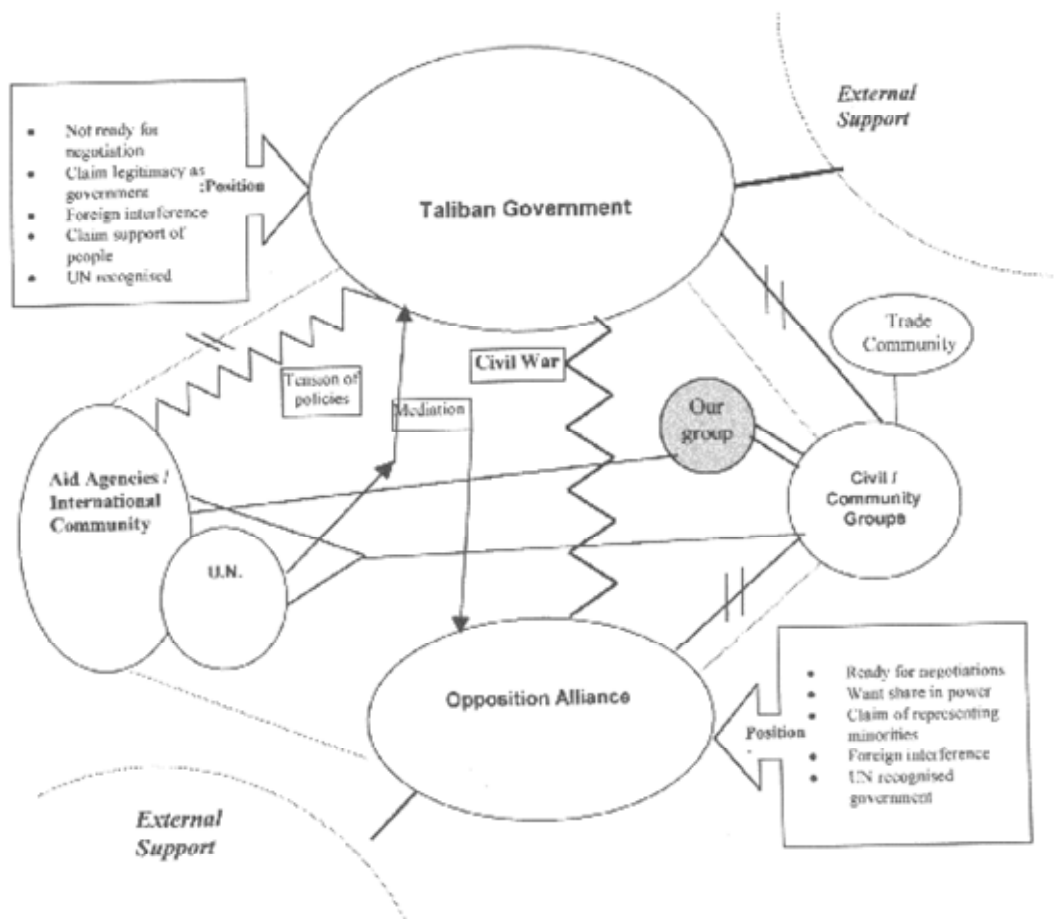

Sl. 3.2.4

Treći primer, Slika 3.2.5, prikazuje mapu sukoba u Avganistanu iz perspektive jedne male, lokalne nevladine organizacije. Ona ilustruje sukob između vlade Talibana i opozicionih snaga u Avganistanu. Kada posmatrate ovu mapu, veoma je jednostavno da se identifikuju strane u kontekstu situacije, kao i odnosi među njima. Dok sukobi između Talibana i opozicije (koji su predstavljeni zatamnjenom zupčastom crtom) predstavljaju osnovni problem i povod za građanski rat, određeni drugi odnosi su jednako važni i treba ih naglasiti tokom analize situacije. U svrhu naglašavanja stavova glavnih strana u sukobu, možete nacrtati pravougaonike, kao što je prikazano. Na ovaj način, prikazaćete kako različite strane vide situaciju drugačije i tako pomoći sebi u pronalazaženju prostora za akciju usmerenu na rad na sukobu.

Može se činiti da ostale strane u sukobu koje imaju manji uticaj, kao npr. grupe građana ili trgovci/obrtnici, ne mogu direktno da utiču na situaciju. Ipak, potrebno je da ih nacrtate na mapi, kako biste osigurali svaku potencijalnu mogućnost intervencije. Organizacija iz čije je perspektive nastala ova mapa pozicionirala se na mapi na mestu za koje smatra da joj pripada u datom kontekstu – 'naša grupa'. Organizacija je povezana sa humanitarnim organizacijama i ima jake veze sa građanskim i lokalnim zajednicama. (Ovom primeru vratićemo se u Poglavlju IV kako bismo analizirali na koji način se ovakva mapa može iskoristiti kao pokazatelj za preduzimanje akcije.)

Kao što je slučaj i sa ostalim sredstvima za analizu sukoba, mapa pruža samo delimičan uvid u prirodu sukoba. Problemi skriveni iza posmatranih odnosa često su koren problema. Sredstva koja dalje prikazujemo nude neke uvide u to kako da počnemo sa razotkrivanjem tih skrivenih uzroka.

Sl. 3.2.5

3. ABC TROUGAO

ABC TROUGAO

ŠTA JE?

– Analiza faktora vezanih za stavove, ponašanja i kontekst svakog od glavnih učesnika.

SVRHA

– Da se identifikuju ove tri grupe faktora za sve glavne učesnike
– Da se analizira kako oni utiču jedni na druge
– Da se dovedu u vezu sa potrebama i strahovima svake strane
– Da se odredi početna tačaka intervencije u datoj situaciji

KADA GA KORISTITI?

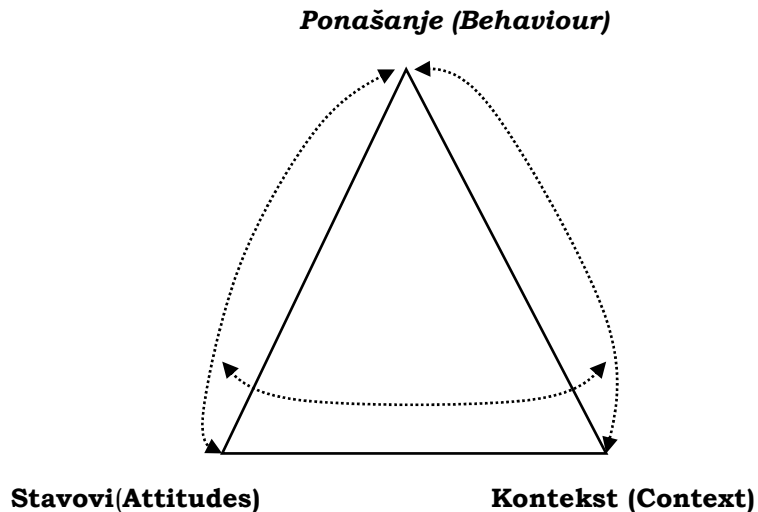
– Rano u procesu da se dobije bolji uvid u motivaciju različitih strana
– Kasnije da bi se utvrdilo koji faktori mogu da se tretiraju intervencijom.
– Da se otkrije kako promena u jednom aspektu može da utiče na druge

VARIJACIJE

– Nakon što ste nabrojali teme za sve tri komponente, ukažite na ključnu potrebu ili strah određene strane u sredini trougla.

Preuzeto iz 'The Structure of International Conflict' Macmillan, 1981, C. R. Mitchell

Analiza se bazira na premisi da konflikti imaju tri glavne komponente: kontekst situacije (Context), ponašanje učesnika (Behaviour) i njihove stavove (Attitudes). Slika 3.3.1 grafički prikazuje ovo kao uglove trougla:

sl.3.3.1

Ovi faktori utiču jedni na druge, tako strelice vode od jednog faktora do drugog. Na primer, kontekst u kome se ignorišu zahtevi jedne grupe verovatno će voditi stavu frustracije, koji bi mogao da rezultira protestovanjem. Ovo ponašanje moglo bi zatim voditi kontekstu daljeg poricanja, dovodeći do sve veće frustracije, možda čak i besa koji bi mogao da izazove nasilje. Rad na promeni konteksta (osiguravajući da zahtevi budu priznati), smanjenju nivoa frustracije (pomažući ljudima da se fokusiraju na dugoročnu borbu), ili obezbeđenju mogućnosti za ispoljavanje ponašanja koja su nenasilna – doprineće smanjenju nivoa tenzija.

Kako koristiti ovo sredstvo:

1. Nacrtajte poseban ABC trougao za sve glavne strane u konfliktnoj situaciji.
2. Na svakom trouglu navedite glavna pitanja u vezi sa **stavovima, ponašanjem i kontekstom** s njihove tačke gledišta. (Ako strane učestvuju u ovoj analizi, onda svaka može da napravi trougao iz svoje perspektive.)
3. Naznačite u sredini trougla svake strane one potrebe i/ili strahove za koje smatrate da su najvažnije za tu stranu.
4. Uporedite ove trouglove, povezujući sličnosti i razlike u percepciji svih strana.

U slučaju bilo kog datog konflikta, različite strane imaju različita iskustva i suprotstavljene percepcije. Iz ovih razloga verovatno će povezati konflikt sa različitim uzrocima. Jedna strana može, na primer, da tvrdi da je osnovni problem nepravda, dok druga strana može da oseća da je to nesigurnost. Svaka grupa fokusirana je na onaj problem koji se nje najviše tiče i to naročito u domenu u kome najviše pati. Svi ovi uzroci i pitanja su stvarni i važni, i svima mora da se posveti pažnja pre nego što konflikt bude rešen i situacija poboljšana. U međuvremenu, veliki deo energije može da se potroši na napadanje onih koji vide različite uzroke ili se koncentrišu na različita pitanja.

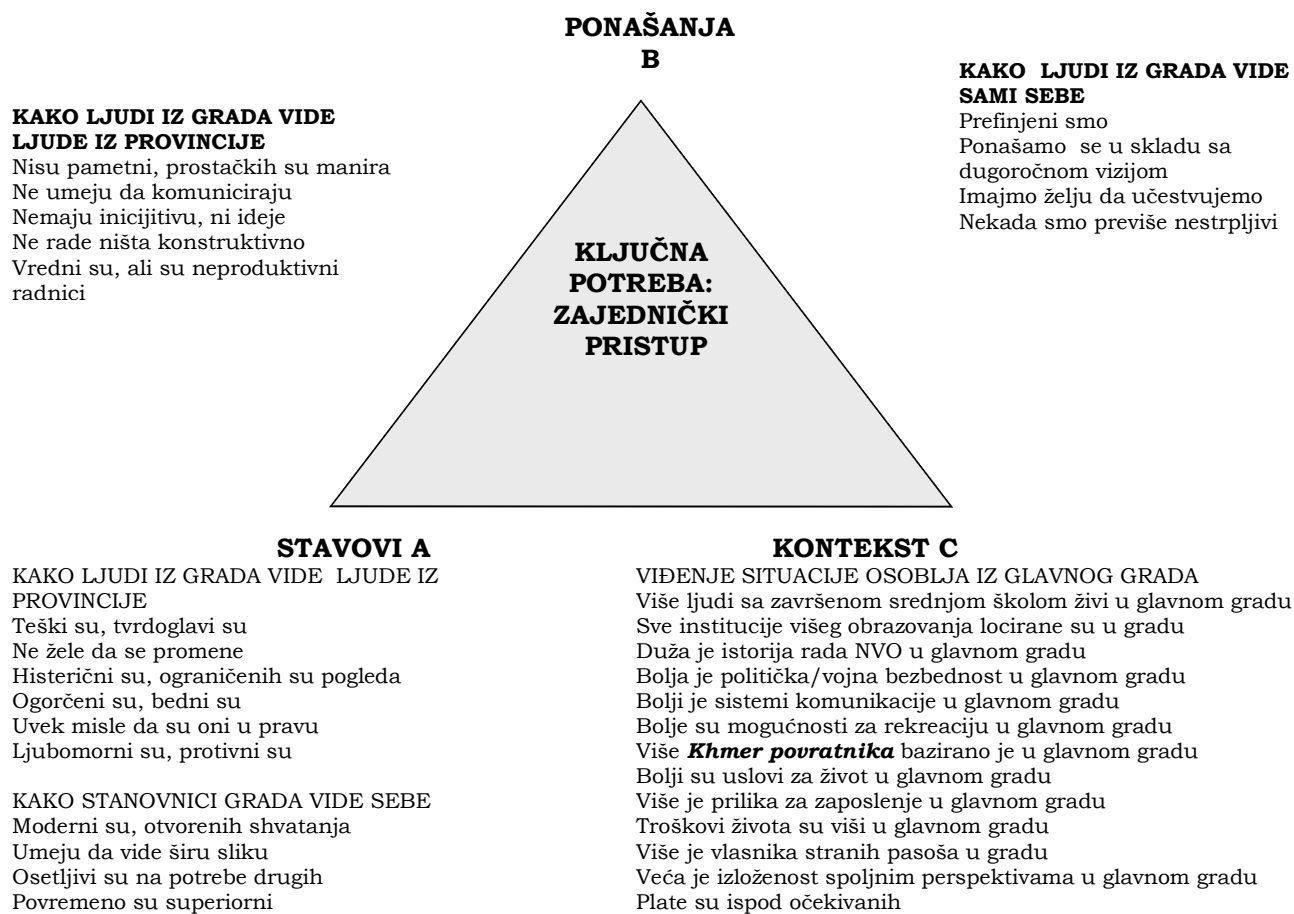
Jedan od izazova je pokušati da se pomogne svima da vide kako su sva

različita pitanja deo problema, iako su svakako neka hitnija ili važnija od drugih.

Kada koristimo ABC trougao važno je da budemo sigurni na čijoj je percepciji ili analizi napravljen. Možete da napravite analizu potpuno baziranu na vašoj percepciji stvarnosti konflikta, ukoliko ste lično umešani u njega. U suprotnom, biće važno da stavite sebe u ulogu svake od glavnih strana i vidite pitanja iz konflikta na način na koji ih one vide u smislu „konteksta“, „ponašanja“ i „stavova“.

Slika 3.3.2 analizira tenziju između ruralnih i urbanih članova međunarodne humanitarne organizacije u Kambodži. Dok je kontekst sličan za obe grupe, one naglašavaju različite stvari i svaka vidi ponašanja i stavove one druge prilično drugačije.

<p>Slika 3.3.2: ABC ANALIZA INTERNOG ORGANIZACIONOG KONFLIKTA</p>	<p>PRIMER: KONFLIKT IZMEĐU OSOBLJA IZ GLAVNOG GRADA I IZ PROVINCIJE ORGANIZACIJE U KAMBODŽI</p>
--	---

II OSOBLJE IZ PROVINCIJE:

KAKO LJUDI IZ PROVINCIJE VIDE LJUDE IZ GRADA

Mnogo pričaju, misle da su uvek u pravu
Gledaju s visine na nas
Uvek se smeštaju u hotelima, a ne u kućama
Plaše se sela
Izbegavaju provinciju
Zapovedački su nastrojeni i arogantni

PONAŠANJA B

KAKO LJUDI IZ PROVINCIJE VIDE SEBE

Vredni smo radnici
Brinemo za ljude
Opiremo se mešanju sa strane
Suočavamo se sa stvarnošću
Trudimo se najviše što možemo

STAVOVI A

KAKO LJUDI IZ PROVINCIJE VIDE LJUDE IZ GRADA

Ponosni su
Nepažljivi su, neznalice su
Razmaženi su
Smatraju da su superiorni

KAKO LJUDI IZ PROVINCIJE VIDE SEBE

Svesni su realnosti
Tradicionalni su
Znaju šta treba
Preziru mešanje sa strane
Osećaju se marginalizovanim od strane
grada
Osećaju se nepoštovanim

C KONTEKST

KAKO SITUACIJU VIDI OSOBLJE NA TERENU

Više je političke represije u provinciji
Jako vojno prisustvo oseća se u provinciji
Lična bezbednost je veća u provinciji
Ograničeni su kapaciteti u provinciji
Plate su veće nego u glavnom gradu
Sve plate su ispod očekivanja
Bolji je sistemi komunikacije u gradu
Više je Khmer povratnika u gradu
Lakši su uslovi života u glavnom gradu
Više je prilika za zaposlenje u glavnom gradu

4. DRVO SUKOBA

STABLO KONFLIKTA

Šta je?

Grafičko sredstvo koje koristi sliku stabla za sortiranje ključnih pitanja konflikta.

Svrha:

*– Da stimuliše razgovor o uzrocima i posledicama konflikta.
– Da pomogne grupi da se složi oko osnovnog problema;
– Da pomogne grupi ili timu da odluči o prioritetima prilikom rešavanja pitanja vezanih za sukob.
– Da poveže uzroke i posledice i da se fokusira na ciljeve organizacije.*

Kada se koristi:

*– Kada grupa ima poteškoća u određivanju suštinskog problema u određenoj situaciji;
– U radu sa timom koji treba da izabere pitanja vezana za sukob koja treba razmatrati.*

Varijacije:

Može da se koristi u ispitivanju vrednosti. U vezi sa ovim pogledati Poglavlje 5 Working With Conflict: Skills and Strategies For action.

Ovo sredstvo najbolje je koristiti u grupama – npr. pre kao zajedničku, nego pojedinačnu vežbu. Ako Vam je poznato **Drvo sukoba** iz rada na razvoju i u zajednici, prepoznaćete da smo ga pozajmili i prilagodili za upotrebu u analizi konflikata.

U mnogo konflikata postojaće opseg mišljenja u vezi sa pitanjima kao što su:

- Šta je suštinski problem?
- Koji su osnovni uzroci?
- Koje su posledice proizašle iz ovog problema?
- Koje je najvažnije pitanje koje naša grupa treba da reši?

Drvo sukoba nudi metod za članove tima, organizacije, grupe ili zajednice, kako bi identifikovali pitanja koja svako od njih vidi kao važna i kako bi ih sortirali u tri kategorije: (1) osnovni problem(i), (2) uzroci i (3) posledice.

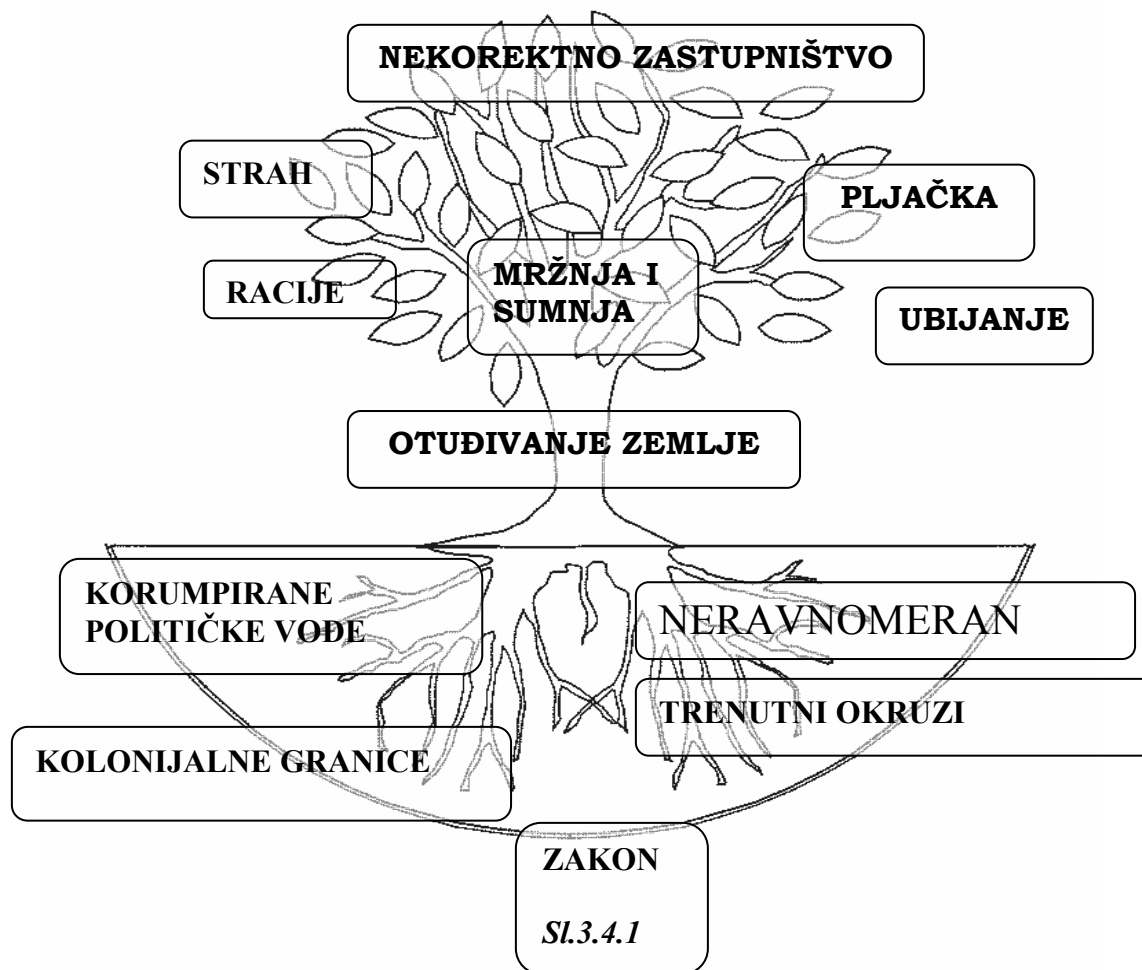
Kako koristiti ovo sredstvo

1. Nacrtajte drvo, uključujući korenje, deblo i grane na velikom papiru, tabli, flipčartu, zidu zgrade ili na zemlji...
2. Dajte svakoj osobi nekoliko kartica, ili sličnih papirića na kojima mogu da napišu reč ili dve, nacrtaju simbol ili sliku kako bi ukazali na pitanje koje oni vide kao ključno u konfliktu.
3. Pozovite ljude da nalepe svoje kartice na drvo:
  - Na deblo, ukoliko misle da je u pitanju središnji problem,
  - Na korenove, ukoliko misle da je problem u osnovi, ili
  - Na grane ako misle da je problem u posledicama.
4. Pošto je svako stavio svoju karticu na drvo, neko treba da fasilitira diskusiju tako da grupa može da postigne neki dogovor o razmeštanju pitanja, naročito središnjeg problema.
5. Mogući naredni korak – tražiti od ljudi da vizualizuju svoju organizaciju kao živi organizam (pticu, crva, bršljen?) i smeste ga na drvo u skladu sa pitanjima na koje se ono odnosi. Kroz analizu može se razmatrati pitanje da li se trenutni rad fokusira na posledice, suštinski ili glavni problem?
6. Pretpostalajući da je neki dogovor postignut, ljudi će možda želeti da odluče kojim pitanjima vezanim za konflikt prvo žele da se bave.
7. Ovaj proces može da traje dugo i možda će biti potrebno da se nastavi sa uzastopnim sastancima grupe.

Na Sl 3.4.1 (na strani 29 Working With Conflict: Skills and Strategies For Action) prikazano je kako je izgledalo stablo konflikta pošto su nazive ključnih problema i pitanja dodali članovi zajednice iz Wajir-a, u Severoistočnoj Keniji. Oni su se složili da je u njihovoj situaciji "Otudivanje zemlje" bilo središnji problem, dok su druga pitanja bila uzroci i posledice.

Kada pokušate da koristite ovo sredstvo, videćete da je moguće odrediti mnoga pitanja i kao uzroke i kao posledice konflikata. Na primer, oskudica hrane je često uzrok konflikta između grupa, ali je često i posledica prekida normalnog privređivanja usled izbijanja nasilja. Ovo može da formira osnovu za koristan dijalog o ciklusu nasilja i načinima na koje zajednice mogu da se zarobe u konflikt. Ne postoji razlog da grafički ista pitanja ne prikazemo na oba mesta.

DRVO SUKOBA (PRIMER)

5. Luk

ŠTA JE?

*Sredstvo za analizu onoga što različite strane u konfliktu govore.

SVRHA

*Da se pomeri od javne pozicije ka razumevanju interesa i pozicija svake strane.

*Da se pronade zajedničko viđenje grupa koje može da postane osnova za dalje diskusije

KADA GA KORISTITI

*Kao deo analize razumevanja i dinamike konfliktne situacije.

*U pripremi za fasilitaciju između grupa u konfliktu.

*Kao deo procesa medijacije ili pregovaranja.

VARIJACIJE

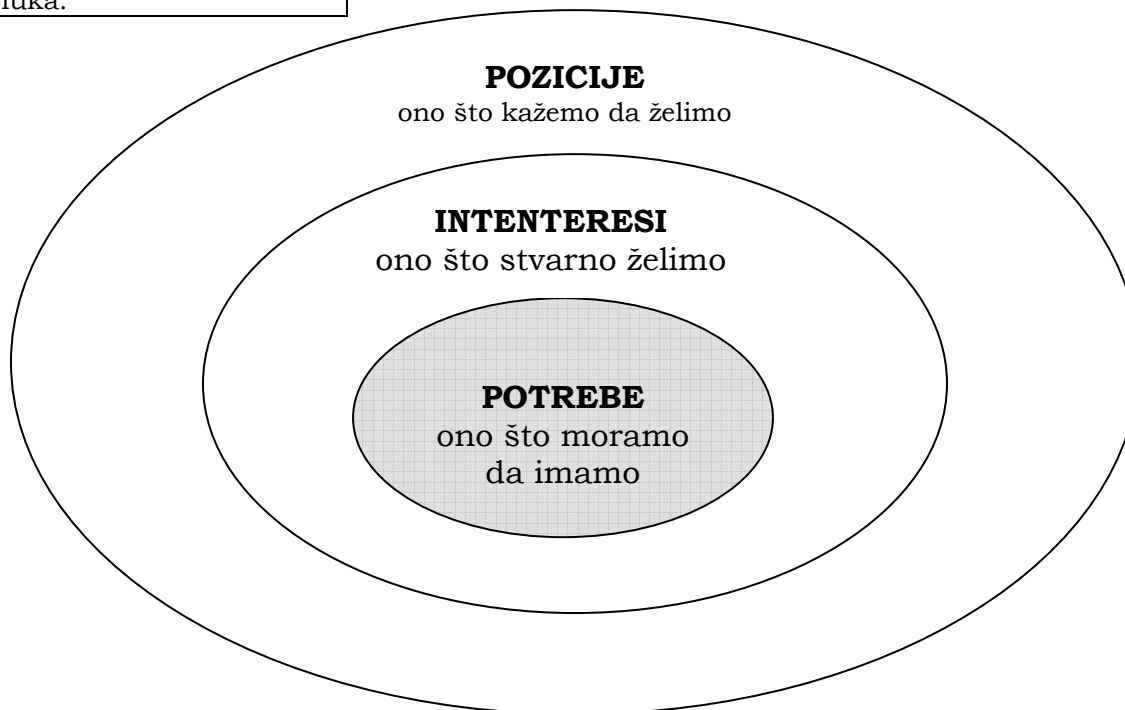
*Neke grupe preferiraju grafički prikaz u obliku krofne, nego u obliku luka.

Slika 3.5.1 bazirana je na analogiji sa lukom i njegovim slojevima. Spoljni sloj sastoji se od pozicija koje zauzimamo u javnosti, da ih svi vide i čuju. Ispod njih su naši **interesi** – ono što želimo da postignemo u određenoj situaciji. Konačno, u sredini su one najvažnije potrebe koje moramo da zadovoljimo. Korisno je uraditi ovu **luk analizu** za sve strane koje su uključene.

U stabilnim vremenima, kada su odnosi i poverenje na visokom nivou, naši postupci i strategije mogu da izvire iz najosnovnijih potreba. Mogli bismo da budemo voljni da pokažemo ove potrebe i da o njima otvoreno diskutujemo sa drugima, ukoliko u njih imamo poverenja. Tako kroz analizu i empatiju drugi mogu da shvate naše potrebe, čak i pre nego što ih iznesemo.

U više nasilnim i opasnijim situacijama, kada postoji nepoverenje između ljudi, moguće je da ćemo hteti da sakrijemo naše osnovne potrebe. Obaveštavanje drugih o tim našim potrebama otkrilo bi našu ranjivost i možda bi drugima dalo dodatnu moć nad nama. Ali ako ove stvari krijemo od druge strane, manje je moguće da će ona shvatiti naše potrebe kroz analizu i empatiju. To je rezultat nedostatka znanja i činjenice da nepoverenje menja percepcije ljudi jednih o drugima.

Zato, u situaciji konflikta i nestabilnosti, postupci možda više i ne proizilaze direktno iz potreba. Ljudi mogu da posmatraju sa opštijeg i apstraktnijeg **sloja interesa** i baziraju svoje postupke na njima. Kada su ti interesi napadnuti, oni mogu da zauzmu i brane poziciju koja je još udaljenija od osnovnih potreba.

Sl.3.5.1

Ovaj tip analize koristan je za strane u pregovorima kako bi one razjasnile sopstvene potrebe, interese i pozicije. Potom strane, koje planiraju svoje strategije za pregovore, mogu da odluče koliko unutrašnjih 'slojeva' interesa i potreba - žele da otkriju drugim umešanim stranama.

Kao što je gore sugerisano, ljudi mogu da izaberu da otkriju više kada je dostignut viši nivo poverenja. Ali čak i kada su spori u otkrivanju sopstvenih potreba drugoj strani, barem postaju svesni potreba koje su suprotnoj strani najvažnije, što im omogućava da identifikuju interese oko kojih mogu da naprave kompromis.

Poenta slike luka je da se grafički prikažu mogućnosti ljuštenja, da se prikaže što je moguće više slojeva problema koji su posledica sukoba, nestabilnosti ili nepoverenja, kako bi se odgovorilo na najvažnije potrebe pojedinaca i grupa.

Dugoročni cilj je da se poboljšaju komunikacije i izgradi međusobno poverenje do tačke na kojoj ljudi mogu da otkriju sopstvene potrebe, kao i da se razumeju potrebe drugih i da se tim ljudima izađe u susret. Čak i pre nego što se ova tačka dostigne, ljudi mogu da osete potrebu da preispitaju valjanost sopstvenih postupaka i strategija, da provere jesu li ti postupci i te strategije u skladu sa njihovim interesima i da li ih ispunjavaju.

6. 'CIKLUS ODUČAVANJA I PONOVOG UČENJA' (CYCLE OF UNLEARNING) Sue Williams, 2000⁸

Ponekad tokom svog rada uključujemo grafički prikaz ciklusa učenja koji sadrži sledeće komponente: 'Akcija', 'Razmišljanje', 'Diskusija', 'Hipoteza', 'Strategija' i 'Nova Akcija'.

Međutim, jednako važan je i ciklus ponovnog učenja i odučavanja od stvari koje smo pre naučili. Na koji način se, na primer, oslobađamo prethodno usvojenih stavova ili modela ponašanja, kao što su predrasude i nasilničko ponašanje? Ciklus odučavanja je mnogo drugačiji od ciklusa učenja. U tom smislu korisno je da se taj ciklus razume i da se pomogne drugima da ga razumeju

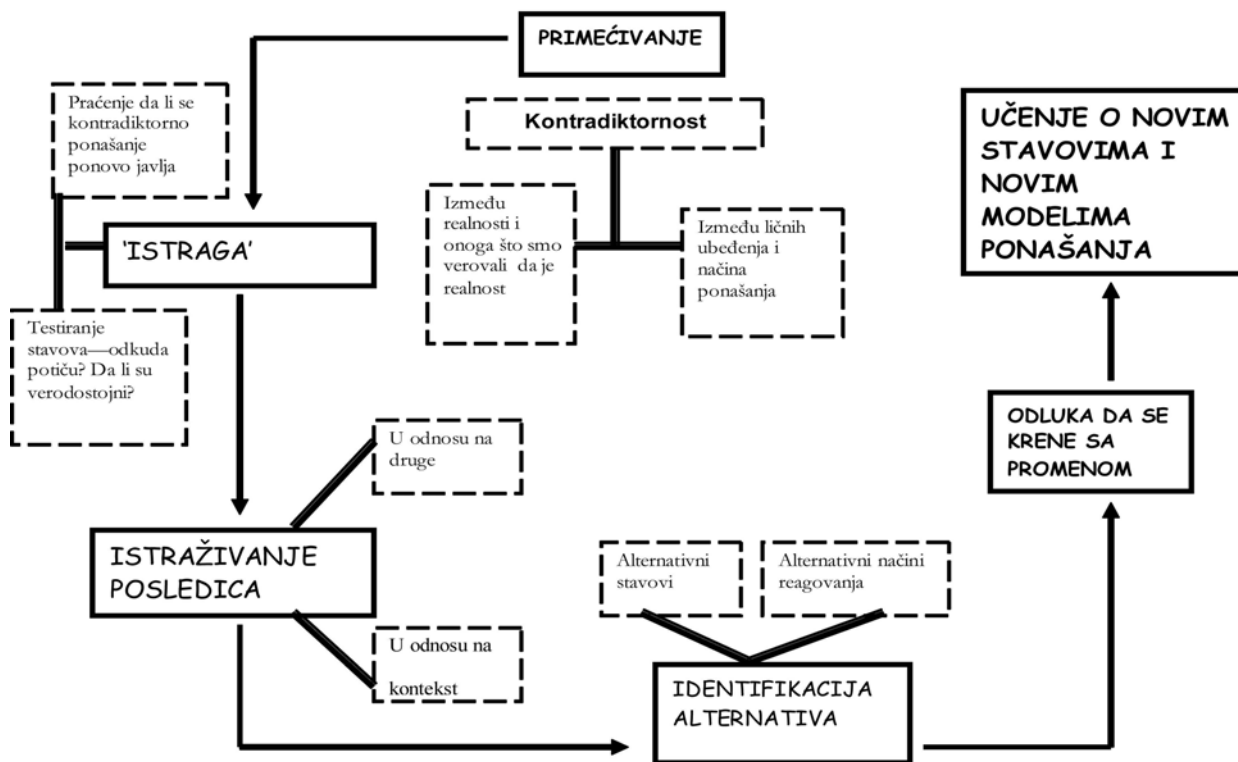
Celi ciklus odučavanja počinje sa 'Primećivanjem': posmatramo sebe ili

razmatramo neke primedbe koje su iskazali drugi ljudi. Ovde nailazimo na određenu kontradiktornost; postajemo svesni realnosti koja je u suprotnosti sa onim u šta smo verovali ili primećujemo da je ono što radimo u suprotnosti sa ostalim našim radnjama ili stavovima.

Zatim dolazi do 'Istrage': primećujemo kada se modeli ponašanja ponovo javljaju, izučavamo da li su naši prethodno usvojeni stavovi istiniti ili lažni, ili su čak mešavina laži i istine. Istraživanje može uključiti odgovore na pitanja kako smo to počeli verovati u neke stvari ili se počeli ponašati na određeni način. 'Istraga' u ovom smislu ne mora biti inkvizitorska, nego uzima u obzir saosećanje za sagovornike. Razlog se nalazi u činjenici da ljudi u jednakoj meri uče loše stvari, kao i dobre.

Sl.3.7.1

Ciklus odučavanja i ponovnog učenja ('The Unlearning Cycle')

⁸ Posebnu zahvalnost dugujemo Ričardu Smitu (Richard Smith), i Međunarodnoj letnjoj školi.

Sl. 3.7.2

Ciklus odlučavanja i ponovnog učenja

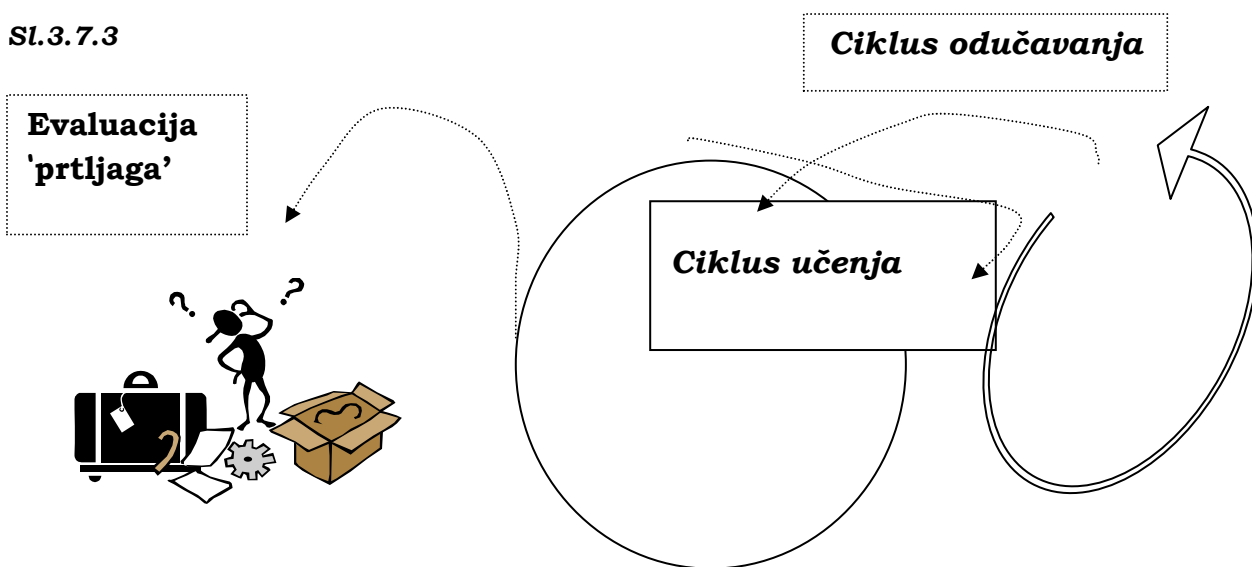
Učesnici regionalnog seminara o mirovnom obrazovanju u školama

A, onda razmatramo 'Posledice': šta je rezultat naših stavova i ponašanja? Da li ostvarujemo željeni uticaj na druge ljude ili situacije?

Ovim otkrivamo drugu kontradiktornost i pokušavamo je razrešiti razmišljanjem o tome šta smo mogli da uradimo drugačije. Ovo je faza 'Alternativa'. Ovaj proces je početak 'Odluke da se oduči od nečega'.

Proces uključuje diskusiju i razmenu ideja, a rasprava može uslediti i nakon procesa, pod uslovom da smo spremni da razgovaramo otvoreno. Važno je da ne postoji pritisak da se diskusija pokrene prerano, kao što je vežno i to da ne osetimo potrebu da branimo svoje ponašanje. Ukoliko postoji pritisak, ne može doći do promene ponašanja. Kada osetimo spremnost za diskusiju, cenićemo ideje drugih ljudi koji predlažu stavove ili ponašanja različita od onih od kojih se želimo odučiti. Ovo je takođe prilika da se predvide moguće posledice našeg izmenjenog ponašanja i da se na taj način odaberu najefektivnije alternative za budućnost. Sada se ciklus učenja zatvara, zajedno sa 'Hipotezom', 'Strategijom' i 'Novom Akcijom'. Naprednija forma ciklusa odlučavanja i ponovnog učenja je ona za koju se dobrovoljno odlučujemo. S vremena na vreme treba preispitati 'prtljag' koji nosimo. Često nesvesno usvajamo nove ideje, stavove i načine ponašanja. Da li i dalje verujemo da su ti modeli ponašanja i shvatanja ispravni? Da li želimo da ih praktikujemo celog života? Ako ne, možda treba doneti odluku da se odučimo od tih načina i da ih zamenimo sa nekim drugim. Na kraju krajeva, ulažemo mnogo energije držeći se stavova i ponašanja koja uporno branimo, a za koja, u stvari, i sami potajno strahujemo da su pogrešna.

Sl.3.7.3

7. PIRAMIDA

PIRAMIDA

Šta je?

Grafičko sredstvo koje pokazuje tri nivoa aktera u sukobu.

Svrha:

-Identifikovati ključne aktere, uključujući i vođstvo na svakom nivou;
-Odlučiti na kom nivou trenutno radite i kako možete da obuhvatite i druge nivoe;
-Proceniti koje su vrste pristupa ili aktivnosti prikladne za rad na svakom nivou;
-Razmotriti na koji način se mogu stvoriti veze između nivoe;
-Identifikovati potencijalne saveznike na svakom nivou.

Kada je koristiti

-Kada analiziramo situaciju koja verovatno uključuje aktere na različitim nivoima;
-Kada planiramo da se naše aktivnosti odnose na sukob na različitim nivoima;
-Kada odlučujemo na šta da fokusiramo energiju.

Varijacije u primeni:

-Koristite trougao za svaki nivo (jer svaki nivo ima svoje elitne, srednje i niže nivoe).
-Koristite ovo mapiranje da istražite koji su drugi uključeni nivoi.

Ovo sredstvo potrebno je za početak analize onih sukoba koji imaju više nivoe. Ovim metodom identifikujete ključne strane ili aktere na svakom nivou. Na slici 3.7.1 analizirali smo tri nivoe, ali u vašoj situaciji mogu da budu i samo dva ukoliko ne želite da analizirate i više od tri nivoe.

Nivo 1: (Vrh)

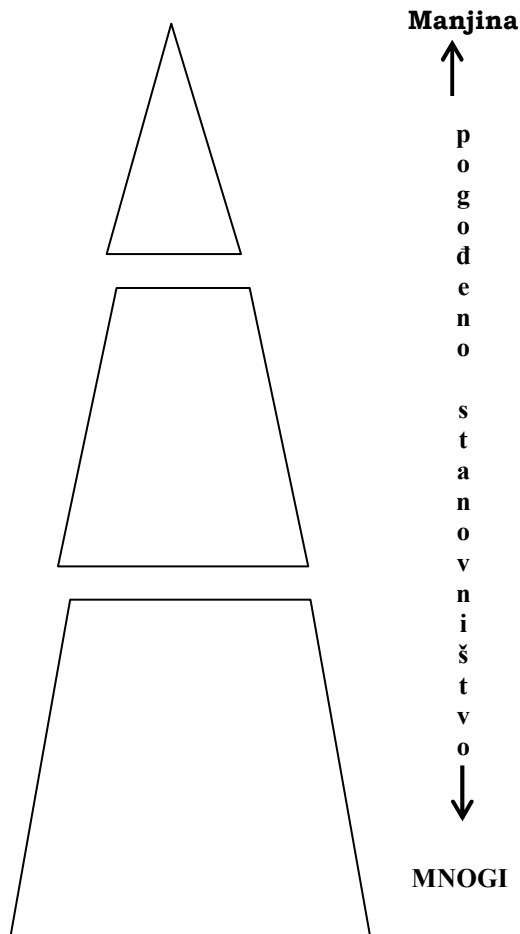
- Vojne / političke / verske vođe koje su visoko rangirane
- Međunarodne organizacije
- Vladini zvaničnici

Nivo 2: (Sredina)

- Vođe poštovane u raznim sektorima
- Etničke / verske vođe
- Intelektualci
- NVO lideri
- Profesionalci

Nivo 3 (Lokalni)

- Lokalni lideri, starešine
- Aktivisti NVO i zajednice
- Ženske i omladinske grupe
- Lokalni zdravstveni radnici
- Upravnici izbegličkih kampova
- Aktivisti

Sl. 3.7.1

Model usvojen od John Paul Lederach-a,
Eastern Mennonite University, Virginia, USA

Kada budete razmatrali svaki od nivoa u dijagramu i primenjivali ih na vašu situaciju, možda ćete shvatiti da je najveći deo vašeg rada usmeren na samo jedan nivo. Ovo može da oteža postizanje dugoročne promene zbog uticaja drugih nivoa na vaš kontekst.

Ova vrsta analize pomaže vam da locirate glavne ljudske resurse koji su strateški postavljeni ili uključeni u mreže (koje ih vertikalno povezuju sa situacijom, a horizontalno sa sukobom). To su ljudi koji su sposobni da rade sa akterima svih strana u sukobu, stoga vam mogu biti glavni saveznici za rad na različitim nivoima, kao i za uporedni rad na svim nivoima.

Na ovu analizu vrat ćemo se u poglavlju 4 (WWC) gde razmatramo strategije za akciju.

IZGRADNJA STRATEGIJE SA AKTERIMA CIVILNOG DRUŠTVA

Fokusirali smo se uglavnom na nivoe koji se tiču aktera i procesa odlučivanja, uzimajući u obzir trougao (piramidu) kao referentnu tačku. Nju je za aktere koji se bave izgradnjom mira predložio John Paul Lederach. Fokusirali smo se na ljude koji su ili bili u poziciji da donesu ključne odluke ili da utiču na njih. Napravili smo trougao državnih aktera i smislili smo još jedan, sličan trougao, zamišljajući strukturu međunarodne zajednice. Od tog trenutka nadalje, započeli smo izgradnju naših odnosa.

Luis R. Dávila

IV. VAŽNE TEME

SADRŽAJ

U ovom poglavlju govorimo o važnim temama koje se javljaju tokom analize sukoba, kao što su moć, kultura, identitet, rodna ravnopravnost i ljudska prava. Nema "pravih odgovora" na ove teme. Sa njima se morate uhvatiti u koštac, posebno ako nameravate da svoje analize pretočite u strategiju i konkretne akcije.

UVOD

Kada budete isprobavali sredstva koja smo predstavili u prethodnom poglavlju, primetićete da analiza sukoba, osim identifikovanja osnovnih delova (strane u sukobu, njihove pozicije, odnosi, itd.), obuhvata mnogo više toga. Određene teme nameću se same dok analizirate interakciju između strana u sukobu i kada detaljnije istražujete dinamiku sukoba. Ponekad su teme sukoba jasno nazvane (npr. "ovo je sukob oko identiteta"), a nekad budu u pozadini i pritajeno utiču na sukob. Veoma je važno da identifikujete koje su teme najznačajnije i da počnete da kristališete vlastite ideje u odnosu na te teme.

• MOĆ

Moć je suštinski deo bilo kog problema ljudi: u sukobu se učesnici često koncentrišu na postizanje još više moći ili strahuju da će moć koju poseduju izgubiti. Ukoliko ste koristili mapiranje sukoba koje smo predstavili u Poglavlju II, prikazivali ste različite strane u sukobu krugovima različitih veličina da pokažete odnos moći. Koje faktore ste uzeli u obzir kada ste odlučivali koja strana ima više moći? Da li je kroz ovu vežbu bila naglašena neravnoteža moći u određenoj situaciji? Kada se nađu u sukobu, ljudi često misle da nemaju dovoljno moći da promene situaciju ili da se izbere za mir. Ali, koji su stvarni izvori moći? Kako osnaživanje pojedinaca može promeniti odnos moći? Kako ljudi mogu iskoristiti moć u svoju korist?

Sl. 4.1 Radna grupa Obrazovanje za toleranciju i koegzistenciju. Balkanska regionalna konferencija, april 2007.

• KULTURA

Kultura prilično određuje načine na koje ljudi razmišljaju i delaju. Ljudi duboko poštuju svoju kulturu i često pokušavaju da je sačuvaju od spoljnih uticaja. Ali, kako uspevaju da sačuvaju prave vrednosti svoje kulture u vremenu u kojem se ceo svet menja? Uzmimo za primer polnu ravnopravnost ili ljudska prava. Kako osnažuju tradicionalne pristupe rada na sukobu, a u isto vreme ih oblikuju prema zahtevima modernih sukoba?

• IDENTITET

Kultura obezbeđuje ljudima osećaj pripadnosti, identiteta. Međutim, u sukobima osećaj pripadnosti može da se promeni i da "dolije ulje" na već rasplamsali sukob. U isto vreme, način na koji ih ostali vide može da se promeni i učini ih predmetom pažnje i napada. Mogu li ljudi da razviju jasniju ideju o tome ko su, bez obzira na to šta bi drugi želeli da oni budu?

Analiza "Luk" u Poglavlju II naglašava neke potrebe i interese identiteta u kontekstu u kojem radite. Takođe, "ABC Trougao" je učinio jasnijim neke stavove i ponašanja u vezi identiteta na kojima treba raditi. Možda ste koristili "Drvo sukoba" da istražite kako grupa doživljava osnovni problem u sukobu, a koji mogu da vide kao pretnju za neke aspekte svog identiteta. Npr. oduzimanje zemlje bio je glavni problem za zajednice stočara nomada, a prikazan je da bi se predstavilo ovo sredstvo za analizu sukoba.

- **POL**

Razumevanje pola je ključno za analizu dinamike sukoba i konstruktivnog rada na sukobu.

Dok ste analizirali percepcije u Poglavlju I, da li ste identifikovali različite percepcije o ulozi polova u kontekstu u kojem radite? Muškarci i žene imaju različite uloge u društvu, različite izvore moći i uticaja. Kakav je uticaj ovih razlika na vaš rad u rešavanju sukoba i smanjenju posledica nasilja?

- **PRAVA**

Prava predstavljaju suštinsku dimenziju društvenog i političkog sukoba. Kršenje prava i borba da se to spreči leže u osnovi mnogih nasilnih sukoba. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima jeste osnova za uspostavljanje niza zajedničkih vrednosti i mera potrebnih za ostvarivanje pravde u društvu, bez obzira na kulturu ili kontekst. Međutim, ovi pojmovi su često osporavani. Da li ljudi moraju da se dogovore o zajedničkim pravima pre nego što krenu dalje?

Sve ove pomenute teme pružaju nam dragocenu pomoć u razvoju i jačanju odnosa u bilo kojoj grupi ili organizaciji, pod uslovom da na njima radimo otvoreno i pažljivo. Ove teme isto tako mogu biti "zapaaljive" i "eksplozivne" ako se o njima ne govori javno. Svaka od ovih tema može da se obrađuje u posebnoj knjizi.

Sl. 4.2 Radioca, regionalni seminar o mirovnom obrazovanju i medijaciji u školama, novembar 2007.

Ovim priručnikom nemamo nameru da sve teme obradimo detaljno, ali želimo da naglasimo ključne aspekte svake od njih.

- **MOĆ**

"Moć" ima mnogo značenja: sila, legitimitet, autoritet ili moć prisile. Verovatno ste svesni kako moć neprekidno utiče na vaš život. Iz iskustva znate koliko odnos moći između različitih strana ima uticaja na krajnji rezultat sukoba. Ipak, frustrira nas što je moć toliko nedodirljiva: novac može da se prebroji, ali moć ne možemo "izvagati".

Nakon Hladnog rata, moć je, u smislu centralizovanih državnih struktura, sve manje i manje vidljiva. Sve više domaći problemi postaju međunarodni, male grupe se snažno bore za svoja prava, stari sistemi se brzo menjaju, a životi ljudi se sve više prepliću. Naši vidici i razmišljanja o moći se šire.

Veoma je važno da istražimo različite dimenzije moći koje su prisutne u bilo kojoj situaciji i da dostignemo maksimum kod onih aspekata koji su nama dostupni. Izbalansirana moć između različitih grupa pomaže da se osiguraju zakon i pravda u društvu i da ne prevladaju nasilje i osveta. Efikasan parlamentarni sistem je zasnovan na pretpostavci da ravnopravnom podelom vlasti između izabranih predstavnika može da se obezbedi ravnoteža između grupa u društvu. Na ovaj način, vladavina zakona je legitimisana i onemogućuje ugnjetavanje manjina.

MOĆ KOJA SE IZRAŽAVA KROZ ODNOS

Moć ne postoji u vakuumu, kao objekat ili količina. Sva moć je prisutna u odnosima i zasniva se na odnosu kao što je odnos roditelja prema detetu, vlasti prema narodu, građana prema svojim sugrađanima, vlasnika zemlje prema seljaku koji je obrađuje, direktora fabrike prema radniku.

Druga osobina moći je da se moć ne zasniva uvek na aktivnoj sili. Tako recimo roditelj može da sluša detetove zahteve kojima se traži više slobode, ali da nikad ne raspravlja o njima.

Vlada može da dobija peticije građana, ali da zahteve nikada ne stavi na dnevni red.

Onaj ko ima kontrolu nad dnevnim redom kontroliše argumente ili odsustvo argumenata. U tom smislu su komunikacija, predviđanje događaja i obaveštenost alternativni izvori moći.

Internet je već pokazao velike kapacitete u

razmeni informacija i povezivanju ljudi širom sveta. Korišćenjem interneta omogućeno je čak i malim organizacijama da se obrate hiljadama drugih, a običnim ljudima omogućen je pristup informacijama koje su im pre bile nedostupne.

Na primer, sve više vlada postavlja službene dokumente na web stranice. Pošto sve više ljudi širom sveta ima pristup Internetu, njihova kolektivna moć i mogućnosti zajedničkog delovanja enormno rastu.

MOĆ VETA

Na isti način, u složenim društveno-političkim odnosima moć ne poseduje samo vođa, već i pojedinac ili grupa koja može da kaže "ne" ili blokira date predloge. Na primer, čistači mogu da spreče pokušaj uprave da lažno impresionira fabričke inspektore tako što će odbiti da dodatno čiste na dan inspekcije.

Manjine mogu odbaciti vladinu odluku da ne stavi njihove probleme na dnevni red tako što će održati javne manifestacije i demonstracije da informišu javnost i ukažu na svoje probleme.

Naravno, moć veta je ograničena. Na primer, može se desiti da se oni koji imaju pravo na veto ne usuđuju da ga iskoriste zato što su rizici preveliki, tj. posledice takvog rizika su prevelike.

Ovo je očigledno u situaciji velike nejednakosti i ogromnog straha da bi protesti ili odbijanje da se poštuju odluke mogli biti kažnjeni nasiljem. Odnosi među ljudima i prirodni resursi jesu ključna mesta koje treba istražiti da bi se uvidela

potreba za moći ili da se razume gde moć u stvari leži.

"GRUBA" i "MEKA" MOĆ

Teoretičari koji rade na rešavanju sukoba smatraju da je korisno razlikovati sledeće:

- PRISILNU ili "GRUBU" MOĆ (moć da se komanduje ili sprovodi sila) i
- UBEĐIVAČKU ili "MEKU" MOĆ (moć da se ostvari saradnja, legitimitet i da se proces rešavanja sukoba podstiče).

"Gruba" moć je dominantna u nasilnim sukobima zato što se vojska i policija bore za pobedu.

"Meka moć" je od suštinskog značaja za istinsko ostvarenje i kreiranje mira.

Neki teoretičari su napravili podelu "meke" moći na dva tipa:

- RAZMENA MOĆI (u kojoj se po pravilu postižu kompromis i pogodba)
- INTEGRATIVNA MOĆ (ona u kojoj se glavne strategije odnose na ubeđivanje i rešavanje problema)

Integrativna moć, koja za cilj ima rad na najvažnijim problemima, zahteva više vremena, ali je verovatno najdelotvornija za dugoročnu transformaciju situacije. U mnogim sukobima, sve ove strategije koriste se zajedno: sila se preduzima da se obezbedi prostor i stvori volja za inicijalnu pogodbu i kompromis, a zatim slede dugoročni pregovori (čiji je cilj smirivanje situacije) u kojima učestvuju sve strane i tako ostvaruju dugoročni mir. U praksi, čini se da upotreba nasilne, "grube" moći često otežava donošenje dugoročnih rezultata u izgradnji mira.

Sl.4.3 Karikatura preuzeta iz WWC

IZVORI MOĆI

Uzimajući u obzir to da se priroda moći toliko razlikuje i da zavisi od specifične situacije i odnosa, velike su šanse da će civilno društvo i pojedinačne lokalne zajednice pojačati moć koja im je na raspolagaju kako bi uticali na postojeće odnose ili situaciju. Na nedavno održanom kursu "Working With Conflict", učesnici su napravili sledeću listu izvora moći koja im je poznata:

- Novac
- Odnosi
- Kredibilitet
- Pristup resursima
- Tradicija
- Moral
- Veštine/stručnost
- Informacija
- Autoritet
- Pozicija
- Zakon
- Iskustvo
- Mreže
- Strukture
- Harizma
- Mesto/Lokacija
- Kompetencija/spretnost
- Komunikacija
- Znanje
- Partnerstvo
- Sistem
- Održivost
- Putovanja radi razmene iskustva
- Bezbednost/sigurnost
- Istorija
- Lični kvaliteti

AUTORITET (ili POLOŽAJ)

Ovo je moć koju pojedinac ili grupa stiču ulogom koja im je poverena. Na primer, muškarac koji igra ulogu "glave porodice" ima moć nad ženom-suprugom, decom i ostalim mlađim muškim članovima. Ovakav oblik moći se podržava pravilima, obrascima ponašanja (prihvatljivim ponašanjem), novcem, a možda čak i upotrebom sile kao što su policija ili vojska.

Tradicionalni i moderni sistemi često poveravaju moć nekim akterima u društvu (npr. starcima). Pripadnost nekom društvenom sloju, kasti ili rasi može osobi dati moć nad drugima.

PRISTUP RESURSIMA

Ova moć se javlja kao rezultat kontrole nad resursima kao što su materijali, tehnologija, finansije i vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, distribuciju i razmenu. Ako jedna grupa zavisi od druge zbog nedovoljnog posedovanja prirodnih resursa (npr. vode), to daje moć drugoj grupi.

MREŽE

"Nije bitno šta znaš, već koga poznaješ." Društvene veze su veoma važan izvor moći. Umrežavanje-odnosno razvoj ličnih kontakata, ključna je veština i važno sredstvo kojim se vrši uticaj.

VEŠTINE/STRUČNOST

Tehnička stručnost (npr. kod održavanja kompjutera) i znanje o primeni (kako da se stvari urade) daju moć. Ako nema tih kvaliteta, organizacije i vojske propadaju. Inicijative koje podstiču promene i mir zavise od obima ovih usluga.

INFORMACIJA

Tačna informacija je odlučujuća za donošenje dobrih odluka. Kontrola i manipulisanje informacijama jesu glavno oružje u sukobima. Oni koji kontrolišu ili šire tokove informacija imaju jak uticaj.

LIČNI KVALITETI

Moć ličnosti leži u kombinaciji osobina kao što su inteligencija, poverenje, odlučnost, šarm, harizma, energija, iskrenost, poreklo, dugi radni "staž" sa dobrim rezultatima. Ove osobine mogu povećati kredibilitet i uticaj osobe u očima drugih.

MOĆ I ODGOVORNOST

Tokom procesa otkrivanja novih izvora moći, od suštinskog je značaja da budete svesni velike odgovornosti za način na koji vi upotrebljavate moć. U protivnom, rizikujete da samo preslikavate ponašanja onih struktura koje pokušavate da promenite. To znači da treba da izveštavate i dajete odgovore na pitanja drugih ljudi: kolega, ostalih članova mreže itd. Tipično ponašanje za ljude koji izbegavaju odgovornost za upotrebu moći je:

- zadržavanje (prikriivanje) informacija
- skrivene pretnjeodbijanje da se prizna ili "poseduje" moć koju imaju
- slaba komunikacija ili nepostojanje komunikacije

Razmislite o izvorima moći koji su dostupni vama:

- **Da li biste mogli da ih delotvornije iskoristite u konfliktnim situacijama?**
- **Da li mislite da dovoljno odgovorno upotrebljavate moć koju imate i koristite?**

Kultura

Pod definicijom kulture podrazumevaju se "usvojeni običaji i vrednosti zajedničke za određeno stanovništvo koje živi u određenom okruženju. To je zajednički, kolektivni proizvod koji se sastoji od brojnih aktivnosti i pravila, na osnovu kojih se procenjuju ponašanja drugih".⁹ Kultura nije nešto sa čime se rađamo. O njoj nas tokom detinjstva i mladosti uče roditelji, porodica, stariji, nastavnici, sveštenici i mediji. Slično tome, kultura nije nepokretna stvar, iako ponekad tako izgleda. Ona se menja tokom vremena pod uticajem različitih unutrašnjih i spoljašnjih sila.

KULTURA KAO FAKTOR U SUKOBU

Tokom rada na društvenim i političkim sukobima, kultura se često javlja kao faktor koji moramo uvažiti ili raditi na njemu. Kaže se da kultura određuje način na koji radimo, ponašanje prema drugima, pa čak i način na koji doživljavamo ono što se dešava oko nas. Zato oni koji se bave sukobima moraju poznavati kulturne kontekste iz kojih dolaze strane u sukobu, a posebno u slučajevima gde strane dolaze iz različitih kultura.

Marc Ross tvrdi da u stvari postoji "kultura sukoba", koju definiše kao "društvenu konfiguraciju pravila, običaja i institucija koje utiču na ono oko čega se ljudi raspravljaju, s kim se svađaju, kako se svađe šire i kako se razrešavaju".¹⁰ U praktičnom smislu, ova definicija nam savetuje da, ukoliko želimo delotvorno raditi na sukobu, moramo razumeti društvene vrednosti, pravila, usvojene običaje i lokalne institucije strana i grupa koje su se našle u nekoj konfliktnoj situaciji. Zato kroz metode za analizu i

intervenciju moramo pažljivo uzeti u obzir kulturne faktore. U isto vreme, vi i vaše kolege morate da preispitate kulturne predrasude jer bi one mogle biti prepreke u rešavanju sukoba i čak mogući uzroci sukoba.

KULTURA KAO RESURS ZA KREIRANJE MIRA

Tradicije, strukture, procesi i uloge koje se javljaju u svakoj kulturi mogu da nam budu veoma korisne kada radimo na analizi sukoba i kreiranju mira. U mnogim mestima već vekovima koriste se metode za rešavanje interpersonalnih sukoba i sukoba među zajednicama. U nekim slučajevima, "moderna" kultura ignoriše ove metode ili ih zamenjuje mnogo profesionalnijim ili tehničkim metodologijama.

Međutim, mnogi mirovni edukatori koji rade na terenu uviđaju da su tradicionalni pristupi veoma prikladni i imaju pozitivne strane koje se mogu kombinovati sa "modernijim" metodama.

Na primer:

- Ljudi koji rade na lečenju trauma u Liberiji kombinovali su terapeutske veštine sa tradicionalnim načinima pričanja priča koje postoje u lokalnoj zajednici. Cilj je bio da se naprave programi u kojima bi se sretale tzv. "žrtve" i "počinitelji" nasilja, strane koje bi razmenjivale iskustva i tako počinjale raditi na ponovnoj izgradnji odnosa koji će im omogućiti suživot.
- Kao rezultat rata u Somaliji, skoro potpuni kolaps vlade omogućio je ljudima da ponovo izgrade strukture i načine upravljanja. Te strukture su i dalje utemeljene na tradicionalnim podelama uloga, po modelu u kojem klan vodi Savet staraca, ali su prilagođene i više uključuju žene i omladinu.
- U mnogim zemljama, kada žene koje imaju tradicionalne uloge majki (koje se u njihovim kulturama doživljavaju kao privatna stvar, tj. ostaju u kući) krenu javno delovati, često zakorače preko granice političkog delovanja u svojim

⁹ Marc Howard Ross, *The Culture of Conflict*, Yale University Press, New Haven and London, 1993, str.21.

¹⁰ Ibid., str. 183.

zahtevima za mirom i pravdom (na primer, grupe kao što su "Majke za mir" i "Majke nestalih osoba").

- U Gvatemali, nekada naoružana grupa protivnika vlade postala je glavni pokretač u stvaranju i održavanju procesa pregovaranja koji se odvijaju na više nivoa, a utemeljeni su na tradicionalnim načinima dijaloga koji se ostvaruje između kultura u sukobu.

Ovo je samo par primera u kojima edukatori ukazuju na snage koje postoje unutar svake kulture i koje predstavljaju resurse za kreiranje mira.

KULTURA, KOMUNIKACIJA I NERAZUMEVANJE

Načini i modeli u komunikaciji napravljeni su uz pomoć i pod uticajem kulture. Ako strane u sukobu dolaze iz kulturnih okruženja koja su različita, one često imaju različite načine komunikacije, ali ne uspevaju da prepoznaju te razlike, kao što je prikazano u sledećem primeru:

NERAZUMEVANJE IZMEĐU KULTURA

Za vreme jednog od kurseva „Working with Conflict“, muškarac iz Južne Afrike vodio je razgovor sa ženom iz istočne Evrope. On je, u stilu koji je uobičajen za njegovu kulturu, stajao veoma blizu žene i gledao je direktno u oči dok je govorio. Ona je doživela njegovo ponašanje kao agresivno i uznemiravajuće pošto je imala drugačije kulturne navike u vezi komunikacije. Sledeći stil koji je uobičajen u njenoj kulturi, ona se neprestano odmicala i pokušavala da napravi odstojanje između njih dvoje i pri tom odvrćala pogled da ne bi gledala muškarca direktno u oči. On je ovo ponašanje shvatio kao nezainteresovanost za temu ili da ona nije razumela o čemu on priča. Zbog toga se uporno primicao i pokušavao da joj objasni svoje stavove još energičnije. Kao što možete pretpostaviti, situacija je bila veoma zabavna za ljude koji su posmatrali ovaj mali incident, ali on je takođe veoma jasno oslikao koliko razlike u komunikaciji između kultura mogu da odvedu do ozbiljnog nerazumevanja i eskalacije sukoba. U ovom slučaju, intervenisali su tutori i pomogli učesnicima da analiziraju šta se u stvari dogodilo.

U radu na sukobima koji izbijaju između različitih kultura, treba da razumemo različite načine na koje svaka kultura izražava neslaganje. Čak i u kontekstu u kojem postoji samo jedna kultura, važno je da ljudi nauče kako da izraze neslaganje a da pri tom ne pogoršaju sukob. U svakoj kulturi, žene i muškarci često komuniciraju na različite načine, kao i ljudi koji pripadaju različitim društvenim klasama.

Kultura takođe može dati veću moć nekim načinima komuniciranja. U kolonijalno vreme, domoroci su bili prisiljeni da usvoje zapadnjačke načine kada su komunicirali jedni sa drugima i u odnosu sa vlastima, dok su njihovi tradicionalni načini bili odbačeni: npr. država nije priznavala tradicionalne brakove i prisiljavala je parove da obave građansko venčanje kako bi "ozakonila" brak. Takođe, u mnogim kulturama žene i "niže" klase morale su da usvoje jezik i način komunikacije moćnih muškaraca iz elite društva kako bi uopšte bile uvažene i kako bi se čulo njihovo mišljenje.

Rad na komunikaciji mora da uzme u obzir ovu dinamiku i da prizna vrednost različitih stilova u komunikaciji. Na primer, u mnogim društvima "ogovaranje" ima važnu ulogu kao sredstvo razmene informacija, dok se u drugim društvima ono smatra nepouzdanim i često provokativnim.

LJUDSKA PRAVA I KULTURA

Druga oblast u kojoj se često analizira uloga kulture jesu ljudska prava. U raspravi o ljudskim pravima u kojoj bi učestvovali predstavnici različitih kultura, mnogi bi se složili da je koncept ljudskih prava u suštini zapadnjački i da zbog toga nema velikog značaja za rad sa njihovim kulturama. Mišljenje koje oni zastupaju jeste da prava nisu univerzalna i apsolutna, ali se moraju posmatrati u odnosu na

kulturno prihvatljive načine u odnosima i delovanju među ljudima.

Ovo pitanje se često postavlja u vezi sa pravima žena u kulturama u kojima žene i muškarci imaju veoma različite uloge u društvu.

Postoje neke sfere u kojima žene često ne uživaju ista prava kao muškarci iz iste društvene klase, npr. kod statusa u porodici i pravima koja regulišu pravo nasleđa i pravo na imovinu. Čak i kada su ova prava zapisana u zakonu, običaj može da zabrani ženama da ih ostvare. Iz ovoga se rađa pitanje kako se univerzalna kultura o ljudskim pravima može "pomiriti" sa potrebom da se poštuju razlike u kulturama.

O ovom pitanju ćemo govoriti u delu o ljudskim pravima.

RELIGIJA I KULTURA

Iako je jasno da svetske religije pružaju nadahnuće i utehu mnogima, vernici svojim ponašanjem često ne pokazuju da se drže puta apsolutne istine o kojoj nas religija uči. U mnogim slučajevima, ponašanje vernika se malo razlikuje od onog koje je tipično za njihovu kulturu. Na primer, crkve u Ruandi su pre i do 1994. godine propovedale mir i pomirenje i čak organizovale programe da podrže ove procese, ali su isto tako sveštenici, časne sestre i obični vernici aktivno učestvovali u genocidu.

Vođstvo hrišćanske crkve je vekovima odražavalo vrednosti koje su se odnosile na istorijski i kulturni kontekst. Tako je, s jedne strane, Biblija često korišćena da bi se opravdalo ropstvo, rasizam i potčinjavanje žena, a s druge strane da se podrži sloboda, teologija i pacifizam. Religija i kultura su često ključni delovi političkih pokreta, u onom što je Yusuf Bangura¹¹ opisao kao „kulturalističke grupe“:

Za trenutak razmislite o temi kulture u sukobima koje ste doživeli:

• **Možete li ove faktore prepoznati kao važne, bilo da su pozitivni ili negativni?**

KULTURALISTIČKE GRUPE

Kulturalističke grupe se javljaju kada zajednica koja deli verske i etničke srodnosti sebe doživljava kao nemoćnu i potčinjenu manjinu u državi u kojoj dominiraju grupe koje su došle "sa strane". Mobilizacija kulture opozicionih grupa (čiji je važan deo i religija) usmerena je ka postizanju autonomije i vladavine tih grupa na prostoru na kojem živi.

Primeri uključuju tibetanske Budiste u Kini, Sike u Indiji, Palestince muslimane na teritorijama koje je okupirao Izrael, itd. U svakom od ovih slučajeva, religija kojoj pripada etnička manjina predstavlja deo ideološke baze za akcije protiv predstavnika dominantne kulture koje manjina doživljava kao pretnju da se naruši ili eliminiše njihova manjinska kultura.

Shodno ovome, kroz rad na sukobima važno je prepoznati da religija, kada je povezana sa određenom kulturom, može predstavljati moć i kontrolu u pojedinim situacijama. Na isti način, jaka verska ubeđenja i netolerancija prema različitim kulturama mogu dovesti do izbijanja nasilja.

Međutim, jednako je važno prepoznati da religija može imati pozitivan uticaj na sukobe, ukoliko se ljudi drže svojih ideala. Primeri tokom raznih istorijskih perioda pokazuju da su ljudi raznih vera ustajali u odbranu pravih vrednosti koje njihova vera propoveda, a to je često za posledicu imalo ogromne lične žrtve: Martin Luter King, Gandi i Dalaj Lama jesu među najpoznatijim ličnostima savremenog doba.

Postoji mnogo drugih muškaraca i žena koji nisu tako poznati, ali su u svojoj veri prepoznali niz principa i vrednosti o toleranciji, istini i humanosti koje su im služile kao vodič u promovisanju mira i pravde za vreme trajanja sukoba.

• **Vidite li načine na koje različite kulture mogu biti više vrednovane i poštovane kako bi se promovisali mir i pravda?**

¹¹ Yusuf Bangura, *The Search for Identity: Ethnicity, Religion and Political Violence*, Occasional Paper no.6, World Summit for Social Development, UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), 1995, str.16.

Identitet

Verovatno ste se često zapitali "Ko sam ja?". I verovatno ste na takvo pitanje od drugih dobili mnogo različitih odgovora. Jedna osoba je ovako odgovorila: "Ja sam žena, majka, supruga, ćerka, Somalijka, muslimanka, Kenijka, nomad, zdravstveni radnik; ja radim na mirovnim inicijativama, rešavam sukobe, radim na programima za razvoj, trener sam."¹² Svi ovi odgovori su tačni zato što su to sastavni delovi njenog identiteta. Neki od ovih identiteta su važniji od drugih, u zavisnosti od toga kako ona doživljava vlastiti identitet, ali takođe zavise i od situaciji i okolnosti u kojima se nađe.

U zavisnosti od konteksta, nekim delovima identiteta pridajemo veće značenje. Na primer, kod kuće, osoba iz našeg primera naglašava identitet majke i supruge, dok su joj na poslu važniji identiteti zdravstvenog radnika, trenera ili osobe koja se bavi rešavanjem sukoba.

IDENTITET SE STVARA KROZ ODOSE

Na identitet snažno utiču odnosi sa drugima i dominantna kultura. Žena iz pomenutog slučaja možda mora da se bori protiv identiteta koji je njena kultura odredila kao primarni ili protiv čvrstih stavova koje na radnom mestu imaju o ulozi i statusu žena. Žene u Britaniji često pitaju: "Da li ste gospođica ili gospođa?" Muškarci se retko pitaju za bračni status. Sklonost ljudi da pojedince i grupe svrstavaju u kategorije jeste u suštini način preživljavanja u svetu u kojem nema vremena za pojedinačnu procenu svake osobe. Međutim, ovakva vrsta **stereotipa** je često netačna i zbunjujuća pošto je utemeljena na nepotpunim informacijama i filtrirana kroz životna iskustva pojedinaca. Stereotipi su izuzetno podložni uticajem medija.

Manjine širom sveta često se nađu u sličnoj situaciji kada većina pokušava da im nametne identitet na osnovu boje kože ili drugih osobina. Jedan kolega iz organizacije Responding To Conflict (RTC)

iz istočnog Konga živi u stalnom strahu zato što je visok, mršav i ima šiljat nos. U ovom delu zemlje stranci na osnovu njegovog izgleda pogrešno procene da je on član grupe Banyamulenge, koja je u sukobu sa ostalima i zbog toga je on često meta napada.

Do velikih problema dolazi kada ljudi tretiraju jedni druge samo na temelju stereotipa. Rasa i pol su dve kategorije koje se često koriste da se klasifikuju čitave etničke grupe i opravdaju nehumani i nepravedni postupci prema njima. Da bi sprale ljagu za sopstvene postupke, vlade su koristile ovaj mehanizam da bi okrivile i žrtvovala čitave grupe, a takođe opravdale i kažnjavanje tih grupa. Ovakvih primera iz dvadesetog veka ima mnogo, od situacije sa Jevrejima u Nemačkoj 1930-ih godina do situacije sa obrazovanih Kambodžana 1970-ih, a verovatno će ih biti i u dvadeset prvom veku.

IDENTITET I SUKOB

Identitet ima više dimenzija u odnosu na konfliktne situacije. Svest o identitetu može brzo da se promeni kao reakcija na pretnje, stvarne ili umišljene.

Ljudska potreba za pripadanjem grupi i bezbednošću čini nas ranjivima u društvenom kontekstu koji se menja i u kom lideri obećavaju da će da nas zaštite, pod uslovom da radimo ono što nam narede.

Npr. kada se zajednička jugoslovenska država raspala, neki ljudi u Bosni i Hercegovini koji su se do tada izjašnjavali kao Jugosloveni postali su Bosanci, a onda muslimani kad se i Bosna razdelila.

Kako raste strah, ljudi usvajaju identitete koji im donose najviše sigurnosti: etnička pripadnost, nacionalnost i religija postaju potencijalni mehanizmi kojima se raspiruje strah i glad za moći.

Važno je da su ljudi svesni ko su i šta su i tako ne dozvole da im drugi nameću identitet. Fraze kao što su "kultura otpora" i "porast imuniteta prema izrabljivanju" koriste aktivisti koji rade na osnaživanju stanovništva da odbace pokušaje da budu etiketirani na osnovu identiteta i da se tako definiše njihovo ponašanje. Na isti način, ljudi se mogu ohrabriti da tretiraju druge na osnovu onih identiteta koje su sami odabrali za sebe, a ne na osnovu stereotipa.

¹² Citirano iz knjige Rodolfa Stavenhagena, *Ethnic Conflicts and the Nation-State*, Macmillan, 1996, str.25-32.

RAZMIŠLJANJA O IDENTITETU

Da biste zajedno sa drugima mogli da radite na pitanjima identiteta, važno je da imate jasno razvijenu svest o vlastitom identitetu. Ako dobro razumete i prepoznajete različite delove vašeg identiteta, sposobni ste da proširite izbor strategija i aktivnosti, bilo da radite na sukobima ili van njih. Na slici 3.1, nalaze se dva različita modela za analizu različitih delova vaših identiteta.

Korišćenjem Modela A, prvo identifikujte one delove vašeg identiteta koji se odnose na:

- **KULTURU:** jezik, etnička pripadnost, način života, vrednosti i običaji u zajednici, itd.
- **PORODICU:** uloge porodice i porodičnih odnosa, osobine koje smo nasledili od roditelja, identitet koji nosimo iz klana, itd.
- **OBRAZOVANJE:** nivo obrazovanja, stepen kvalifikacija, veštine koje smo stekli kroz treninge, neformalno obrazovanje, iskustvo, itd.

Odabrali smo ova tri polja, ali možda postoje i druga koja su vama korisnija.

Drugi načini na koje možete da analizirate vaš identitet prikazani su kroz Model B.

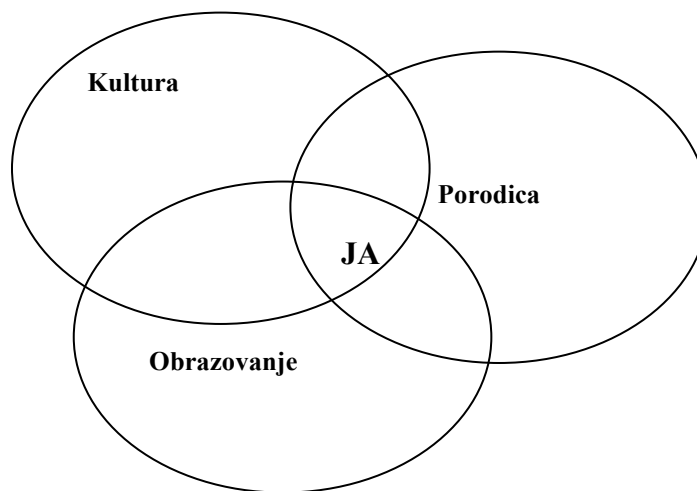
Nacrtajte sličan dijagram za sebe i pobrojite različite delove identiteta koji se granaju iz polja "JA" u svakoj od sledećih kategorija:

- **POREKLO:** Odakle ste? Koji ste identitet nasledili (npr. Nemač, Zulu, musliman, hrišćanin, visoka klasa, radnička klasa)?
- **ULOGE:** Koje uloge i pozicije imate? Ko ste dok radite (npr. majka, suprug, nastavnik, administrator, radite na ljudskim pravima, direktor)?
- **AFINITETI:** Ko ste dok se odmarate i uživate u rekreaciji u slobodno vreme (npr. fudbaler, pijanista, grnčar, planinar, pesnik)?
- **CILJEVI:** Šta nameravate da budete i postignete u životu? Kako biste opisali sebe u odnosu na lične ciljeve i vrednosti i na koji način ih praktikujete (npr. kao mirovnjak, promovisući pravdu, trgovac, duhovni vođa, učenik)?

Kada ste analizirali vaš identitet pomoću jednog od ovih modela, razmislite o sledećem:

- **Koji deo identiteta vam je najvažniji sada? Zašto?**
- **Kako se menjao vaš identitet u proteklih pet godina?**
- **Šta bi moglo da se promeni u budućnosti?**

SI 4.4: ASPEKTI IDENTITETA

VRSTE KOLEKTIVNOG IDENTITETA

Često naše identitete opisujemo na osnovu raznih grupa kojima pripadamo ili uz koje smo vezani.

Etnicitet ili etnički identitet odnosi se na grupu sa kojom delimo jezik, kulturu, religiju i/ili rasu.

Nacionalnost ili nacionalni identitet odnosi se na grupu sa kojom delimo teritoriju ili državu. Tako na primer, žena iz Kolomba može da kaže da etnički pripada Singalijcima ili Tamilima, dok je njeno državljanstvo šrilankansko. Međutim, ova razlika između etniciteta i nacionalnosti je često nejasna.

U svojoj knjizi *Ethnic Conflicts and the Nation-State*, Rodolfo Stavenhagen napravio je listu sledećih kriterijuma¹³ za identifikovanje etničkih grupa:

1. "**JEZIK** je moćan pokazatelj etničkog i nacionalnog identiteta... Kada dominantan jezik (jezik kojim govori dominantna etnička grupa) zameni druge jezike, menja se etnički identitet manjinske grupe."

2. "**RELIGIJA** je kroz istoriju bila važna za određivanje etničkog identiteta.

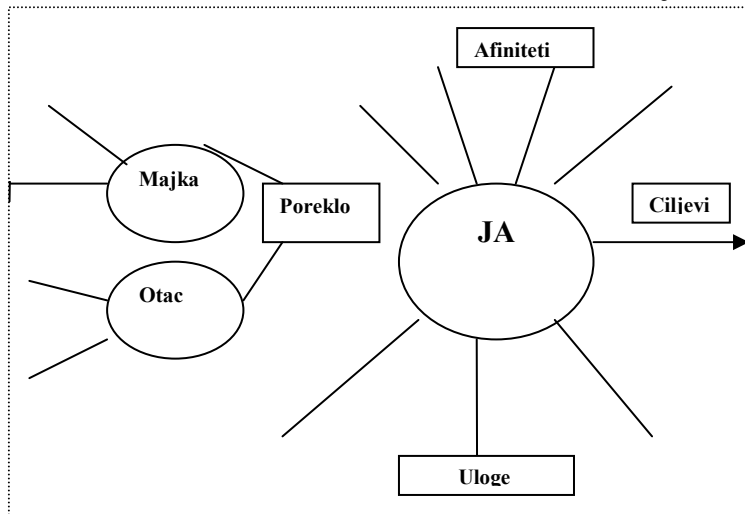
U urbanom, industrijalizovanom društvu ljudi se povezuju ne obraćajući pažnju na versku pripadnost: njihov etnički identitet možda uopšte nije povezan sa religijom ili je ta veza slaba. Ali, u onim društvima u kojima religija ima uticaja na javni život, može da postane važna odrednica za etnički identitet."

3. "**TERITORIJA** je temelj ekonomskih i političkih struktura koje su sastavni delovi u životu etničkih grupa i nacija. Na hiljade etničkih grupa na svetu identifikuje se sa nekom teritorijom koja ne samo da predstavlja istinsko okruženje na kojem žive, već i stvarnu ili mitsku zemlju iz koje potiču."

4. "**DRUŠTVENA ORGANIZACIJA** se odnosi na složenu mrežu institucija i društvenih odnosa koji etničkoj grupi obezbeđuju da traje duže od ličnog identiteta pojedinaca iz te grupe."

5. "**KULTURA** često uključuje gore pomenute faktore (jezik, religiju i društvenu organizaciju). Drugi bitni delovi su: (1) materijalni aspekti kulture, odnosno kulturni spomenici, i (2) sistemi vrednosti, simboli i značenja, pravila, ponašanja, običaji koji su zajednički za članove iste etničke grupe."

6. "**RASA** je veoma značajna osobina etničkog identiteta zato što se odnosi ne samo na biološke atribute pojedinca (npr. boja kože, fizionomija) Ne moraju sve etničke razlike biti rasne, ali imaju

tendenciju da jačaju i da opstaju do te mere da mogu da budu ubrojane pod kriterijum rase. Naše iskustvo govori da su mnogi sukobi definisani kao "etnički", sugerišući da je etnicitet uzrok sukoba. Međutim, kako dublje ulazimo u analizu, postaje jasno da je to suviše jednostavno objašnjenje. Naravno, ljudi nastoje da ispune svoje osnovne potrebe u okviru grupe kojoj pripadaju. Međutim, u mnogim sukobima etnicitet je *metod* kojim se ljudi mobilisu da podrže nekog političara/lidera ili politički

- **Da li poštujete njihove različite identitete?**
- **Da li u interakcijama sa stranama izražavate poštovanje prema tim identitetima?**
- **Da li vidite načine na koje možete pomoći da strane bolje razumeju ili poštuju svoje različite identitete?**

pokret. Da bi se ovo ostvarilo, stanovništvo mora da oseti nesigurnost ili strah, a zatim se mora ubediti da će mu neka grupa ili lider pružiti sigurnost."

¹³ Suzanne Williams, Jan Seed Et Adelina Mwau (1994), *The Oxfam Gender Training Manual*, Oxfam (UK and Ireland), 1993.

5. DRUŠTVENA REKONSTRUKCIJA: GRAĐENJE ODNOSA

PROBLEMI PRILIKOM REKONSTRUKCIJE DRUŠTVA – VEŠTINA POSTIZANJA

RAVNOTEŽE (preuzeto iz "Out of the Shadows of the Night: The struggle for International human rights, od M. Frankel")

Nacija podeljena za vreme represivnog režima ne ujedinjuje se tako lako nakon prestanka represije. Zločinci i kršioци ljudskih prava su i naši sugrađani, koji žive sa svima nama, i koji su možda jaki i opasni. Ako su vojska i policija bile oličenje terora, vojnici i policajci neće se preko noći pretvoriti u poštovaoce ljudskih prava. A njihov broj i njihova osposobljenost da stručno rukuju smrtonosnim oružjem i dalje je jedna od važnih životnih činjenica... Vojnici i policajci možda mogu da se udruže i skuju zaveru da se vrata na vlast. Možda će pokušati da zadrže stare ili pridobiju nove simpatizere u narodu. Ako se s njima prestrogo postupa – ili ako je mreža kažnjavanja isuviše rastegljiva – možda će oni od toga imati i koristi. Ali njihove žrtve ne smeju jednostavno da oprostite i zaborave.

Ovi problemi nisu apstraktni. Oni opisuju surovu stvarnost u više od dvanaest zemalja. Ako bi, kao što se nadamo, svi narodi bili oslobođeni terora, slični problemi bi i dalje postojali.

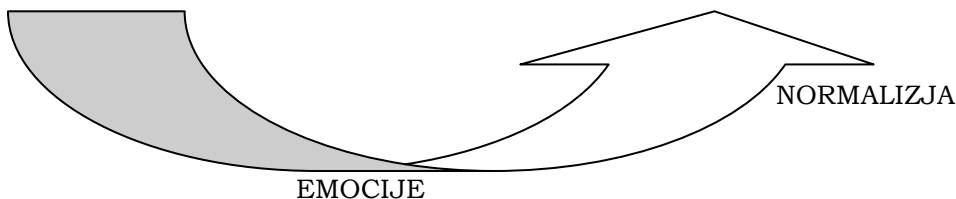
Slika 5.1: Faze psihološkog izveštavanja

ČINJENICE

MISLI

ODLUKE

IMPRESIJE

DRUŠTVENA REKONSTRUKCIJA – KONCEPTUALNI OKVIR

Kada razmišljamo o ponovnoj izgradnji društva koje je bilo pogođeno nasiljem, tri ključna elementa zahtevaju posebnu pažnju. Kao što se može videti na slici 5.2, most ka miru može se pronaći u okviru konceptata istine, milosti i pravde. Verujemo da, pronalaženjem ravnoteže između ova tri koncepta, može da se neguje pomirenje, i verujem da je to pomirenje kamen temeljac za izgradnju pozitivnog mira.

Pomirenje je u jednakoj meri i proces i cilj. Ono je način na koji svako društvo, nakon nasilja, nastoji da okupi koncepte istine, milosti i pravde. Sve to ne postiže se preko noći, na primer, time što će biti donet neki novi zakon. Puno i aktivno učešće ljudi koji su bili pogođeni nasiljem ključno je za proces pomirenja i uspostavljanje mira.

GOVOR JUŽNOAFRIČKOG MINISTRA PRAVDE DULLAH OMARA PRED JUŽNOAFRIČKIM PARLAMENTOM, UVOD U PROMOCIJU PROPISA NACIONALNOG JEDINSTVA I POMIRENJA 1995. GODINE

Ovaj Program otvara put ka istorijskom mostu o kome govori Ustav, mostu koji će našem društvu omogućiti da ostavi iza sebe duboke

*Ogorčeno srce
jede svog
vlasnika.*

**Xosa, Južna
Afrika**

Diagram i preporučeni proces prihvaćeni su iz rada Niamh Jonson

podele iz prošlosti (koju su karakterisali borba, konflikt, neizmerna patnja i nepravda) i da započne putovanje prema budućnosti zasnovanoj na priznavanju ljudskih prava, demokratije, mirne koegzistencije i razvijanju prilika za sve južnoafrikance, bez obzira na boju, rasu, klasu, veru ili pol. Zbog toga što su sve nasilne i ratne situacije jedinstvene, svaka sa svojom složenošću, i put prema pomirenju i miru takođe mora da bude jedinstven – sa svom svojom složenošću. Često se koncepti Istine, Milosti i Pravde različito razumeju. Ove koncepte svako društvo tumači i koristi da bi pomirenje imalo veći značaj i da bi mir postao stvarnost, a ne samo vizija. Ohrabrujemo vas da diskutujete sa drugima o najboljem načinu na koji ovi procesi mogu da se započnu i nastave u vašem sopstvenom kontekstu.

Istina

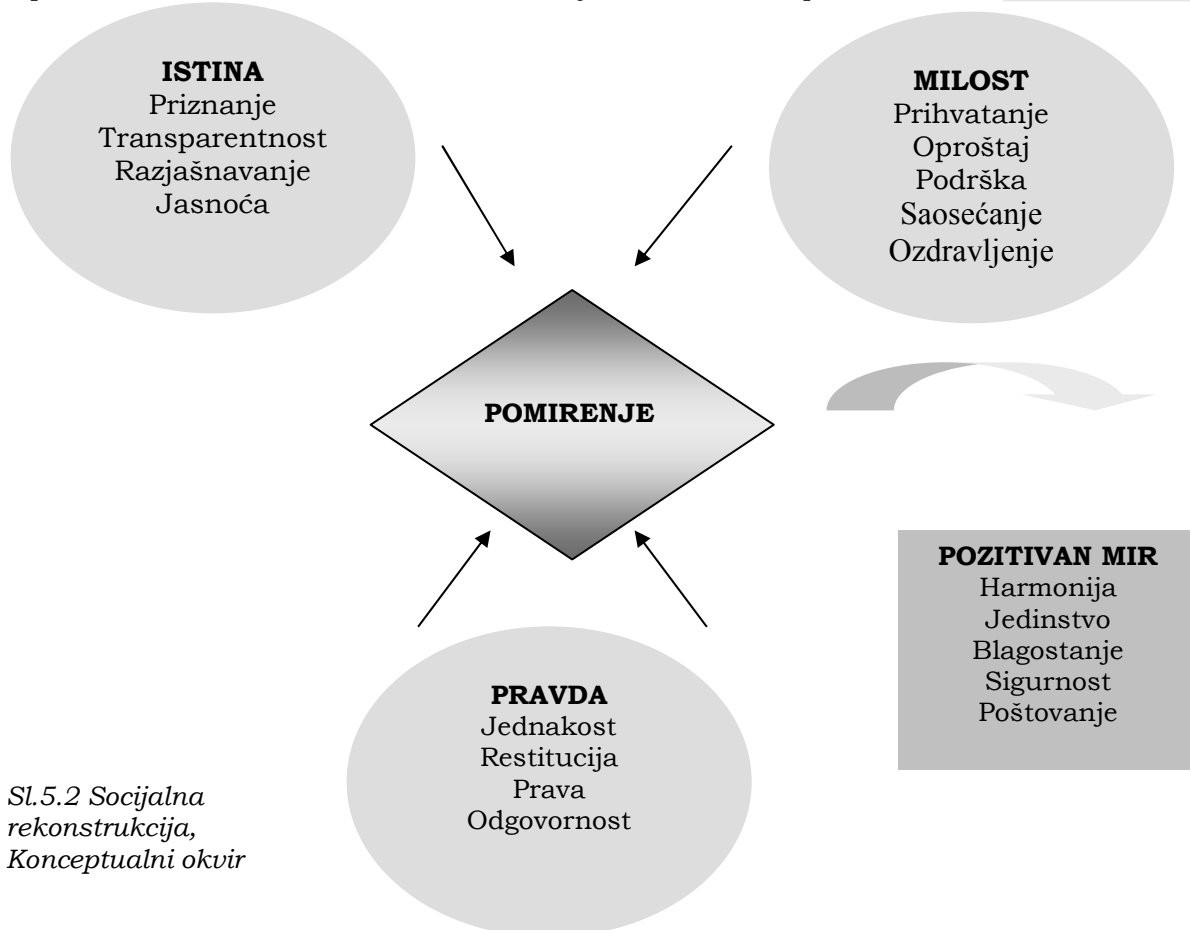
Na šta mislimo kad kažemo istina i o čijoj istini govorimo? Ne postoji konačan odgovor na ova pitanja, ali korisno je istražiti šta je urađeno širom sveta.

Prateći proces ispitivanja pre i za vreme rada Komisije za istinu i pomirenje u Južnoj Africi, učesnici su razbili koncept istine na četiri pojma, kao što je ispod navedeno.

Komisija je otišla korak dalje kako bi naglasila da ustanovljavanje istine ne može da bude odvojeno od priznanja dostojanstva ljudskih bića. Proces pomoću kog se postiže istina je i sam od velike važnosti, jer ljudi kroz ovaj proces ponovo uče kako da se ponašaju jedni prema drugima. Proces tako postaje način uspostavljanja novog niza normi i novih modela ponašanja koji mogu da pomere društvo izvan užasa nasilja i zamene stari poredak

*Meeta ormorwo
ingonyek
edolisho.
Star čovek vidi i
bez očiju.*

**Masai,
Tanzanija**

Sl.5.2 Socijalna
rekonstrukcija,
Konceptualni okvir

vrednostima koje oslikavaju viziju budućnosti.

Proces pamćenja trebalo bi da bude šansa da se žrtve suoče sa svojim strahovima i da ih pobeđe, za počinioce da priznaju i razumeju svoje postupke i za sve članove zajednice ili društva da započnu sa dubokim procesom socijalnog osveščavanja koji preispituje uzroke i posledice nasilja. Treba izvući pouke koje sprečavaju ljude da ponove istoriju.

VAŽNOST SEĆANJA

– Sve što Komisija za istinu i pomirenje može da postigne jeste da smanji broj laži koje neometano kruže javnim diskursom. U Argentini su, na primer, Komisiji rad učinile nemogućim tvrdnje da vojska nije bacala polumrtve žrtve u more iz helikoptera. U Čileu nije više dozvoljeno tvrditi u javnosti da režim Pinočea nije pogubio hiljade potpuno nedužnih ljudi. Preuzeto iz "Članci o veri" (*Articles of Faith*), Index on Censorship, 5, 1996, str.113.

– Oni koji zaborave prošlost osuđeni su da je ponove.

Ugravirano na ulazu u bivši nacistički koncentracioni logor Dahau, Nemačka.

NE SEĆATI SE NE ZNAČI ZABORAVLJATI

Većina izgovora onih koji misle da se ne treba sećati ružnih događaja glasi da ne treba otvarati rane iz prošlosti, ali odbijanje saznanja o prošlosti nikada neće voditi zarastanju rana. Ljudi moraju da pamte zato što nisu zaboravili. Rane su tu, sveže i bolne. Društvo mora da učini nešto da bi ih izlečilo.

Iz programa "Potraga za istinom u Gvatemali" (*Guatemala's Search for Truth*), u produkciji Bob Carty Rabinal, Guatemala:

<http://radio.cbc.ca//programsthismorning//archives/1998/queatemala.html>

ČETIRI POJMA ISTINE – KOMISIJA ZA ISTINU I POMIRENJE U JUŽNOJ AFRICI

ČINJENIČNA ILI FORENZIČKA ISTINA

Čest pravni ili naučni pojam za rasvetljavanje činjenica, sakupljanje dokaza, sticanje tačnih informacija kroz pouzdane (nepristrasne, objektivne) procedure.

LIČNA ILI NARATIVNA ISTINA

Pričanjem svojim priča, i žrtve i agresori daju značenje višeslojnim iskustvima južnoafričke priče.

DRUŠTVENA ISTINA

Dok je narativna istina bila centralna za rad Komisije, naročito prilikom saslušanja Odbora za kršenje ljudskih prava, u njenim traganjima za socijalnom istinom ostvarena je najbliža veza između Procesu Komisije i njenog cilja.

Sudija Albie Sachs, ugledni učesnik u debatama ispred establišmenta Komisije i sada sudija Konstitutivnog suda, napravio je korisne distinkcije između onoga što se može nazvati „mikroskopska istina“ i „istina dijaloga“. Prva je, po njemu, činjenična, proverljiva i može se dokumentovati i dokazati. Dijaloška istina, s druge strane, je socijalna istina, istina iskustva ustanovljena kroz interakciju, diskusiju i debatu. [Albie Sachs u Alex Boraine & Janet Levy (urednici), *Healing of Nation*, Cape Town: Justice in Transition, 1995, p.105.]

POMIRENJE I RESTORATIVNA ISTINA

Prethodno izlaganje opovrgava popularnu pretpostavku – uglavnom činjeničnu – objektivne informacije ili subjektivnog mišljenja. Postoji takođe i istina pomirenja, vrsta istine koja stavlja činjenice i njihovo značenje u kontekst ljudskih odnosa – kako između samih građana, tako i između države i njenih građana. Ova vrste istine bila je najvažnija za Komisiju.

Preuzeto iz konačnog izveštaja Komisije za istinu i pomirenje, 1998

Neki ljudi tvrde da je štetno otvarati stare rane i da je bolje jednostavno oprostiti i zaboraviti. Ipak, Roberto Cabrera tvrdi, nasuprot tome, u kontekstu Gvatemale, prateći 36 godina građanskog rata: Na osnovu iskustva južnoameričkih napora za oporavak od decenija vojne diktature, Human Rights Watch zaključuje da je za svaku zemlju, koja nastoji da se pomiri sa svojom prošlošću i uspešno fokusira na budućnost, neophodno da se istina o prošlosti zvanično uspostavi. Nemoguće je očekivati „pomirenje“, ako deo populacije odbija da prihvati da je ma šta bilo pogrešno i ako drugoj strani populacije nikada nije priznata patnja kojoj je bila podvrgnuta, ili nije utvrđena odgovornost za tu patnju.

Ali pamćenje je samo deo procesa, saznanje istine o prošlosti, bez znanja kako nastaviti prema viziji budućnosti, može da vodi ka ogorčenosti i mržnji. Ovde koncepti milosti i pravde počinju da igraju ključnu ulogu u procesu pomirenja.

Milost

Milost uključuje koncept opraštanja, ali je ona više od toga. To je sposobnost ljudi koji su bili pogođeni nasiljem da izgrade poštovanje za zajedničku ljudskost i da se slože da je za njih moguć suživot. Važno je da ljudi priznaju da je moguće podeliti odgovornost za ono što se dogodilo, a važno je i da izgrade zajedničku viziju budućnosti – uprkos ljutnji, strahu, krivici i sumnji prouzrokovanih prošlošću. A iznad svega je priznavanje da proces koji vodi ka toj viziji jeste izlečenje za sve. Naravno svaka situacija biće drugačija i svaka će zahtevati jedinstven pristup. Ali milost je nešto što treba da postoji na svim nivoima u društvu – ne samo među vođama, već i na nivou zajednice i između pojedinaca.

U mnogim kulturama i društvima koja se oporavljaju od nasilja možda

će postojati protivljenja pokazivanju milosti, ili neće biti moguće prevazići mržnju i bes. Često će morati da se započne s nekim oblikom suda koji razmatra postupke grupa ili pojedinaca u prošlosti, a da se potom dogovori: ili da se izricanje normalne kazne ostavi po strani ili da se odobri amnestija za dela u prošlosti. Ovo može biti dugotrajan proces koji budi vrlo jaka osećanja. To je još jedan proces koji treba da uključi što je moguće više ljudi u diskusiju i aktivnost; to je proces kojim započinje definisanje normalnih društvenih odnosa u budućnosti. Milost zavisi od volje ljudi da pokažu saosećanje, da prevaziđu svoj bes, da podrže novi koncept pravde nakon nasilja, bez osvete.

SVEDOK NA SASLUŠANJIMA O KRŠENJU LJUDSKIH PRAVA U PORT ELIZABETH, JUŽNA AFRIKA

Hvala biskupe, ali žao mi je, postoji nešto drugo što bih hteo da pitam. Ne shvatite me pogrešno, moj biskupe, vi ne možete da napravite mir sa nekim ko ne dođe kod vas i kaže vam šta je uradio. Imaćemo mir samo kada neko dođe i kaže: „Ovo sam uradio.“ Uradio sam ovo i ovo, i to i to. Ako oni ne dođu, ako mi ne znamo ko su oni, mi nećemo moći. Ali sada ću oprostiti nekome ko jeste. Ovo je cela istina, gospodine. Mi mislimo da će ljudi koji slušaju i ljudi koji dolaze na Komisiju biti takođe dirnuti. Njihova savest reći će im da ako oni žele oprostaj treba da dođu i razotkriju se da bi i oni dobili izlečenje koje dobijaju žrtve.

Iz izveštaja *Komisije za istinu i pomirenje*, 1998.

Pobeda pripada onome ko oprašta.
Joruba – Nigerija

Pravda

Važno je ne izjednačavati oprostaj sa pomirenjem. Put ka pomirenju zahteva više od kolektivnog pamćenja prošlosti i sposobnosti da se oprost. Pomirenje ne zahteva samo pojedinačnu, već i socijalnu pravdu. Ali šta podrazumevamo pod pravdom?

Ako pravdu vidimo kao odmazdu, osvetu za počinjeno, onda je teško videti kako insistiranje na pravdi nije kotradiktorno konceptu milosti, naročito amnestiji. Osveta je, ipak, ljudski odgovor, a prikrivanje besa iza želje za osvetom može da bude veoma štetno.

Tako postoji potreba da se izazovu ponašanja koja su prihvaćena u kulturi nasilja. Pojedinačni činovi osвете treba da budu zamenjeni podrškom za restorativnu pravdu – pravdu koja se fokusira na obnavljanje društvenih odnosa i pokušaje za igradnju takvog tipa društva koje oslikava vrednosti onih koji su propatili.

.....

NADBISKUP DESMOND TUTU – NAKON POSETE RUANDI

Mi moramo da prekinemo spiralu odmazde i protivodmazde. Rekao sam im u Kigaliju: „Ako se ne izdignete iznad pravde u formi tribunala, neće biti nade za Ruandu.“ Ispovedanje, oprostaj i pomirenje u životima nacija nisu samo prozirne religijske i duhovne stvari, nebulozne i nerealistične. One su praktične političke stvari.

Iz izveštaja *Komisije za istinu i pomirenje, 1998.*

.....

Društvena pravda takođe zahteva dublji pogled na nepravde prošlosti, ne samo one počinjene za vreme nasilja, već i one koje leže u osnovi, one koje su isprva doprinele izbijanju nasilja. To često zahteva opsežnu psihičku i socijalnu rekonstrukciju i može da uključi pravedniju redistribuciju resursa. Mnogi ljudi su

u prošlosti profitirali materijalno i moraće da se iznađu načini za kompenzaciju onima koji su patili. Potrebni su ujedinjeni naponi svih da bi se pobedile ove nepravde i da bi se postavili temelji na kojima će se graditi mir i pomirenje.

Pomirenje

Istraživanjem ova tri pojma – istina, milost i pravda – zajednica može da započne s procesom pomirenja.

Južnoafrička Komisija za istinu i pomirenje identifikovala je sledeće lekcije iz sopstvenog procesa hvatanja u koštac sa ovim pitanjima:

- Do pomirenja se ne dolazi lako. Ona zahteva istrajnost. Potrebno mu je vreme.

- Pomirenje se zasniva na poštovanju naše zajedničke ljudskosti.

- Pomirenje uključuje oblik restorativne pravde koja ne traži osvetu. Niti traži pomilovanje. Pri povratku počinioaca u društvo, potrebno je da se stvori životna sredina u kojoj on ili ona može da doprinese izgradnji demokratije, kulturi ljudskih prava i političkoj stabilnosti.

- Puno razotkrivanje istine i razumevanje zašto se nasilje dogodilo ohrabruju opraštanje.

- Jednako je važna spremnost da se prihvati odgovornost za prošla kršenja ljudskih prava. Pomirenje ne briše sećanja na prošlost: to je motivisano oblikom sećanja koji naglašava potrebu da se pamti bez iznurujućeg bola, gorčine, osвете, straha od krivice. Ono razume osnovnu važnost učenja iz prošlog nasilja i obeštećivanja za prošlo nasilje, radi naše zajedničke sadašnjosti i budućnosti naše dece.

- Nije nužno da pomirenje uključuje oprostaj. Ali ono uključuje minimum volje za koegzistenciju i rad na mirnom bavljenju stalnim razlikama.

*Em casa de
pobre sempre
cabe mais um.
U kući siromaha
uvek ima mesta
za još jednog.
Brazil*

- Pomirenje zahteva da svi Južnoafrikanci prihvate moralnu i političku odgovornost za negovanje kulture ljudskih prava i demokratije u okviru koje će se rešaviti politički i socio-ekonomski sukobi, na ozbiljan i nenasilan način.

- Pomirenje zahteva posvećivanje, naročito od strane onih koji su profitirali i nastavili da profitiraju na prošloj diskriminaciji, za transformisanje nepravednih nejednakosti i dehumanizujućeg siromaštva.

Kroz puno i aktivno učestvovanje što je moguće više ljudi u ovom procesu, može se početi sa izgradnjom mira – mira koji se izdiže iznad pukog odsustva nasilja – da bi se ostvario novi stil života i razmišljanja o drugima, isto kao i o našim odnosima.

.....

DULLAH OMAR,
U SVOM UVODU PROPISA ZA
POMIRENJE U PARLAMENTU

Gledajući u oči zver prošlosti, pitavši za oproštaj i primivši ga, i iskupivši se, zatvorimo vrata prošlosti – ne da bismo je zaboravili, već da joj ne dozvolimo da nas utamniči. Pomerimo se u svetlu budućnost novog oblika društva u kome su bitni ljudi, ne zbog bioloških nebitnosti ili drugih različitih atributa, već zato što su osobe beskrajne vrednosti stvorene po božjem liku. Neka društvo bude novo društvo – saosećajnije, brižnije, nežnije, više posvećeno davanju – zato što smo ostavili prošlost duboko podeljenog društva koje su karakterisali razdor, sukobi, neizmerna patnja i nepravda, i pomerimo se ka budućnosti zasnovanoj na zaštiti ljudskih prava i demokratije, na principima mirne koegzistencije i jednakih šansi za sve Južnoafrikance, bez obzira na boju rasu, klasu, veru ili pol.

Mir

Kultura mira sastoji se iz vrednosti, stavova i ponašanja zasnovanih na nenasilju i poštovanju osnovnih prava i sloboda svake osobe, kulturi mira. Moć ne raste iz cevi pištolja, već iz učešća, dijaloga i saradnje.

On odbija svaki oblik nasilja, uključujući rat i kulturu rata. Umesto dominacije i eksploatacije jakih nad slabima, kultura mira poštuje ekonomska i politička prava svih.

On predstavlja brižno društvo koje štiti prava slabih, kao što su deca, hendikepirani, stari i društveno onesposobljeni.

Pokret za kulturu mira je kao velika reka, hrani se iz različitih izvora – iz svake tradicije, kulture, jezika, religije i političke opcije; njegov cilj je svet u kome ove bogate različitosti žive zajedno u interkulturalnom razumevanju, toleranciji i solidarnosti.

Starac u selu u Mozambiku

Možete nam doneti kulturu rata avionom i humanitarnu pomoć kamionom, ali nam ne možete doneti kulturu mira, zato što je ona drvo duboko ukorenjeno u našoj zemlji.

.....

U kulturi mira, ljudi pretpostavljaju globalni ljudski identitet, koji ne zamenjuje naše identitete, već se gradi na njima, identitetima kao što su pol, porodica, zajednica, entička grupa ili nacionalnost. Tamo gde postoje suprotnosti među ovim identitetima, postoji posvećenost njihovom nenasilnom razrešavanju. Ona odbija svaku mržnju, ksenofobiju, rasizam i obeležavanje drugih kao neprijatelja.

Puno učestvovanje i osnaživanje žena neophodno je za razvoj kulture mira. Zapravo, neophodno je da sve grupe koje su marginalizovane u ranijim, tradicionalnim sistemima moći, budu uključene u ove procese.

*Izlečili su ranu
mog naroda
lako govoreći
"Mir, mir" kada
nije bilo mira.*

Biblija

Kultura mira ne može da bude nametnuta sa strane. To je proces koji raste iz uverenja i postupaka samih ljudi i različito se razvija u svakoj zemlji i regiji, zaviseći od njene istorije, kulture i tradicija.

Zaključak

Suočavanje sa posledicama nasilja zahteva mišljenje, analizu i vreme. Ne postoje magični odgovori ili brza rešenja. Svako od nas mora da pronađe sredstva i procese koji su najprikladniji za naše kontekste i da uključi druge u njihovo usavršavanje i primenjivanje.

Obezbeđivanjem energije i posvećenosti da se održe ovi procesi, i povezujući naše napore sa naporima drugih, možemo da krenemo putem koji će nas odvesti dalje od nasilja. Poglavlje 8 će se dalje baviti koracima koje treba da preduzmemo na tom putu.

6. RAD NA DRUŠTVENOJ STRUKTURI

Sažetak: Iz brojnog opsega mogućih aktivnosti za transformaciju konteksta i stavova vezanih za sukob, izdvajamo tri teme koje imaju univerzalnu primenu. To su:

1. Obrazovanje za pravdu i mir
2. Promocija učestvovanja u odlučivanju
3. Razvijanje dobrog sistema upravljanja

Uzimajući u obzir jedinstveni sastav svakog društva, davanje posebnih saveta pod ovim temama bilo bi neprikladno. Umesto toga, kao u svim prethodnim poglavljima, izdvojićemo neka suštinska pitanja u svakoj oblasti, razmeni ćemo neka gledišta sa gledištima naših kolega, i tamo gde je moguće, daćemo primere kako su to ljudi sproveli u delo. Nadamo se da će se ovo nadovezati na vaše iskustvo i uvećati ga.

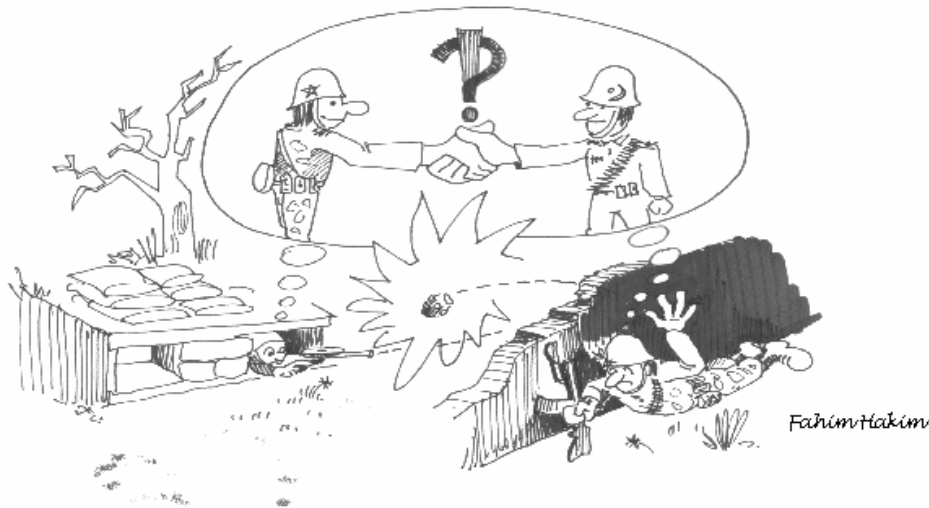
Uvod

U poglavljima 6 i 7 (WWC) prvo smo obradili postupke koji su se direktno odnosili na sukobe i dugoročne posledice nasilja. Takođe je od suštinske važnosti obratiti pažnju na mnoge aspekte koji mogu da budu u pozadini sukoba.

Ima puno komponentenata koje čine ozbiljan politički i društveni sukob, mnogo više nego što se može videti kroz ponašanje glavnih aktera. U Poglavlju 1 (WWC) pokazali smo da ispod površine leže koreni – ili dublja struktura – utisnuta u društvenu strukturu: istorija i društveni sistemi, podržani verovanjima, vrednostima i stavovima ljudi. Ovim dubokim strukturama treba se baviti odlučno i dugoročno, ako ne želimo ponavljanje faza otvorenog sukoba čiji intenzitet i čije nasilje varira. Termin "društvena struktura" ovde se koristi da bi učinio jasnijim strukture, procese i odnose među ljudima u društvu. Obuhvata elemente kao što su religija, rodna pripadnost, kultura, tradicija, civilno društvo, politički sistem, i ravnotežu moći i uticaja kojima raspolažu različiti sektori.

Rad na društvenoj strukturi zahtevaće dugoročnu posvećenost i mnogo strpljenja, zato što se stvari odvijaju polako sa neizbežnim preprekama na putu. Ipak, nagrade za vas i vašu organizaciju s jedne strane, i za šire društvo s druge, mogu da budu velike i trajne. Radićete na smanjivanju i okončanju patnje mnogih ljudi i osnažiti ih da žive u miru.

Gaba si sansa ng'uta sumagda. Svakog boli kada koplje probada.
Barabaig, Tanzania

Sl. 6.1

Obrazovanje za mir i pravdu

U Povelji Ujedinjenih nacija navedeno je da pošto ratovi započinju u "glavama ljudi", u glavama ljudi mir mora da bude kreiran. U većini slučajeva, obrazovanje ukazuje na nasilje i nepravdu kao životne činjenice. Većina udžbenika istorije opisuje bitke i pobjede jedne nacije nad drugom, a puno njih slavi vojsku svoje zemlje.

Masovni mediji redovno bombarduju ljude informacijama o ratovima i zločinima, tako da oni postaju neosetljivi na činjenicu da stvari mogu da budu drugačije. Moć medija pokazala se u mnogim skorašnjim sukobima. U Ruandi 1994, na primer, radio Mille Collines huškao je Hutu populaciju da ubija svoje komšije Tutsije, sa zastrašujućim rezultatima.

Cilj Obrazovanja za mir jeste da se ljudima pomogne da uvide da imaju slobodu izbora – da je moguće da svi živimo u saglasju jedni s drugima i sa planetom.

Jedinstveno je po tome jer gleda u budućnost i pita: "Šta će se desiti ako nastavimo ovako?" i "Kako možemo da izgradimo bolji svet?" Prioritet mu je razvijanje stavova samopoštovanja, tolerancije, empatije, pravde i poštenja. Poziva ljude da postanu aktivni učesnici u svom svetu, a ne samo pasivni posmatrači.

Obrazovanje za mir možemo da posmatramo na dva načina:

- Kao dugoročni, široko zasnovan program koji se fokusira na važne probleme i trendove u društvu i promoviše, najviše kroz škole i fakultete, ono što smo u Poglavlju 1¹⁴ nazvali pozitivnim mirom.
- Kao aktivnost koja se više fokusira na rešavanje ili prevenciju društvenih sukoba.

Obrazovanje za mir je aktivnost pogodna i za decu i za odrasle, i u formalnom i u neformalnom okruženju, gde god se ljudi okupljaju da rade i uče. U smislu sadržaja i posebnih aktivnosti koje treba sprovesti, dva načina rada koja su gore opisana često se pojavljuju odvojeno, iako su u stvarnosti blisko povezani.

Postoje drugi programi obrazovanja sa temom analize sukoba koji imaju tendenciju da se fokusiraju na neku posebnu dimenziju mira: na primer, obrazovanje za ljudska prava ili obrazovanje za demokratiju. Često se organizuju za određene grupe kao što su vojnici, policija, čuvari u zatvoru, ili su povezani sa posebnim aktivnostima kao što je obrazovanje ljudi o njihovim demokratskim pravima i odgovornostima pre izbora.

FORMALNO MIROVNO OBRAZOVANJE

Kao školski predmet, mir može da se proučava u okviru drugih oblasti, uključujući i:

- ✓ VERONAUKU (npr. proučavajući verske poruke o miru)
- ✓ ISTORIJU (npr. kroz upoznavanje sa važnim primerima nenasilja i izgradnje mira)
- ✓ GEOGRAFIJU (npr. kroz razgovor o predrasudama i ilustrovanjem međusobne povezanosti ljudi)
- ✓ NAUKU: (npr. postavljanjem pitanja o ljudskim potrebama i odgovornosti naučnika)
- ✓ KNIŽEVNOST (npr. čitanjem i analizom literature na temu mira i sukoba)

*Mirotvorac
prima dve
trećine udarca.
Crna Gora*

¹⁴ Vidi WWC (nap. prev.)

Neki univerziteti imaju specijalističke studije koje se bave mirom i sukobima. Na studijama se analiziraju zajedničke karakteristike sukoba na različitim nivoima, od ličnog do međunarodnog, i proučavaju modeli intervencije. Kroz rad na boljem razumevanju ovih tema, mirovni edukatori sa ovih studija, u saradnji sa trenerima, počinju da uvrstavaju analize do kojih su došli u svojoj predavačkoj praksi i dijaloškom procesu. Na taj način, oni doprinose da bude više mira u svetu. Mirovno obrazovanje ima za cilj da menja stavove i ponašanja da bi se postigla bolja saradnja i mirno rešavanje sukoba. Ono može da se realizuje kako u društvima u kojima već postoji nasilje, tako i u onima

gde nasilje predstavlja samo pretnju, kao što je ilustrovano na prvom primeru dole. Ima mnogo načina na koje se mirovno obrazovanje realizuje u različitim delovima sveta, u formalnom i neformalnom sektoru, sa decom i odraslima. Ono je najuspešnije kada se sadržaj i metode razvijaju na osnovu lokalnih potreba i kao odgovor na zajednički identifikovane probleme, kao što je prikazano u drugom primeru dole. Na slici 8.1, prikazan je model britanskog projekta „World Studies“ („Svetske studije“) koji je realizovan 1980. godine. Od tada je prihvaćen u mnogim zemljama i koristi tradicije iz mnogih delova sveta. Ono što sledi razrada je ciljeva „Svetskih studija“ prikazana kroz dijagram, koji isto tako može poslužiti i kao opšti pregled programa formalnog mirovnog obrazovanja.

MIROVNO OBRAZOVANJE U PRAKSI - DVA PRIMERA

PROJEKAT U ALSTERU (ULSTER)

Od predstavnika „Ulster Peace Project“ („Mirovni projekat Alstera“) zatraženo je da odu u Ugandu i sretnu se sa lokalnim nastavnicima. Pošto se u toj zemlji dvadeset godina odvijalo brutalno nasilje, nastavnici su bili zabrinuti da deca koja žive tamo ne poznaju druge metode za rešavanje sukoba osim nasilja. Projektni tim je pokazao metode mirovnog obrazovanja koje su razvili u Severnoj Irskoj. Nastavnici su sa entuzijazmom usvojili metode i osnovali Jamii ya Kupatanisha (ugandansko Društvo za pomirenje), koje i nakon dvanaest godina još uvek organizuje redovne treninge. Ovaj projekat je takođe bio predstavljen u Belorusiji, bivšoj republici Sovjetskog Saveza, koja nije imala problem otvorenog političkog nasilja. Ipak, nastavnici su usvojili neke ideje sa velikim entuzijazmom. Kada su ih pitali zašto misle da su te ideje vredne, nastavnici su izjavili:

„Sedamdeset godina su nas učili da se ne odupiremo sistemu. Na svako pitanje postojao je samo jedan pravi odgovor i nalazio se negde u udžbeniku. Sada znamo da ti odgovori nisu bili tačni, ali ne znamo kako da učimo našu decu da misle svojom glavom. Kada smo videli da vi [projekat] uspevate da osmogodišnjake i devetogodišnjake naučite da saraduju i rešavaju probleme zajedno, znali smo da je ovo način na koji i mi možemo da učimo decu.“

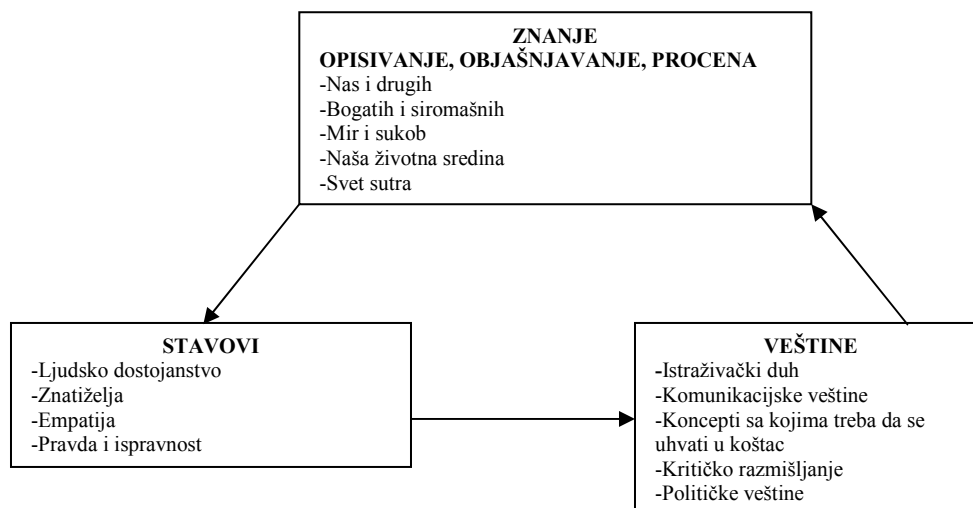
Iz eseja John Lampena „Peace education: an introduction“, Velika Britanija, 1994.

ORGANIZACIJA U PALESTINI

Organizacija „Pathways Into Reconciliation“ („Putevi pomirenja“) iz Palestine razvila je program mirovnog obrazovanja koji je uključivao i koncipiranje formalnog nastavnog plana i programa. Tri tima za izradu plana, izraelski, palestinski i jordanski, sreli su se kako bi razvili zajednički program mirovnog obrazovanja. Njihov cilj je bio da uvrste vrednosti o kojima su se dogovorili (ljudska prava, demokratija, pluralizam), sadržaj (različita viđenja istorije sukoba) i veštine (slušanje sa saosećajnošću, a ne donošenje sudova). Proučavali su postojeće nastavne planove i programe Ministarstava prosvete svake od ove tri zemlje i razvili načine kako da se ove vrednosti, sadržaj i veštine, pažljivo uvedu, uvažavajući različite kulture.

Timovi su se fokusirali na književnost, istoriju, građansko vaspitanje, sociologiju. Nakon dvogodišnjeg uvođenja programa, šesnaest izraelsko-jevrejskih, izraelsko-arapskih i palestinskih škola počelo je koristiti mirovno obrazovanje u nastavnom planu i programu, a 2000 učenika je pohađalo nastavu (od ukupnog broja učenika polovina su bili Palestinci, a polovina Izraelci).

SLIKA 6.2: CILJEVI SVETSKIH STUDIJA

ZNANJE

- **Mi i drugi:** učenici treba da poznaju društvo u kojem žive i kulturu kojoj pripadaju, kao i svoju ulogu u njima. Treba takođe da su upoznati i sa drugim društvima i kulturama, kao i manjinama koje žive u njihovom društvu. Treba da razumeju prirodu međusobne povezanosti, i ekonomske i kulturne uticaje (kako korisne, tako i štetne) koje neka druga kultura može da izvrši na njihovu kulturu.
- **Bogati i siromašni:** učenici treba da znaju da postoji velika nejednakost u podeli dobara i moći na svetu, između i unutar drugih zemalja, kao i unutar njihove vlastite zemlje. Treba da razumeju zašto takve nejednakosti postoje i da znaju kakvi napori se čine da se one smanje.
- **Mir i sukob:** učenici treba da imaju znanja o savremenim sukobima, onima o kojima pišu novine, kao i o sukobima iz ne tako davne prošlosti. Treba da su upoznati sa pokušajima da se razreše ti sukobi, a takođe i sa različitim načinima na koje se rešavaju svakodnevni sukobi.
- **Naša životna sredina:** učenici moraju da znaju osnove geografije, istorije i ekologije naše planete. Treba da razumeju međusobnu povezanost ljudi i planete i da budu upoznati sa merama koje se preduzimaju da se zaštiti životna sredina, kako na lokalnom, tako i na globalnom planu.
- **Svet sutra:** učenici moraju da istražuju i da imaju predstavu o tome kako će da izgleda budućnost, ne samo na ličnom, lokalnom i državnom planu, nego i u čitavom svetu. Treba takođe da su svesni načina na koje mogu da deluju i utiču na budućnost.

STAVOVI

- **Ljudsko dostojanstvo:** učenici treba da su svesni svoje vrednosti kao pojedinaca, kao i vrednosti drugih ljudi, vrednosti koje su karakteristične za njihovo društveno, kulturno i porodično okruženje.
- **Znatiželja:** učenici treba da su zainteresovani da saznaju više o temama koje se tiču života u multikulturalnoj zajednici i međusobno povezanom svetu.
- **Poštovanje drugih kultura:** učenici treba da su spremni da saznaju o onim aspektima drugih kultura koje su za njih vredne i iz kojih mogu štošta da nauče.
- **Empatija:** učenici treba da se trude da predvide osećanja i stavove drugih ljudi, posebno onih koji dolaze iz drugih kultura i različitih situacija.
- **Pravda i ispravnost:** učenici treba da vrednuju istinske demokratske principe i procese na lokalnom, državnom i međunarodnom nivou i treba da budu spremni da rade na stvaranju pravednijeg sveta.

VEŠTINE

- **Istraživački duh:** učenici treba da imaju sposobnost da saznaju i zabeleže informacije o svetskim problemima iz različitih izvora, uključujući stampane i audiovizualne medije. Do potrebnih informacija mogu da dođu i tako što će intervjuisati ljudi.
- **Komunikacijske veštine:** učenici treba da imaju sposobnost da opišu i objasne svoje ideje o svetu na različite načine: u pisanoj formi, kroz razgovor sa različitim ljudima (uključujući pripadnike drugih grupa i kultura) i kroz razne umetničke forme.
- **Koncepti sa kojima treba da se uhvati u koštac:** učenici treba da razumeju osnovne koncepte društava u svetu, da koriste te koncepte kako bi napravili generalne analize, a zatim ih opravdali i isprobali.
- **Kritičko razmišljanje:** učenici treba da su sposobni da se suoče sa problemima otvoreno i kritički i da menjaju svoje stavove/ideje nakon što saznaju/nauče više.
- **Političke veštine:** učenici treba da razviju sposobnost da utiču na političare na lokalnom, državnom i međunarodnom nivou.

Ovaj model „Svetskih studija“ pokazuje kako, šire gledano, programi o mirovnom obrazovanju mogu da budu osmišljeni. Model ima za cilj da se promovira pozitivni mir na način koji smo opisali. Interesantna i neobična karakteristika ovog modela jeste to što on gleda ka budućnosti, postavljajući pitanja kojima se učenici pozivaju da razmišljaju o scenarijima za budućnost i o budućnosti kakvu bi želeli za sebe.

Projekat „Svetskih studija“ se takođe isprepleo sa nastavnim planom i programom; imao je za cilj da se ove teme i predmeti integrišu u sve predmete obuhvaćene nastavnim planom. Retko se događalo, a i dalje je to redak slučaj, da se mirovno obrazovanje izučava kao poseban predmet. Važno je da se napomene zašto se ovaj projekat zvao „Svetske studije“, a ne „Mirovno obrazovanje“. Često nije preporučivo da se koristi termin „mirovno

obrazovanje“ zato što može da izazove neželjeno političko interesovanje. U ovom slučaju, britanska vlada je napadala mirovno obrazovanje kao nepatriotsko i nameravala je da zabrani aktivnosti vezane za njega.

NEFORMALNO MIROVNO OBRAZOVANJE

Škole i univerziteti nisu jedina mesta na kojima ljudi uče. Nedostatak školskog sistema je u tome što on često stavlja naglasak na sticanje znanja kako bi se postigao uspeh na ispitima, a zanemaruje praktičnu primenu. Mnogi oblici mirovnog obrazovanja odvijaju se u neformalnom okruženju, na mestima gde ljudi rade ili se odmaraju. Isto kao i u školama, neformalno mirovno obrazovanje prvenstveno se bavi stavovima i ima za cilj da ostvari direktan uticaj na ponašanje osoba. Da bi se mirovno obrazovanje lagodnije odvijalo kako u formalnom, tako i u neformalnom okruženju, važno je ostvariti relaksiraniju atmosferu od one koja je uobičajena između predavača i učenika. Atmosfera mora biti iskrena i ohrabrujuća kako bi ljudi osećali spremnost da se upuste u težak zadatak i analiziraju probleme koji su im važni, kako bi bili spremni da razmisle o svom ponašanju i stavovima i pronađu alternativna rešenja za budućnost.

Mirovno obrazovanje može da pomogne ljudima da postanu svesni pristrasnosti i predrasuda koje nose u sebi i koje su prisutne u njihovom društvu. Na primer, u mnogim kulturama kada grupa dobije zadatak da brzo nabroji imena slavni ljudi, vrlo brzo postane jasno da je samo mali broj njih predložio žene ili crnce. Ili, ako učesnici u grupi dobiju zadatak da brzo, ne „cenzurišući“ svoje misli, odgovore na pitanja u kojima se pominju marginalizovane grupe (npr. homoseksualci, invalidi ili Romi), postoji tendencija da odgovori budu sve negativniji, kao i da se pominju ideje za koje bi grupa, da je u nekom drugom okruženju, tvrdila da ih ne zastupa i ne veruje u njih.

Razlog za ovakve stavove u društvu je taj da smo svi mi uslovljeni informacijama koje dobijamo iz kulture koja nas okružuje. Prvi korak u suprostavljanju ovim šablonima jeste da ih postanemo svesni.

Drugi korak bi bio da se saslušaju ljudi koji su obeleženi na neki način i da oni opišu kako ih

je nekada bio povređen zbog nečije predrasude, bilo da se radi o našem polu, društvenoj klasi, rasi, fizičkom izgledu, profesiji ili čak pozitivnim ličnim kvalitetima (u školi su žrtve takvih predrasuda pametni učenici).

Kritika upućena savremenom mirovnom obrazovanju, formalnom i neformalnom, odnosi se na to da se ono previše oslanja na učenje ljudi da budu bolji jedni prema drugima. Mnogi edukatori uviđaju da mirovno obrazovanje treba da se fokusira na izgradnju „kulture otpora“, da treba da se bori se protiv negativne propagande koja stiže iz medija i vlada, protiv sve prisutnijeg otvorenog nasilja u društvu i protiv manipulacije moćnijih grupa. Kada pripadnici različitih grupa nabrajaju stvari koje nikad ne bi voleli da su čuli, a rečene su ili učinjene protiv grupe kojoj pripadaju, možda će takođe otkriti koliko mnogo sličnosti ima između tih grupa. Na taj način će se stvoriti snažno osećanje razumevanja i solidarnosti među njima. Mirovno obrazovanje može da se bavi važnim problemima, kao što je gore pomenuto, i da bude koncipirano na bezbroj načina. Može da bude u obliku radionice, treninga ili javne kampanje. Međutim, mogućnosti su mnogo veće.

Na geografski malom prostoru zapadnog Balkana, lokalni konteksti su specifični i svaki od njih zahteva pažljivu procenu lokalnih potreba i pristupa u kreiranju programa mirovnog obrazovanja. Važno je uzeti u obzir to da se pojedini programi realizuju u zajednicama koje su bile zahvaćene ratovima 1990-ih i u etnički mešovitim sredinama za koje se smatra da su potencijalne zone međuetničkih tenzija. Nansen Dijalog Mreža, sa devet Nansen Dijalog Centara koji deluju na prostoru bivše Jugoslavije, realizuje regionalne projekte koji doprinose jačanju veza između nastavnika, mirovnih edukatora, učenika, lokalnih političara i predstavnika ministarstava prosvete, kao i jačanju prekogranične saradnje.

Kao rezultat tih napora, programi mirovnog obrazovanja u nekim delovima regiona dobili su i zvaničnu podršku i odobrenje da se uvrste u školske nastavne

planove. Na primer, u nekim školama u Bujanovcu, na jugu Srbije "Medijacija u školama" postala je vannastavna aktivnost koja je u sastavu Godišnjeg plana škole. U ovom slučaju, to se ostvarilo na inicijativu i uz podršku nastavnika i direktora škola koji su prošli edukativne treninge o dijaloškim i pregovaračkim veštinama u organizaciji Nansen Dijalog Centra Srbija, uz korišćenje materijala GTZ-a u Srbiji.

Saradnja sa političarima i ministarstvima prosvete ostvaruje se u raznim delovima regiona (npr. Srbija, Makedonija, Hrvatska) tako što predstavnici lokalnih vlasti i raznih institucija podržavaju mirovne projekte ili aktivno učestvuju u njima.

ŠTA TI MOŽEŠ DA URADIŠ?

Mirovno obrazovanje je moguće polje delovanja za mnoge ljude. Male i velike aktivnosti mogu da imaju iznenađujuće rezultate na osveščivanje javnosti. Bilo da radite individualno ili u okviru neke organizacije, treba da odlučite koliko vremena i resursa možete da posvetite ovoj oblasti. Ovo je oblast u kojoj svako može da uradi nešto. Tabela 8.1 ukazuje na neke opcije. Primeri u ovoj tabeli pomoći će vam da razmislite o raznim mogućnostima. Dobar savet bi bio da počnete s malim aktivnostima, koristeći resurse i energiju koju vi i vaše kolege imate. Vredi upamtiti sledeće: kada razmišljate koju vrstu akcije da preduzmete, izuzetno je važno da uradite procenu potreba u određenoj situaciji na samom početku. Cilj aktivnosti koju rešite da preduzmete treba da bude odgovor na te potrebe. U isto vreme, važno je da se prihvati da vi i vaša organizacija imate potrebe i interese (pogledaj Luk, str 27) i da oni mogu da budu motivacioni faktor tokom preduzimanja aktivnosti. Međutim, i dalje treba da budete pažljivi i stavite interese situacije ispred sopstvenih interesa.

Promovisanje učešća ljudi u procesu donošenja odluka

Učestvovanje je opšte prihvaćen princip razvoja: ljudi treba da budu uključeni u proces donošenja odluka koje imaju uticaja na njih. Zašto? Zato što to vodi donošenju boljih odluka, motiviše ljude i jednostavno zato što je pravično. Argumenti za učešće postaju jasniji kada učešće izostane, npr. tokom humanitarnih programa. Kada se sadržaj i količina hitne humanitarne pomoći određuje bez konsultacija sa ljudima

TABELA 6.1: MIROVNO OBRAZOVANJE – RESURSI

DUGOROČNI	VISOK NIVO RESURSA	NIZAK NIVO RESURSA
	<i>Dugoročni programi formalnog mirovnog obrazovanja koji imaju za cilj održivu izgradnju mira</i>	<i>Dugoročni programi formalnog mirovnog obrazovanja koji imaju za cilj održivu izgradnju mira</i>
	<i>(npr. nastavni plan i program za škole i univerzitete, radio/TV programi o pravdi i mirovnim temama, studije o miru u sukobima, website/baza podataka na internetu)</i>	<i>(npr. razgovor sa lokalnim grupama o miru i pravdi, jednostavne publikacije o miru i pravdi namenjene školama, kampanje za podizanje svesti/festivali, javni seminari o miru)</i>
KRATKOROČNI	Kratkoročni programi formalnog/neformalnog mirovnog obrazovanja koji imaju za cilj direktan rad na pitanjima mira i pravde	Kratkoročni programi neformalnog mirovnog obrazovanja koji su direktno zainteresovani za pitanja mira i pravde
	<i>(npr. trening iz medijacije za nastavnike i učenike, kursevi o veštinama upravljanja sukobima za radnike koji se bave mirovnim inicijativama i pravdom, međunarodne kampanje za podizanje svesti, trening za one koji nadgledaju mirovne procese, programi mirovnog obrazovanja o zaštiti ljudskih prava)</i>	<i>(npr. održavanje javnih skupova ili javni pozivi za mir/pitanja pravde, štampanje postera o miru/pravdi, pisanje pisama političarima o kršenjima ljudskih prava, trening o veštinama pregovaranja za lidere u zajednicama u konfliktnim situacijama)</i>

koji su ugroženi, šteta može lako biti naneta nenamerno. Čisto tehnički pristup zadovoljenju potreba zajednice tokom hitne humanitarne intervencije može da zanemari činjenicu da žene najčešće imaju najveće potrebe, pošto obično nose odgovornost za vođenje skloništa, za hranu, kao i za zdravstvenu zaštitu i zaštitu dece. To takođe može da da dodatnu moć muškarcima i oduzme tradicionalni autoritet od žena. Često se tokom hitnih humanitarnih intervencija dešava da zdravstvena zaštita bude obezbeđena samo za trudnice i majke doilje, čak i ako je medicinska pomoć potrebna svim ženama, muškarcima i deci zbog fizičkih povreda ili iz drugih razloga

narušenog zdravlja. Žene mogu biti u opasnosti od fizičkog zlostavljanja ili silovanja, posebno ako je sklonište loše i sanitarne prostorije daleko od sigurnog i osvetljenog dela. Muškarci mogu da imaju svojih problema u vezi gubljenja svoje uloge i moći upravljanja sopstvenim životom. Izuzetno je važno da se razgovora sa svima na koje pomoć može da utiče da bi se obezbedio najadekvatniji program i da se ne bi dalje oslabili muškarci i žene koji su već puno toga izgubili. Ljudi koji se nalaze u neprijatnoj, opasnoj situaciji moraju da budu uključeni u proces rešavanja da bi učestvovali u aktivnostima koje se preuzimaju i da bi ih doživljavali kao svoje. Oni će to ionako morati da rade vrlo brzo pošto prestane da stiže hitna humanitarna pomoć.

MIR I UČEŠĆE LJUDI

Jedan od razloga zašto su dobro vođene grupe i organizacije dugoročno uspešne jeste to što se svi pojedinci osećaju kao deo celine i sistema. Postoji osećaj pripadnosti i posedništva (posedovanja). Ljudi osećaju zajedničku odgovornost za svoje kolege i veruju da rade za zajedničku budućnost.

Kada govorimo o društvu u kome vlada pozitivni mir, mi pretpostavljamo da su ljudi u tom društvu dovoljno osnaženi za aktivno učešće u procesu odlučivanja. Nasuprot tome, gde prevladava negativni mir i potlačivanje, ljudi su obično pasivni i nemaju interesa da ostvaruju društvene i političke uloge.

Na sukobima može da se radi na kreativan način i oni mogu da se reše konstruktivno u društvima gde je nivo učešća visok, gde postoje kanali za izražavanje nezadovoljstava i mehanizmi za rešavanje nesporazuma i postizanje konsenzusa. U društvima u kojima svi delovi zajednice imaju pravo glasa: stari i mladi, zaposleni i nezaposleni, ljudi sa posebnim potrebama, bogati i siromašni.

Oružani sukobi ozbiljno narušavaju sposobnost ljudi da učestvuju u pozitivnim procesima donošenja odluka, dok u postkonfliktnim situacijama ima velikih mogućnosti za proširenje baze procesa odlučivanja. Na primer, u vladi koja je došla na vlast uz pomoć rata nećete naći pravu društvenu reprezentativnost. Ono što je čak i važnije, osim sistema na makro ili na nacionalnom nivou, institucije i mehanizmi vlasti na lokalnom nivou obično su narušeni ili uništeni. Rezultat toga je da se ljudi koji su već dosta propatili u ratu ne osećaju sposobnim da učestvuju u procesu obnavljanja društva. S obzirom na to, osnaživanje učešća ljudi u postkonfliktnim društvima izuzetno je važno, ukoliko društvo zaista teži održivom miru.

[..] Šire gledano, različite vrste odnosa moguće je ostvariti između predstavnika lokalne zajednice i vlasti na nacionalnom nivou. Ukoliko se učešće i osnaživanje obavi na najbolji mogući način, koji uključuje sve aktore, onda rezultat nije potpuna nezavisnost lokalne zajednice od

vlade, već prava saradnja u okviru moderne države. Radeći na procesu jačanja institucija i njihovih mandata, ljudi na taj način rade za dobrobit ljudi, a ne za dobrobit samih institucija.

ŠTA TI MOŽEŠ DA URADIŠ?

Ohrabrujuće je to što se sve više prihvata vrednost razvoja zasnovanog na potrebama i učešću ljudi. Iako ovo ne znači da se principi razvoja primenjuju na međunarodnom nivou, univerzalno prepoznavanje da razvoj nije moguć bez direktnog uključivanja ljudi važna je vrednost i ono može da izazove revolucionarne efekte, ukoliko bude postalo realnost na terenu. Na taj način, usvajajući principe razvoja, projekti Svetske banke i drugih međunarodnih institucija mogu da budu prilagodjeni tako da služe zadovoljenju pravih potreba ljudi širom sveta.

Jasno je da pravi razvoj može da osnaži ljude. S obzirom na to, ako ste vi deo nekog sistema pomoći i razvoja za određenu oblast, imaćete puno mogućnosti da pomognete ljudima da se oporave od konflikta i takođe da pomognete institucijama da se razviju, a to će omogućiti ljudima da učestvuju u donošenju odluka važnih za njihov život.

Ne postoji recept po kome bi se promovisalo učešće. To se može obaviti kroz bilo koju vrstu rada ili projekta, tako što se prepoznaju potencijali kod muškaraca i žena, i tako što se promovišu strukture koje dozvoljavaju ljudima da nadju odgovore na svoje probleme. Mir treba da se kreira sa ljudima, a ne za ljude. Ovo je ključ za održivost mira na duži vremenski period.

Dobar sistem upravljanja

Kombinacija institucija, zakona, procedura i normi koje dozvoljavaju ljudima da izraze svoje brige i bore se za svoje interese, u okviru predvidljivog i relativno pravičnog konteksta, stvara osnovu za dobar sistem upravljanja. Efikasna administracija javnih službi je dodatni element. Čitavo "preduzeće" dobrog sistema upravljanja u osnovi se zasniva na legitimnoj upotrebi moći. Vlast mora da bude sankcionisana uz saglasnost onih kojima se vlada.

RAZVIJANJE DOBROG SISTEMA UPRAVLJANJA

Sistem upravljanja se ovde odnosi na nekoliko nivoa moći. Postoji nivo međunarodnog sistema upravljanja od strane organizacija kao što su

NATO i UN, zatim nacionalni nivo koji se sastoji od nacionalnih vlada širom sveta i lokalni nivo u koji su uključene lokalne i pokrajinske vlade.

Društva u kojima su visoko razvijeni procesi i strukture u kojima je vlast legitimna, društva su sa mehanizmima za rad na konfliktima kada se oni pojave, i sa dovoljno jakim društvenom strukturom koja može da ohrabri neslaganje, a da osudi svađu. Društva u kojima se ljudi ne slažu oko struktura i procesa donošenja odluka imaju veliki broj sukoba, često izraženih kroz nasilje (delimično zato što postoji strah od neslaganja i zato se ono suzbija). Drugim rečima, društva sa dobrim sistemom upravljanja treba da budu sposobna da se konstruktivno odnose prema sukobima, tako da se na osnovne uzroke utiče bez pribegavanja nasilju.

Ne postoje pravila koja bi nam rekla kojim redom da "napadnemo" ove probleme. Ukoliko je vaše društvo nestabilno: ako se osporavaju rezultati izbora, ako često ima pokušaja da se sruši vlada, ako se dešavaju stalni incidenti i nasilni sukobi na svim nivoima, ako ima puno spornih zakona ili neusaglašenih zakonskih sistema, ako su prisutne jake društvene podela koje se ogledaju u političkoj polarizaciji – onda može da bude teško da se odrede prioriteta. Može da se desi da javna kampanja za jačanje legitimnosti vlade bude preuranjena ako bude pokrenuta pre nego što predstavnici budu legitimno izabrani, pre nego što preuzmu odgovornost. Rad na poboljšanju pravnog sistema može da bude besmislen ukoliko se obavlja pre nego što se zaustavi nasilje.

Kako može određena zajednica da se ubedi da prihvati državu, ako ona (zajednica) nema nikakav pristup moći ni resursima? Iskustvo nam govori da je važno da se radi na svim problemima, kojim god redom je moguće, jer će svi problemi morati da se reše da bi se situacija popravila.

A ukoliko već imate dovoljno dobru vladu i nivo prihvatanja, i dalje je važno da radite na poboljšanju istih – da bi se izbegle moguće krize vladavine.

DOBAR SISTEM UPRAVLJANJA, DRUŠTVENA STRUKTURA I SUKOB

Već smo napomenuli da sukob, ukoliko je na bilo koji način nešto više od obične rasprave, uglavnom nije rezultat izolovane akcije ili događaja. Glavni uzroci se nalaze u društvenom, kulturnom i političkom sastavu određenog društva, kao i u raznim društvenim procesima. To je slučaj čak i kod naizgled nevažnih slučajeva, onih koji posmatraču deluju trivijalno.

PRIMER

Osamnaestogodišnji mladić pokušava da uđe u pretrpan autobus. Već je bio iznerviran u bolnici jer je shvatio da jedan od njegovih roditelja ne dobija adekvatnu medicinsku pomoć. A onda se našao u situaciji da ga je sredovečni čovek na grub način gurnuo izlazeći iz autobusa. Taj čovek je delovao toliko odsutno čak nije ni primetio šta je uradio. Mladić je opsovao i odgurnuo čoveka. Čovek se naljutio zbog načina na koji ga je mladić gledao. Po njemu, on spada među one mlade ljude koji ne poštuju starije. Onda su njih dvojica počeli da razmenjuju optužbe i situacija se prilično zakuvala, preteći da se otme kontroli. Posmatrači su počeli da se opredeljuju za jednu od strana...

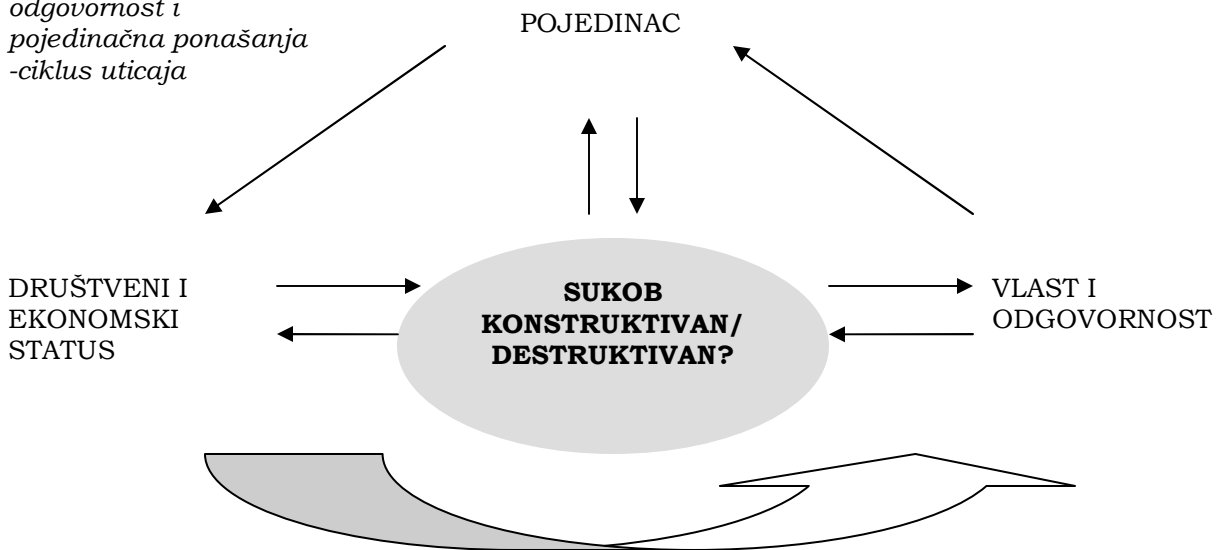

Gore navedeni primer može da deluje kao jednostavna slučajnost, kao svakodnevni incident koji se desio bez posebnog razloga. Međutim, ako ga detaljnije istražimo, možemo da otkrijemo da to nije tako. Nedovoljno autobusa u gradskom prevozu, loše bolnice, čovekova mala plata, nedovoljno radnih mesta za mlade – svi ovi faktori mogli su da imaju uticaja na incident. Uz to, loše komunikacijske veštine i neadekvatno viđenje sebe i svojih postupaka mogli su da dovedu do toga da sukob postane nasilan i da se u njega uključi još ljudi.

Način na koji se društvo vodi i društvena vladavina važni su faktori koji određuju pojedinačno ponašanje i lične stavove. Zauzvrat, stavovi pojedinaca utiču na društvene institucije i na ponašanje uopšte, i utiču na proces odlučivanja i usvajanja normi, kao i na njihovu primenu. To je u stvari krug uticaja u svim pravcima.

Sl. 6.3 prikazuje sukob kao stalnu realnost na koju utiču tri društvene komponente: pojedinac, društvo i sistem koji vlada u tom društvu i određuje odnose pojedinaca koji u njemu žive.

Sl. 6.3: Društvena odgovornost i pojedinačna ponašanja -ciklus uticaja

Sukob može da bude ili konstruktivan ili destruktivan, a to zavisi od načina na koji se prema njemu ljudi odnose. Ukoliko postoje efektni i opšteprihvaćeni mehanizmi za izražavanje i razmenu mišljenja i težnji, promena može da se odigra na miran način, tako što će se svi interesi uzeti u obzir. Tamo gde su kanali komunikacije blokirani i pripadnici jedne određene grupe smatraju da je njihova zajednica u sukobu sa drugima, mnogo je verovatnije da će doći do frustracija i nasilja.

upravljaju i budu struktuisane tako da se na efektan način razrešavaju sukobi u okviru samih institucija i društva u kojem one rade.

- **Koji aspekti vladavine u vašoj situaciji sada mogu da izazovu frustracije i možda čak i nasilje?**
- **Da li se radi na tome da se predupredi takva situacija?**

Rad na poboljšanju sistema upravljanja u jednom društvu uključuje sve nivoe i sektore. Tu spadaju i inicijative za promovisanje efektnih političkih struktura, ali i drugi društveni aspekti. Cilj je da se poboljšaju kapaciteti političkih, ekonomskih i socijalnih struktura, tako da se na osnovne potrebe stanovništva odgovori na pravi način. Deo ovog procesa je i da se institucijama omogući da

7. PROGRAM VRŠNJAČKE MEDIJACIJE U ŠKOLI

– uloga, značaj, prednosti i prepreke u realizaciji programa –

Nataša Stojanović

Uvod

Poslednjih godina u škole se uvode različite vrste interventnih programa, koji pre svega imaju za cilj jačanje vaspitne uloge škole kroz osnaživanje dece različitog školskog uzrasta u savladavanju veština za uspostavljanje skladnih socijalnih odnosa. Ovakvi programi se bave konfliktima koji izbijaju između dve i više osoba u svakodnevnom, pre svega školskom funkcionisanju. Konflikt se posmatra kao pojava koja nužno postoji u socijalnim odnosima i u sebi nosi konstruktivni potencijal, i koji tako posmatran može biti izvor promene i razvoja. Dakle, interventni programi omogućavaju učenicima da sukob, svađu dožive i shvate kao dragoceno iskustvo kroz koje stiču važna saznanja o sebi i drugima, i da sva stečena znanja i veštine mogu da uklope u repertoar svakodnevnog ponašanja.

Bavljenje konfliktima na ovaj način omogućava, pre svega, rad na sebi, putem prepoznavanja sopstvenih potreba i jačanja samopoštovanja i poverenja u sebe, ali u isto vreme i prihvatanje postojanja druge strane i legitimeteta njenih potreba i zahteva. Uvažavanje i sebe i potreba druge strane vodi ka rešavanju konflikta, tj. pronalaženju prihvatljivog rešenja za obe strane, što upravo i jeste konstruktivni, razvojni potencijal konflikta koji vodi jačanju socijalne odgovornosti mladih.

Dakle, ovi programi imaju pre svega preventivnu ulogu u uspostavljanju drugačije atmosfere u školi; (u) boljem međusobnom razumevanju i prihvatanju i jačanju jezika nenasilne komunikacije. Program vršnjačke medijacije ide i korak dalje, tako što nudi veštine rešavanja konflikta kada do njega dođe.

Kroz jasno definisane korake u medijaciji-posredovanju u konfliktu, mladi pored razumevanja pozicija i potreba i jedne i druge strane, uz redefinisane međusobnih odnosa u toku samog procesa vođenja medijacije, stiču i konkretne veštine koje vode ka donošenju (pronalaženju) rešenja sukoba.

Posmatrano kroz praktičan rad u školi, vršnjačka medijacija ima u tom smislu prednost u odnosu na druge programe, jer svakodnevne školske sukobe i svađe vodi kroz jasno definisane faze do konkretnog i ostvarivog rešenja koje prihvataju svi u sukobu. Ova dodatna dimenzija *Programa* jača poverenje mladih u prihvatanje drugačijeg, nenasilnog rešavanja konflikata, jer je rešenje moguće i realno. To značajno ojačava mogućnost implementacije Programa u škole i (pospešuje) njegovu održivost.

Sadržaj programa i obuku uradila je Nemačka vladina agencija za tehničku saradnju (GTZ), koja je prepoznala Pedagoško društvo Srbije kao organizaciju koja može da implementira ovaj program u školama. Preko treninga i različitih obuka, Program vršnjačke medijacije realizuje se u preko 100 škola u Srbiji, uz pomoć GTZ-a i školskih pedagoga. Nansen Dijalog Centar je prepoznao značaj i važnost ovog Programa i dalje ga, pružajući mu podršku, realizuje i proširuje kroz različite vidove obuka, seminara, skupova itd. Ova podrška obezbeđuje dalje jačanje programa, njegovu održivost i doprinosi osavremenjivanju rada u školama, kroz jačanje vaspitnih kompetencija škole i stvaranja uslova za podsticajan razvoj mladih u savremenom društvu.

Načini uvođenja Programa vršnjačke medijacije u školu

Realizacija Vršnjačke medijacije u školama započinje obukom stručnih saradnika i nastavnika za primenu ovog programa u njihovim školama. Nakon obuka, postoji nekoliko mogućnosti da program uđe u škole.

1. Uvek kada je to moguće, dobro je obezbediti promotivne aktivnosti kako bi svi u školi i drugi zainteresovani za rad škole bili upoznati sa sadržajem i funkcijom Programa. Na taj način obezbeđuje se uvažavanje i uključivanje svih zainteresovanih u Program vršnjačke medijacije, tj. obezbeđuje se opšti konsenzus s ciljem podrške i pomoći u realizovanju programa. U praksi se najčešće sreću promocije programa urađene putem Power Point prezentacije, putem štampanog materijala ili prezentacijom na medijima (radio, TV, sajtovi škola i Društva). Pre svega, započinje se promocijom pred nastavničkim kolektivom, tako da se pored budućeg prepoznavanja aktivnosti u školi, obezbeđuje i podrška Programu putem različitih dokumenata o radu škole. Program može da bude deo jednog ili više dokumenata: Godišnjeg programa rada škole, Školskog razvojnog plana, Plana rada Učeničkog parlamenta, deo programa rada odeljenjskih zajednica, kao vid posebnog programa vannastavnog rada sa decom, školskih projekata, deo pojedinačnih planova rada nastavnika i stručnih saradnika itd. Veoma je značajno da medijacija bude deo nekog od školskih dokumenata, jer to obezbeđuje održivost i određeni stepen obaveznosti u njegovoj implementaciji. Pored toga, Program treba prezentovati i roditeljima, (putem roditeljskih sastanaka, Saveta roditelja, Školskog odbora itd), kako bi se obezbedilo i njihovo učešće u različitim fazama i uspostavila saradnja škole i porodice kroz konkretne aktivnosti. Pored ovih promocija, dobro je Program predstaviti i lokalnoj zajednici, što doprinosi, pre svega, promociji škole, njenoj aktualizaciji i obezbeđivanju materijalne podrške u realizaciji Programa. Paralelno s ovim, teče i promocija programa među učenicima, putem odeljenjskih zajednica, Učeničkog parlamenta, oglasnih tabli i štampanog materijala.
Promotivne aktivnosti pokazale su se kao vrlo važne i značajne u otklanjanju slabosti u procesu samog započinjanja realizacije Programa kao i u njegovoj održivosti. Naime, najčešće je obuku prolazio jedan član kolektiva koji je nakon toga kroz lični plan rada realizovao program. S obzirom na složenost aktivnosti samog Programa (od tehničke realizacije izbora i vođenja grupa za obuku do praćenja njegovog sprovođenja u praksi), vremenom dolazi do stagniranja pa i gašenja samog Programa. Uključivanjem drugih, ova prepreka se prevazilazi raspodelom poslova i različitim aspektima pomoći i podrške opstanku Programa u školi.
2. Nakon promotivnih aktivnosti, organizuju se seminari obuke na temu Vršnjačke medijacije i to za: odrasle i učenike. Praksa pokazuje da je važno da te obuke budu vremenski usklađene, odnosno da je potrebno da one budu realizovane u kratkom vremenskom razmaku. Osnovni princip uključivanja odraslih u obuku jeste dobrovoljnost. U motivisanju odraslih da se uključe u proces ključno je isticanje jačanja profesionalnih kompetencija u radu sa decom, pogotovo u radu odeljenjskih starešina i nastavnika-pripravnika. Pored ovog, važno je da u grupi odraslih budu i predstavnici roditelja, da se ove grupe ne obučavaju odvojeno, jer se tako ostvaruje bolje međusobno upoznavanje i buduća saradnja na realizaciji Programa. Ujedno, ovim se obezbeđuje i dalja stalna promocija programa unutar i van škole, koja doprinosi uključivanju budućih zainteresovanih za Program. Ovo je posebno značajno iz ugla roditelja, koji odlaze iz škole, tako da treba povremeno vršiti nove obuke (realno je ovakve obuke sprovesti jednom u toku školske godine). Nakon obuke, odrasli su dovoljno senzitivisani da prepoznaju, podrže i realizuju Program i da pomognu u odabiru učenika za dalje obuke.
Posebno važno i osetljivo polje jeste način izbora učenika, budućih vršnjačkih medijatora. Sigurno da je i ovde najvažniji princip dobrovoljnosti, koji se obezbeđuje dobrim informisanjem kroz promociju Programa. Praksa pokazuje da je u ovom koraku važno obezbediti mogućnost da svi koji su zainteresovani budu i obučeni, što često traži i više seminara obuke. Ovo potvrđuju evaluacije učesnika i dalji razgovori sa njima.

Naime, dešava se da jedan broj učenika odustane od uloge vršnjačkog medijatora u školi, ali svi oni ističu da su im sadržaji puno značili u upoznavanju sebe i razumevanju drugih, što i doprinosi krajnjem cilju koji je usmeren na promenu opšte klime u školi. Značajnu ulogu u izboru učenika ima upravo stručna služba u školi. U svakodnevnom radu stručni saradnici se susreću sa učenicima koji se beleže kao učenici sa problemima u svakodnevnom školskom radu, od problema nediscipline, preko sukoba sa vršnjacima i odraslima u školi, kao i učenicima koji su posebno osetljivi na «nepravde» u školi i često se zauzimaju za druge i traže rešenja. Cilj rada sa njima i jeste nuđenje alternativnog načina ponašanja i učenje veština koje do sada nisu korišćene u odnosima sa drugima, kao i prepoznavanju mogućnosti da se na nov način konflikt može uspešno rešiti i prevazići.

Pored ovog, vrlo je važno voditi računa o polnoj ujednačenosti grupe (približno isti broj dečaka i devojčica). U praksi je često problem to što se manji broj dečaka uključuje u Program. Ovaj nedostatak upravo može da reši prethodno rečeno o ulozi stručnih saradnika i odeljenjskih starešina u tome, jer je po pravilu veći broj dečaka koji dolaze sa pomenutim problemima u službu. Sigurno da postoje i drugi načini za uključivanje mladih u Program (npr. jedna od ideja je bila i raspisivanje Konkursa u školi za obuku vršnjačkih medijatora), ali ono što svakako treba izbegavati jeste izbor dece «po ključu», obaveznost prisustva svih: od predsednika odeljenjske zajednice do «problematičnog đaka», itd. Isto tako, važno je voditi računa o ujednačenoj zastupljenosti učenika različitog školskog uzrasta. U praksi se pokazuje da većinu grupe čine deca I i II godine srednje škole, odnosno VI i VII razreda osnovne škole, da bi bilo više vremena za realizaciju programa. Međutim, važno je da se uključe i učenici završnih razreda i to: zbog različitog stepena zrelosti i načina rešavanja konflikta; zbog toga što prisustvo učenika VIII razreda osnovne, odnosno IV godine srednje škole, daje

značaj i podršku programu među samim učenicima; učenici završnih razreda osnovne škole predstavljaju kopču sa srednjom školom i vertikalnom održivošću Programa.

Implementacija Programa vršnjačke medijacije i njegova održivost

Program vršnjačke medijacije moguće je implementirati u škole, što praksa i potvrđuje, i to u različitom obimu i intenzitetu. Zbog kompleksnosti samog Programa, u pojedinim školama on se realizuje sporadično, kroz povremene aktivnosti najčešće jednog odraslog i grupe vršnjačkih medijatora, koji s vremena na vreme organizuju neke od aktivnosti, neredovno obavljaju medijaciju i sporadično je promovisu. Niz je faktora koji na to utiču, između ostalog: opterećenost redovnim programima i školskim obavezama, nedovoljna motivisanost odraslih da podrže program i učenike, nedostatak prostora koji je jako važan za sam proces medijacije, osipanje grupa i nedostatak novih obuka, itd. Već u ovom se prepoznaje koliko je važno uvoditi sve korake pre sprovođenja same medijacije, od informisanja do sveobuhvatnih obuka svih grupa u školi.

Pored toga, vrlo značajno je i postojanje adekvatnog školskog prostora za obavljanje same medijacije, što često škole nemaju, pa se medijacija obavlja u prostorijama koje imaju drugu namenu, što prekida ili onemogućava sprovođenje medijacije. Medijatorski prostor je bitan i kao mesto stalnog okupljanja i razmene iskustava između vršnjačkih medijatora, održavanja povremenih diskusija, konsultacija i sl. Medijatorski prostor obezbeđuje stalno prisustvo i uočljivost samog Programa u školi, čemu posebno doprinosi i to što u pojedinim školama postoje dežurni medijatori, koji posreduju u školskim sukobima.

Uključivanje većeg broja odraslih u Program obezbeđuje njegovu održivost, a uključeni će biti svi: od onih koji poznaju program i upućuju ostale da koriste «usluge» medijatora, preko onih koji obučavaju nove grupe zainteresovanih, do onih koji se i sami bave medijacijom. S tim u vezi, neophodno je da se stalno nadalje vrši promocija samog projekta kroz organizovanje tribina, podnošenje izveštaja o održanim i rešenim medijacijama, izradom oglasnih tabli u školi na ovu temu, učešćem u školskim priredbama na kojima se kroz igru približava program publici, itd.

Vršnjački medijatori u školama takođe imaju više funkcija. Više funkcija imaju oni koji poznaju program i unapređuju svoje odnose sa drugima putem veština koje su stekli, preko posredovanja u konfliktima u okviru svojih odeljenja, kao i učešćem u školskim medijacijama i raznim drugim aktivnostima na nivou škole na ovu temu. Poseban aspekt rada vršnjačkih medijatora ogleda se u promovisanju i širenju ideje medijacije posetom drugim odeljenjima u školi, prezentovanjem programa, osmišljavanjem načina uključivanja novih članova, uređenjem prostora i oglasnih tabli u školi. Pored ovih, značajne su se pokazale i akcije (koje se organizuju) između škola, međusobnim posetama grupa vršnjačkih medijatora, razmenom iskustava, zajedničkim posetama školama koje žele da uvedu Program u svoje sredine. Kao produkt ovih aktivnosti, na nivou Beograda postoji omladinsko udruženje Etos koje okuplja medijatore s teritorije celog grada, s ciljem razmene, međusobnog osnaživanja i uključivanja novih škola u Program vršnjačke medijacije.

Sigurno da je najsloženije pitanje spvođenje same medijacije. Ovde je od posebnog značaja podrška odraslih učenicima-medijatorima. Dobro je da se na početku medijacija sprovodi u saradnji sa odraslim članom, čime se formira mešoviti tim, i da se sve medijacije beleže putem protokola, koji se mogu kasnije koristiti u dodatnoj obuci i vežbanju samog vođenja medijacije. Mešoviti medijatorski tim je neophodan i kada se posreduje u konfliktu između odraslog i učenika u školi zbog balansa različitih uloga u školi, kao i kod posredovanja između grupa koje su u konfliktu (najčešće konflikt unutar odeljenja ili između odeljenja i nastavnika itd). Isto tako je važno da medijatorski tim polno i uzrasno bude sastavljen u zavisnosti od strukture učesnika u sukobu. Pored ovih ograničenja, izbor parova vršnjačkih medijatora treba da bude dobrovoljan, da se sami između sebe biraju i uspostavljaju saradnju.

Medijacija kao tehnika rešavanja konflikata na samom je početku u našim školama. Još uvek traži puno truda, dodatnog angažovanja i podrške. Škole sve više prepoznaju potrebu da postanu mesto na kome će se učenici osećati dobro, gde će voleti da borave i gde će biti uvaženi i prihvaćeni u skladu sa svojim interesovanjima i sposobnostima, kako od strane odraslih, tako i od svojih vršnjaka. Sigurno da Program vršnjačke medijacije ima značajnu ulogu u tome.

Nataša Stojanović diplomirala je 1991. godine na Katedri za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Stalno je zaposelna u beogradskoj gimnaziji Sveti Sava. Nataša je aktivni saradnik Obrazovnog foruma, NVO Most i Pedagoškog društva Srbije. Bila je autor i voditelj programa u letnjoj školi za učenike – vršnjačke medijatore u organizaciji GTZ-a i Pedagoškog društva Srbije 2006. godine.

8. PARTICIPATIVNA DRAMA KAO SREDSTVO TRANSFORMACIJE SUKOBA U ŠKOLI

Dragana Ćuk Milankov

Poslednje godine su na ovim prostorima donele niz izazova toleranciji i međusobnom uvažavanju: ratove podstaknute politikom isključivosti i osnažene medijskim propagiranjem osuđivanja različitosti, siromaštvo i egzistencijalnu nesigurnost. Mladi ljudi su odrastali u društvu u kojem razumevanje pozicije drugog i poštovanje različitosti nisu bili isticani kao značajne socijalne veštine.

Postkonfliktni period, nasuprot tome, upravo stavlja naglasak na otvaranje ka različitostima, kako bi se podstakao proces socijalne inkluzije svih članova i članica zajednice.

Uvođenje programa medijacije u škole, svakako je iskorak u tom pravcu. No, kako bi pristup sukobima uz uvažavanje različitosti postao deo pristupa svetu mladih ljudi, neophodno je da bude inkorporiran u kulturu škole.

Američki autori govore o četiri nivoa organizacije programa transformacije sukoba u školama :

1. Kursevi vezani za usvajanje/usavršavanje veštine transformacije sukoba – zaposleni u školi i učenici prolaze treninge vezane za veštine upravljanja sukobima, koje kasnije po svom nahođenju mogu koristiti u okviru života škole. Nema strukturiranog ishoda edukacije (npr. u formi uspostavljanja nove službe u školi).
2. Uspostavljena služba vršnjačke medijacije u školi – kursevi kroz koje su prošli odrasli i učenici rezultirali su formiranjem školskog medijatorskog tima, koji je na raspolaganju zaposlenima, učenicima i njihovim roditeljima.
3. Obuhvatan pristup usmeren na razred (whole classroom approach) – razredni starešina i odeljenje prolaze obuke vezane za različite aspekte pristupa rešavanju problema i sukoba. Ti aspekti su: nenasilna komunikacija, veština vođenja dijaloga, veštine rešavanja problema, kursevi vezani za primenu neke od tehnika transformacije sukoba kao što je medijacija, i sl.. Time, ne samo da je učenicima na raspolaganju određena služba u situacijama ispoljenih sukoba, već je konstruktivan pristup međuljudskim odnosima i sukobima inkorporiran u život odeljenja (reflektuje se na primer u načinu donošenja odluka u razredu, načinu dogovaranja oko pravila ponašanja koja će se poštovati, uobičajenom načinu komuniciranja, i sl.).
4. Pristup usmeren na celokupnu školu (whole school approach) – transformacija sukoba je kao pristup integrisana u menadžment celokupne škole kao institucije. Svi zaposleni prolaze obuku iz nekog pristupa transformacije sukoba. Ne nudi se samo školska medijacija, već i druge tehnike koje se mogu koristiti u situacijama u kojima medijacija nije primenljiva, i tako se ojačava kapacitet škole da se nosi sa ispoljavanjima različitih vidova društvenog nasilja. Učenicima se takođe nude konstantno kako obuke, tako i informisanje o osnovnim principima upravljanja sukobima uz uvažavanje različitosti, putem postera, tribina, i sl. U školi funkcioniše služba koja pomaže u situacijama sukoba (na primer školski medijatorski tim). I, najvažniji aspekt ovog pristupa – usmerenost na konstruktivnu komunikaciju, toleranciju, razumevanje i poštovanje različitosti – inkorporiran je u sve domene funkcionisanja škole: oblikuje način na koji se donose odluke na Nastavničkom veću, pristup situacijama sukobljenih mišljenja na svim nivoima života škole, način tretmana Saveta roditelja, odnos prema participaciji učenika, i sl.

Ideja uvođenja participativne drame kao još jednog pristupa transformaciji sukoba u školama u kojima funkcioniše medijatorski tim, podstaknuta je tendencijom ka kreiranju kulture škole osetljive na različitosti, koju podrazumeva pomenuti pristup usmeren na celokupnu školu.

Participativna drama podrazumeva različite forme interaktivnog pozorišta, u kojima publika ima mogućnost da aktivno učestvuje u kreiranju drame i usmeravanju njenih ishoda. Kao ideja, potiče od brazilskog režisera i borca za ljudska prava Augusto Boala, koji tokom pedesetih godina prošlog veka razvija Forum Teatar. Ideja Boala je da pozorište pretvori u bezbedan poligon učenja novih oblika ponašanja koji vode ka asertivnosti u borbi za ostvarivanje svojih prava i unapređenje društvenog položaja. Stoga predstava Forum Teatra predstavlja jedan društveno relevantan problem, kreirana je uz učešće osoba koje dotični problem pogađa, prezentuje se publici kojoj je izabrani problem takođe relevantan, i publika se poziva da uzimanjem učešća u predstavi pokuša da unese promenu u predstavljenu situaciju, što bi trebalo da bude početni korak ka društvenom aktivizmu u realnom okruženju.

Forum Teatar (u daljem tekstu FT) se pored oblasti širih društvenih problema (diskriminacije i opresije marginalizovanih i vulnerabilnih grupa), koristi i u raznim drugim oblastima. Ti oblici su: podsticanje ličnog razvoja, program opismenjavanja i transformacija sukoba užih razmera kao što su sukobi u školi ili lokalnoj zajednici. Cilj FT nije samo pronalaženje konačnog rešenja problema, već podsticanje inicijative u nastojanju da formiramo životnu sredinu u kojoj je ispoštovano naše bazično ljudsko dostojanstvo. Bilo kakvo izmeštanje iz početne situacije društvene nemoći, jeste validno postignuće FT.

U okviru škole, FT bi se mogao koristiti u situaciji kada nastane određeni problem/sukob, ili za rešavanje nekog učestalog, karakterističnog problema za

Sl.8.1 Simulacija učesnika Regionalnog seminara o mirovnom obrazovanju, Participativna drama

datu školu ili uzrasno tipičnog problema učenika. U daljem tekstu biće ukratko prikazan jedan od mogućih načina vođenja procesa kreiranja drame.

Prilikom kreiranja predstave, važno je voditi računa o dva aspekta: relevantnosti iskustva (poći od iskustva osoba koje su pogođene problemom kojim se predstava namerava baviti), i karakteristikama dobre drame, kao što su npr. glumačke veštine (sposobnost „glumaca“ da na scenu prenesu određeni događaj i atmosferu, vladajući ne samo verbalnom već i neverbalnom ekspresijom, uključujući i spacijalnu). Stoga rad na pripremi FT počinje uvođenjem „glumaca“ u glumačke veštine (igre kroz koje se to može postići mogu se naći u A. Boal : **Games for Actors and Non-Actors**; Routledge, London and New York, 1992. ili u M. Gajić, R. Matthijssen : **Moć dijaloga**; Forma, Beograd, 2007.).

Dalje se proces kreiranja drame može voditi usmeravanjem ka produkovanju **teatra slika** koji je osnov FT u tom smislu što podstiče glumce da razvijaju veštinu izražavanja ideja, odnosa, emocija putem telesnog stava. Na taj način i istražujemo kompleksnost našeg doživljaja određenih tema, te i prikaz u FT može biti bogatiji, razrađeniji.

Fokusiranje „glumaca“ na telesnu ekspresiju može početi instrukcijom da svojim telesnim stavom, bez reči, izraze određene pojmove: vikend; žurka; zima; itd.

Elaboracija telesne ekspresije može se dalje podsticati i vajanjem u parovima. Učesnici se podele u parove, i zatim vajaju svog para na zadanu temu (npr. bol prevarenog srca, neostvareni snovi, i sl.). Kada su sve figure završene, „vajari“ ih obilaze i komentarišu šta vide, koja osećanja prepoznaju, da li su figure aktivne ili pasivne, ima li sličnosti među figurama, u čemu se razlikuju... Zatim vajar i figura zamene uloge u paru, i vaja se na sledeću temu.

Kako bi se učesnici usmerili da ispituju i osveščuju svoj doživljaj nasilja generalno (kojim će se svakako predstava baviti, koji god konflikt da prezentuje), i izražavaju ga telesnim stavom/pokretom, učesnicima se dalje može dati zadatak da u paru izvajaju svoj doživljaj nasilnika, a zatim svoj doživljaj žrtve. Nakon diskusije vođene kao u primeru prethodnih vajanja, voditelj/ka može dinamizirati parove postavljajući ih zajedno u sliku, na osnovu koje razvija diskusiju sa ostalim učesnicima – šta misle da se dešava, gde se to dešava, ko su osobe koje vide, oko čega je sukob nastao? Sa ovog mesta dinamizacija slika može se podsticati na više načina:

*voditelj/ka traži od grupe da svakoj osobi u paru da jednu kratku i efektanu rečenicu. Zatim figure na znak naizmenično izgovaraju taj zadati tekst, uz instrukciju da pokušaju da istražuju situaciju varirajući način na koji tekst izgovaraju. To variranje odnosi se na menjanje intenziteta glasa, promenu načina na koji se tekst izgovara, promenu emocije koje su u osnovi, i sl.

*voditelj/ka može tražiti od figura da se koncentrišu na svoj telesni stav i razradu situacije i lika koji im je grupa dala, te da na znak izgovaraju svoj unutrašnji monolog

*Nakon što su se figure koncentrisale na svoj telesni stav, tj. poruku koju im taj stav šalje, i razradu situacije i lika koji su dobili od grupe, voditelj/ka može da traži od njih da na znak izvedu jedan pokret (bez verbalizacije), koji im se iz uloge tog lika čini kao prvi logični naredni korak. Na ponovni znak vraćaju se u početnu poziciju.

*voditelj/ka može tražiti od grupe da jedan po jedan učesnik uđe u sliku (takođe kao figura) sa idejom koji lik predstavlja i šta taj lik čini u datoj situaciji. Na taj način se početna situacija sukoba dalje razrađuje. Od likova se zatim može tražiti bilo koja od gore navedenih reakcija: unutrašnji monolog, jedan pokret, itd.

Ovako razrađen **teatar slika** može biti i polazna osnova za kreiranje predstave FT.

Sledeći korak ka formiranju predstave može biti **slide show**: učesnici se podele u male grupe, u okviru kojih biraju priču o nasilju kojom žele dalje da se bave. Ukoliko je cilj Foruma da prezentuje određenu konfliktnu situaciju aktuelnu za školu, učesnici mogu po malim grupama oblikovati svoje viđenje te situacije. Kada izaberu situaciju, odrediće 5 do 8 ključnih scena i prikazati ih kao niz zamrznutih slika koje dovoljno jasno pričaju priču.

Grupe zatim prezentuju konfliktnu situaciju ostalim učesnicima/cama na sledeći način: publika posmatra scenu – zamrznutu sliku, a zatim zatvara oči dok se naredna scena ne postavi.

Komentari publike koji likove i radnju čine jasnijim, sugestije su grupi u daljem razvoju scena.

Daljom dinamizacijom, putem dodavanja pokreta i verbalizacije, zamrznute slike se pretvaraju u niz dramskih scena. Da bi one bile adekvatna priprema za razvoj FT, učesnici se usmere da dramski prikaz završe u situaciji eskalacije nasilja (ne prikazujući rešenje sukoba), kako bi se otvorio prostor publici za intervenisanje.

Kada sve grupe razviju dramatisacije (u formi skeča) iz svog slide show-a, prezentuju ih, grupa zajedno sa voditeljem/voditeljkom bira prikaz koji će dalje razraditi u predstavu Forum Teatra. Kriterijumi izbora su višestruki, i variraju u skladu sa konkretnom prilikom za koju se FT kreira. Jedan od važnih kriterijuma je relevantnost prikazanog problema za publiku kojoj je namenjen. Dakle, ako je u pitanju škola, pitaćemo se da li se većina dece i/ili osoblja škole može prepoznati u prikazanoj situaciji, i da li im je rešavanje tog problema važno.

Drugi kriterijum je potencijal priče za reakcije – intervencije publike.

Sl. 8.2 Simulacija učesnika Forum teatar
Regionalni seminar o mirovnom obrazovanju

Poželjno je izabrati onu priču koja otvara više mogućnosti za intervencije (unošenje izmena), pošto je ona intrigantnija za publiku i u većoj meri doprinosi razvoju aktivističkog stava.

Važno je imati na umu i da konflikt koji sadrži fizičko nasilje umanjuje mogućnosti za reakcije publike, te je tome potrebno posvetiti pažnju prilikom dramskog usavršavanja predstave (nešto više o tome u daljem tekstu).

Kada je odabran skeč koji će biti osnov FT, pristupa se njegovom dramskom razvoju. Ukoliko je polazna osnova u kreiranju FT želja da se predstavi jedan specifičan problem aktuelan za školu (dakle, unapred se zna tema), i učesnici su u prethodnim koracima kreirali i razrađivali svoje viđenje te situacije, sada se može od svih dramatizacija formirati jedna koja sadrži dobre ideje svih grupa.

Pri razvoju scenarija, važno je da dramska radnja bude gledaocima jasna, kao i likovi – njihova uloga u odnosu na radnju, motivacija, reakcije u odnosima. Dalje je važno da bude jasno ko je u predstavi žrtva (protagonista), a ko je nasilnik/ca (antagonista). Predstava FT ima uvek jednog protagonistu i jednog antagonistu.

Uvodna scena se osmišljava na taj način da uvodi glavne likove dajući mogućnost publici da ih upozna i poveže se sa njima. Ona postavlja i glavne odrednice radnje (šta se i

gde dešava). Predstavlja socijalnu matricu iz koje se kasnije razvija konflikt. Tek u narednim scenama pratimo razvoj sukoba do njegove eskalacije.

Kada se razrađuju likovi, važno je izbeći jednostranost karaktera. Sve likove, uključujući i antagonistu, treba prikazati obuhvatno i višeslojno, sa svim njihovim različitim (nekad i antagonističkim) težnjama, stavovima, emocijama. Na taj način prikazani likovi su ne samo realistični i intrigantni publici, već i pružaju mogućnost razumevanja nasilničkog ponašanja, a pružaju i mogućnost za intervencije, kako u pozorištu, tako i u realnom životu.

Iz tog razloga, bitno je i da prikazana radnja obuhvata sve događaje važne za razumevanje konačnog ishoda (eskalacije nasilja u kojoj protagonista gubi). Ukoliko se prikaže samo scena nasilja, bez prikaza događaja koji su u životu likova doveli do takvog ishoda, ona će kod publike izazvati saosećanje sa protagonistom, ali neće pružiti mogućnost razumevanja motivisanosti ponašanja nasilnika/ce, pa time ni mogućnost reagovanja kako bi se od nasilja zaštitili. Na taj način poslali bismo poruku da smo pred nasiljem bespomoćni, sem u slučaju kada i sami uzvraćamo nasiljem.

Prilikom izvođenja predstave, džoker fasilitira razgovor sa publikom, navodeći ih da razmišljaju o tome šta bi protagonist mogao drugačije da uradi, što bi dovelo do drugačijeg ishoda događaja, a zatim ljude iz publike navodi i da uđu u predstavu, zamene protagonistu i odigraju svoju intervenciju. Ostali glumci reaguju na intervenciju iz svojih uloga, na način na koji misle da bi lik koji tumače u realnosti odreagovao u datoj situaciji. Nakon svake intervencije, džoker podstiče diskusiju publike o efektima: da li se nešto promenilo, na koji način se promenilo, šta je u reakciji protagoniste bilo ključno za promenu u ponašanju antagoniste, itd. Na taj način otvara se mogućnost publici da traga za alternativnim načinima rešavanja datog sukoba, ispitujući njihove ishode i posledice.

Po shvatanju Boala, samo uvođenje promena iz uloge protagoniste u prvobitnu forum scenu ima efekat na ponašanje u realnosti, u smislu da daje ideje kako možemo reagovati u situaciji kada trpimo određeno socijalno nasilje. S druge

strane, neki od praktičara koji se bave Forum Teatrom, ostavljaju mogućnost da se promene u predstavi uvode i iz uloga drugih likova osim antagoniste, obrazlažući taj stav idejom o značaju prepoznavanja naše moći kao potencijalnih saveznika osobi koja trpi nasilje. S obzirom na to da je škola ustanova koja unapređuje generalni razvoj mladih – podsticanje senzibilnosti prema raznim formama nasilja i u situacijama kada mu je direktno izložena druga osoba, a istovremeno i prepoznavanje mogućnosti aktivnog reagovanja u ulozi saveznika, bilo bi dragocen doprinos formiranju društva koje ne toleriše nasilje.

Drugi oblik participativne drame, koji bi mogao imati primenu u oblasti upravljanja sukobima u školama, jeste **legislativni teatar**. Legislativni teatar je Forum teatar koji rezultira i pravno uobličanim predlozima izmena i dopuna zakona. Naime, izvođenju predstave u tom slučaju prisustvuje i pravnik/pravnica, koji intervencije publike formuliše u duhu predloga zakonskih članova, koji se nakon predstave upute nadležnom administrativnom telu.

Ova forma bi se u školama mogla koristiti u svrhu participativnog kreiranja pravila ponašanja u školi/razredu (participative rule making), koji je kao koncept proizašao iz uticaja restorativne pravde na edukativni sistem.

Predstava bi u tom slučaju bila koncipirana tako da oslikava uobičajen problem koji otežava funkcionisanje u školi/razredu, intervencije učenika mogle bi se formulisati kao predlozi pravila ponašanja, i svi oni predlozi sa kojima se složi većina učenika mogli bi postati pravila ponašanja koja će im dalji boravak u školi učiniti prijatnijim. Tako mladi učestvuju u donošenju odluka o aspektima školskog života koji ih se tiču, kreiraju pravila koja su njima smisljena, čiju svrhu razumeju, te je velika verovatnoća da će ih se i pridržavati. Pored toga, razvija se njihova odgovornost i socijalna zrelost, a škola postaje institucija koja produkuje aktivne i društveno odgovorne građane.

Kao sredstvo transformacije sukoba, participativna drama je primenljiva na širok spektar problema. Njena interaktivnost i dinamičnost čine je interesantnom mladima.

Sl.8.3 Simulacija učesnika Forum teatar
Regionalni seminar o mirovnom obrazovanju

Omogućavanje participacije velikog broja osoba/učesnika u rešavanju problema, podstiče svest o postojanju velikog broja alternativa. Pošto ideje o mogućim pristupima sukobu dolaze od samih osoba koje su datom situacijom pogođene, one su samim tim autentične i svrhovite. Bavljenje društvenim problemima kroz formu participativne drame, bez obzira da li je u pitanju mikro ili makro sredina, doprinosi razvoju društvene svesti učesnika i izmeštanju tih ljudi iz pozicije društvene bespomoćnosti. A razvoj mladih u tom pravcu svakako je jedan od ciljeva kojem škola kao institucija sistema teži.

Dragana Ćuk Milankov, psihološkinja, rođena 25.10.1968 i predsednica Centra za alternativno rešavanje sukoba. Trenerica je u oblasti komunikacije, transformacije sukoba, porodične i školske medijacije, obrazovanja za društvenu pravdu, participativne drame. Od 2002. godine više puta je angažovana kao konsultantkinja u medijacijskim projektima GTZ-a, kancelarije u Beogradu, CTYE projekta.

Angažovana je i kao psihološkinja u nevladinoj organizaciji Atina, na poslovima podsticanja i praćenja socijalne inkluzije žrtava trgovine ljudima. Članica je više nacionalnih ekspertskih grupa. Autorka mnogih priručnika i istraživanja.

Dijalogom do rešenja, Priručnik za nenasilno rešavanje sukoba
Prvo izdanje, 2008.
Nansen dijalog centar Srbija

Dizajn: Ana Mandić
Fotografije: Dimitrije Popović
Štampa: GRID Studio Beograd
Tiraž: 600.

Uvod: Tatjana Popović
Autorski tekstovi: Dan Smith, Nataša Stojanović, Sue Williams, Dragana
Čuk Milankov

Ostali tekstovi preuzeti iz:

1. Working With Conflict, Skills & Strategies for Action, Copyright
2000 (Autori Simon Fisher, Jawden Ludin, Steve Williams, Dekha
Ibrahim Abdi, Richard Smith, Sue Williams, 3-15, 17-30, 32-35,
37-47, 131-151)
2. Virtual School of Dialogue, Democracy and Peaceful Conflict
Resolution, Lectures, The Fifth Generation (Steinar Bryn, 9-20str)

Nansen dijalog centar Srbija
Bulevar dr Zorana Đinđića 105/16
Belgrade, Serbia
tel:+381 11 313 07 92
fax:+381 11 313 07 91
e mail: nansen@sezampro.yu
<http://www.bncserbia.org.yu>

Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict
www.gppac.net
www.peoplebuildingpeace.org